

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ VE TÜRK DEVRİMİNİN
BURSA'YA YANSIMALARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Gökçe SÜZGÜN

BURSA - 2015

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI**

**ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ VE TÜRK DEVRİMİNİN
BURSA'YA YANSIMALARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Gökçe SÜZGÜN

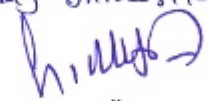
**Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Seher BOYKOY**

BURSA - 2015

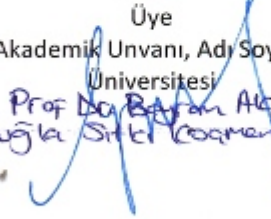
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih ..... Anabilim/Anasanat Dalı,
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ..... Bilim Dalı'nda 700242001 ..... numaralı
Bakan ..... SÜZAN'DIN .....'nın hazırladığı
"Abdülkâim Bursa Gazileri ve Türk Davriminin Bursa'ya İnanları
" konulu Yüksek Lisans ..... (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, 05./6./2015 günü 14.00 - 16.00 saatleri arasında
yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
başarılı ..... (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği ..... (oybirliği/oy çokluğu)
ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Yrd. Doç. Dr. Seher Boytoy
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Prof. Dr. Saime YÜCEER
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Prof. Dr. Bekir Akca
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Gökçe SÜZGÜN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Tarih
Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı :
Mezuniyet Tarihi : .... / .... / 2015
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Seher BOYKOY

ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ VE TÜRK DEVRİMİ'NİN BURSA'YA YANSIMALARI

“Atatürk’ün Bursa Gezileri ve Türk Devriminin Bursa’ya Yansımaları” adını taşıyan bu çalışma Yrd. Doç. Dr. Seher BOYKOY danışmanlığında yürütülmüş olup, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Uzun süren savaş yıllarından sonra büyük bir mücadelenin sonucu olarak kazanılan Büyük Zaferin ardından Türk tarihi açısından yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Türk toplumu bir Millet olma bilincine tam anlamıyla ulaşmış ve kazandığı zaferin yanında yeni kurduğu devleti, Kurtuluş mücadelesi süresince kazandığı değerleri daha da kökleştirmek için Mustafa Kemal’in önderliğinde yeni bir devrim süreci içerisine girmiştir. Türkiye’nin kendini yenileyerek dünyanın gelişmiş devletleriyle aynı seviyeye gelmesini amaçlayan bu devrimler, Saltanattan Cumhuriyete, ümmetten millete ve hatta kadının da ön plana çıkabildiği çağdaş bir toplum yapısının oluşmasına kadar büyük bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu büyük değişim, dönüşüm ve çağdaşlaşma sürecinde gerçekleştirilen devrimlerin halk tarafından benimsenmesi ve desteklenmesi noktasında en önemli unsurlardan bir tanesi Mustafa Kemal Atatürk’ün yurt gezileridir. Devrimci bir lider olarak Mustafa Kemal’in başlıca siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel olmak üzere hayatın hemen her alanında uygulamaya koyduğu devrimlerin benimsenme sürecinde çağdaşlaşma, değişim ve gelişimin sağlanabilmesi ancak bu devrimlerin halk tarafından kabul edilmesiyle gerçekleşebilirdi. Bu doğrultuda Atatürk’ün yurt gezileri sadece ülkenin belli merkezlerine düzenlenen ziyaretler anlamına gelmiyor, devrimlerin toplum tarafından kabul edilmesi için bir kamuoyu ortamı yaratan araçlar haline geliyordu. Bu bağlamda Atatürk, Milli Mücadele sonrasında gerçekleştirdiği Yurt gezilerinde halkla yakın temasta olmaya özen göstermiş, çeşitli konularda halkın görüşlerini almış; devrimlere yönelik kararlarını bu görüşler ışığında vermiştir.

Bu süreçte devrimlerin gerçekleştirilmesi için kamuoyu oluşturulması, halkın devrimleri desteklemesi gibi amaçlar doğrultusunda Bursa’nın da Atatürk’ün seçtiği önemli merkezlerden biri olduğunu görüyoruz.

Özellikle Atatürk’ün Bursa’da yaptığı konuşmaların ve açıklamaların içeriği irdelendiğinde bunların gerçekleştirilecek devrimlerin benimsenmesine yönelik taban oluşturma işlevine sahip olduğu görülmektedir.

Nitekim Mudanya Ateşkes Antlaşmasının imzalanması ardından 17 Ekim 1922 tarihinde

Bursa'ya ilk gezisini gerçekleştiren Mustafa Kemal, bu gezisinde Bursa'da yaptığı açıklamalarla hem iç hem de dış kamuoyuna yönelik önemli mesajlar vermiştir. Öyle ki Mustafa Kemal'in verdiği bu mesajlar Lozan Barış Anlaşmasının taslak yapısını ortaya koymuştur. Özellikle bu gezide yabancı basın temsilcileriyle yaptığı görüşmelerde Türk Devletinin temel şartları olan Misak-ı Milli ve Kapitülasyonların kaldırılmasına yönelik vurgu yapan Mustafa Kemal, yaptığı açıklamalarla saltanatın varlığını sürdürmemesinden yana tavrını da belli etmiştir. Mustafa Kemal, ilerleyen yıllarda şapka devriminden harf devrimine ve ülkede yapılacak büyük ekonomik hamlelere kadar gerçekleştirilecek her önemli devrimsel atılım öncesi Bursalılarla buluşmuş ve onların tepkilerini gözlemlemiştir.

Atatürk'ün Bursa gezileri onun devrimlere ve genç Cumhuriyete yönelik düşüncelerini ortaya koyduğu, Bursalıların sorunlarını dinleyerek bunlara çözüm ürettiği hatta zekâsından etkilendiği ve yardıma ihtiyacı olan çocukları evlat edinerek geleceğin devrim nesillerinin temellerini attığı geziler olmuştur. Bunun yanında bu geziler, ipekli dokuma sektöründen kaplıca turizmine, Uludağ'ın kış turizmine yönelik yatırımların yapılmasından Bursa'da Avrupa'nın en önemli tekstil fabrikası örneklerinden birinin oluşturulmasına kadar Bursa'nın her alanda geliştirilmesinde etkili olmuştur.

Mustafa Kemal bu gezilerde sadece Bursalılarla değil, 1927 yılına kadar Bursa'ya gerçekleştirdiği hemen her gezide kendisini ziyarete gelen İstanbul'un aydın zümreleriyle de görüşmüştür. Bu durum Osmanlı İmparatorluğunun son başkentinin de devrimlere olan desteğini ortaya koymuştur. Ayrıca Atatürk'ün gerçekleştirdiği bu geziler Bursa örneğinden yola çıkarak ülkenin genel siyasal yapısını, iç politikadaki ve dış politikadaki gelişmeleri, ekonomik yapıyı ve faaliyetleri, gerçekleştirilen devrimlere paralel olarak ortaya çıkan olumlu-olumsuz tepkileri yansıtmıştır. Atatürk Dönemi Bursa'sı devrimlerin Anadolu'ya aktarılmasında etkili olduğu gibi Türkiye'nin her alanda aydınlanmasında ve gelişmesinde de etkin ve öncü bir rol üstlenmiştir. Bursalılar Atatürk'e duydukları büyük sevgi ve hayranlığın yanında Büyük Kurtarıcılarına duydukları minnet borcunu da devrimlerin her alanında ona destek vererek ve her devrimci hamlede daha da ileri gitmek için çalışarak ödemeye gayret göstermişlerdir.

Anahtar Sözcükler:

Atatürk
Kamuoyu

Bursa
Yurt Gezileri

Çağdaşlaşma

Devrimler

ABSTRACT

Name and Surname : Gökçe SÜZGÜN
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : History
Branch : Turkish Republican History
Degree Awarded : Master
Page Number :
Degree Date : .... / .... / 2015
Supervisor : Assist. Prof. Dr. Seher BOYKOY

BURSA TRIPS OF ATATURK AND REFLECTIONS OF THE TURKISH REVOLUTION ON BURSA

This study has been conducted under supervision of Assistant professor Dr. Seher Boykoy and prepared as a master's thesis in History Main Science Branch of Uludag Social Sciences Institute. Achievement of adoption of the revolutions had been put into practice almost in all areas of the life by Mustafa Kemal as a revolutionist leader under modernization, transition and development process by the nation only could be actualized acceptance of the revolutions by the public. Therefore Atatürk's homeland trips do not mean only travels organized into specific areas of the country but an asset to create a public opinion for acceptance of the revolutions by the nation. It is realized that Bursa is selected by him as one of the important hubs for the aims such as creating public opinion and support of the revolutions by the nation. The content of the lectures and statements made by Atatürk in Bursa are having potential for creation of the basis for adoption of the revolutions by nation when examined carefully. Thus, at the first homeland travel done just after signing of the Mudanya Armistice at October 17th 1922 Mustafa Kemal had given important messages directed to both internal and external publics. These messages put the draft structure of the Lausanne Peace Agreement. Especially at this travel he put the importance on National Misak and removal of capitulations and expression of his attitude against continuation of the Sultanate during the press conference made by foreign press representatives. Atatürk's Bursa travels are the trips which he put his opinions related with the revolutions and young republic, solve the problems of Bursa people by listening them. Besides above these trips had been means to open the Uludağ as a winter sports and tourism center, becoming of Bursa as SPA tourism, establishment of several important textile factories. Mustafa Kemal did not meet only with Bursa people but met the enlightened class of the Istanbul wish to meet with him during his each visit to Bursa.

Keywords:

Atatürk   Bursa   Contemporary   Home Trips
Public Opinion   Revaluations

ÖNSÖZ

Tarihin yetiştirdiği en büyük liderlerden bir tanesi olan Mustafa Kemal Atatürk, devrimlerin gerçek amacına ulaşılabilmesi ve en büyük eserim olarak nitelediği Cumhuriyetin diktatörlüğe dönüşmemesi için, gerçekleştirilen devrimlerin halk tarafından benimsenmesinin ve desteklenmesinin gerekliliğinin bilincinde olmuştur. Bu noktada fırsat bulduğu her anda halkıyla bir araya gelmek üzere yurt gezilerine çıkmıştır. Gerçekleştirdiği yurt gezilerinde Anadolu'nun önemli merkezlerinden birisi olan Bursa'yı da sık sık ziyaret etmiştir. Milli Mücadele dönemi sonunda Bursa, Anadolu'daki halkın durumunu yansıtmaya dolayısıyla devrimlerin Anadolu'ya ihraç edilmesi sürecinde bir ön uygulama kenti niteliği taşımıştır. Bu durum Atatürk'ün Bursa gezilerinin de önemini ortaya koymaktadır. Atatürk dönemi Bursa'sında devrimlerle dini ideolojiden ulusal ideolojiye, padişahın otoritesinden Cumhuriyet yönetimine, şeriattan modern hukuka, medreseden modern eğitime ve özellikle içe kapanık yaşam biçiminden zamana göre değişen modern yaşam biçimine geçiş Bursalıların devrimlere büyük değer ve destek vermesiyle sağlanmıştır.

Tez çalışmam süresince, karşılaştığım sorunların çözümünde çok büyük destek ve yardımlarını gördüğüm; çalışmam sırasında en kritik zamanlarda duruma müdahale ederek beni yönlendiren Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Seher BOYKOY'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tez çalışmamın konusunun belirlenmesinde tecrübeleriyle beni aydınlatan ve yol gösteren, Sayın Hocam Prof. Dr. Saime YÜCEER'e teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak, üniversitedeki öğrenim hayatım süresince, yetişmemde emeği geçen bölümümüzün diğer bütün hocalarına ve çalışmam süresince her alanda büyük desteklerini gördüğüm aileme ve dostlarıma da teşekkür ederim.

Bursa, 2015

Gökçe SÜZGÜN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL ALANDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

1.1. SALTANATIN KALDIRILMASI VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ	6
1.1.1. Atatürk'ün İç Kamuoyuna Yönelik Açıklamaları	8
1.1.2. Atatürk'ün Dış Basın Temsilcileriyle Yaptığı Görüşmeler	10
1.1.3. Lozan Barış Konferansı Sürecindeki Gelişmeler	14
1.2. CUMHURİYETİN İLÂNI VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ....	20

İKİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM-KÜLTÜR ALANINDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

2.1. EĞİTİM ALANINDAKİ UYGULAMALAR VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ	33
2.1.1. Atatürk ve Cumhuriyetin Eğitim Politikaları	33
2.1.2. Harf Devrimi ve Millet Mektepleri	43
2.2. ATATÜRK'ÜN GÜZEL SANATLARA VERDİĞİ ÖNEM	48
2.3. ATATÜRK'ÜN TÜRK GENÇLİĞİNE VERDİĞİ ÖNEM	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL ALANDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

3.1. SOYADI KANUNU VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ	60
3.2. ŞAPKA KANUNU VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ	63
3.3. TÜRK DEVRİMİNDE KADIN HAKLARI VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ	72
3.4. BURSA'DA MİLLİ BAYRAMLAR	80
3.4.1.29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları ve Bursa	82
3.4.2. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları ve Bursa ...	83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1922-1938 EKONOMİK ALANDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

4.1. 1923-1930 YILLARI ARASINDA BURSA'DAKİ BAŞLICA SANAYİ KURULUŞLARI VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ	87
4.1.1 İpekiş	89
4.1.2. Türk-Japon İplik Fabrikası	90
4.1.3. Yılmazipek Fabrikası	91
4.1.4. Antel Konserve Fabrikası	91
4.1.5.Uludağ Gazoz Fabrikası	92
4.1.6.Sayas Süt Tozu ve Buz Fabrikası	92
4.2. BİRİNCİ BEŞ YILLIK SANAYİ PLANI VE BURSA'DAKİ UYGULAMALAR.....	93
4.2.1.Bursa Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası ve Atatürk'ün Son Bursa Gezisi	93
4.2.2.Gemlik Suni İpek Fabrikası ve Atatürk'ün Son Bursa Gezisi	99
4.3 BURSA KAPLICALARININ ISLAHI VE TURİZM	100
4.3.1. Çelik Palas Oteli	100
4.3.2.Yalova Kaplıcaları	102
4.3.3.Dağ Turizmi ve Uludağ	104
SONUÇ	105
EKLER	109
KAYNAKÇA	146
ÖZGEÇMİŞ	152

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
a.g.t.	Adı Geçen Tez
a.y.	Aynı yer
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
md.	Madde
nu.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
v.dğr.	Ve diğerleri
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM Z.C.	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
Vol.	Volume

GİRİŞ

Nutuk adlı büyük eserini “1919 yılı Mayısının 19 uncu günü Samsuna çıktım.”¹ cümlesiyle başlatarak ülkenin o tarihteki genel durumunu ve görünüşünü tasvir eden Mustafa Kemal, Türk Milletinin içinde bulunduğu çıkmazı da gözler önüne sermiştir. Buna göre Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşında yenilgiye uğradıktan sonra, parçalanmasını beraberinde getirecek koşulları çok ağır bir Ateşkes Anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. Türk Milleti ise, uzun yıllardan beri ardı arkası kesilmeyen savaş durumu sebebiyle bütün yaşam olanaklarını yitirmiş durumdadır. Yaşanan uzun savaş yıllarında İmparatorluğun Avrupa coğrafyasındaki toprakları yitirilmiş; geriye ata yadigârı Anadolu toprakları kalmıştır. Bu koşullar altında Mustafa Kemal, ülkeyi kurtarmak için gerçekleştirilmesi gereken uygulamanın “Ulus egemenliğine dayanan, kısıntısız, koşulsuz, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak”² olduğunu ifade etmiştir.

Emperyalist devletlerin Anadolu topraklarını ele geçirme ve buradaki Türk varlığını ortadan kaldırma konusundaki kararlılığına karşın; Türk halkı kadını erkeği, genci yaşlısı, büyüğü küçüğü ile Milli Mücadeleye destek vermiş; bu savaş yıllarında bir millet olduğunun bilinci içerisinde, mili iradenin ne kadar önemli bir güç olduğunu idrak etmiştir. Mustafa Kemal gibi, vatansever, milletine güvenen, kararlı, realist ve idealist bir lidere sahip olunması da, milli birlik ve bütünlüğün sağlanmasında en önemli unsur olmuştur.

Milli Mücadele önderi Mustafa Kemal, zaferin kazanılmasında Türk Milletine olan inancını her fırsatta dile getirmiş; kazanılan zaferi hiçbir zaman kendi şahsına mal etmemiştir.

Erzurum Kongresinin açılışında, delegelere seslenen Büyük Önder, yaptığı konuşmada da, tarihin bir milletin varlığını ve yaşama hakkını elinden alamayacağını, bu nedenle Türk vatanın paylaşımına yönelik alınan kararların ve atılan adımların iflas etmeğe mahkûm olduğunu vurgulamıştır. Öyle ki Türk Milleti, Müdafaa-i Hukuk örgütlenmesiyle, bulunduğu yerlerde farklı isimlerle fakat aynı amaca yönelik oluşumlar kurarak kendisine yapılan haksızlıklara karşı direnişe geçmiştir.³

---

¹ Mustafa Kemal Atatürk, **Söylev**, C.1, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara,1966 s.1.

² a. g. e, s. 9.

³ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (I-III)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.62

İngilizlerin ve Fransızların başını çektiği emperyalist devletlerin Anadolu'yu parça parça işgal etmesiyle öncelikle Hatay-Dörtyol'da ortaya çıkan direniş ateşi, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle tüm yurdu sarmıştır. “*Ya istiklal ya ölüm*”⁴ düsturuyla hareket eden Türk Milleti, dünyanın önde gelen gelişmiş devletlerine karşı gerçekleştirdiği bağımsızlık mücadelesiyle bir kurtuluş destanı yazmış ve Dünya'daki diğer ezilen milletler için bağımsızlık yolunda bir rol modeli olmuştur.

Bu tablo içerisinde Bursa'nın da, vatanın işgale uğrayan diğer yerleriyle aynı kaderi yaşadığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun ilk başkenti olan bu şehir, Boğazlara yakınlığı, İstanbul ve Anadolu'yla kara bağlantısı sebebiyle stratejik açıdan önem kazanmış; emperyalist devletlerin yakından ilgilendiği ve kısa zamanda işgal edilen kentlerden biri olmuştur. Bu süreçte özellikle İngiltere, Boğazları çevreleme politikası gereği, Mudanya ile Gemlik'e asker çıkartmış; İzmir'in işgali ardından Yunan kuvvetlerinin Bursa'yı işgalini fiilen desteklemiştir.⁵

26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz sonrasında kazanılan Büyük Zafer ile 1919 yılında başlayan Milli Mücadelenin askeri safhası kapanmış ve Anadolu toprakları işgal güçlerinden temizlenmiştir. Bundan sonraki süreçte asıl mücadele ise, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulması ve çağdaş uygarlık dünyasında yerini alması için devrimci atılımların gerçekleştirilmesi olacaktır.

Ülkenin içinde bulunduğu tüm imkânsızlıklara rağmen, Milli Mücadelenin kazanılması ardından gerçekleşen Türk Devrimi, tarihin kaçınılmaz bir sonucu olarak nitelendirilmelidir. Evrensel değerlerden, pozitivizm, rasyonalizm gibi akımlardan beslenen ve ülke gerçeklerinden hareket eden bu devrim, büyük bir dönüşüm projesi olarak uygulamaya geçirilmiştir.

Devrimin Önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün, devrim sürecinde en fazla önem verdiği nokta, devrim sürecinin halka indirgenmesi, halk tarafından benimsenmesi ve kabul edilmesi olmuştur. Çünkü Atatürk, halk temeli olmaksızın gerçekleştirilecek bir devrimin başarıdan yoksun olacağına inanmıştır. Atatürk ilkeleri içerisinde Milliyetçilik ilkesinin, diğerlerinden önce Milli Mücadele yıllarında belirmesi de, bu yaklaşımı doğrulamaktadır.

---

⁴ Atatürk, a. g. e, s. 9

⁵ Saime Yüceer, **Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa; 2001, s.5.

Mustafa Kemal, devrimlerin halk ile bütünleştirilmesi ve halkın tepkilerinin ölçülmesi noktasında, kamuoyu ile doğrudan ve dolaylı etkileşim vasıtalarından aktif olarak yararlanmışır. Kamuoyu ile dolaylı etkileşimde, dönemin basınında yayınlanan açıklamaları, kamuoyunu aydınlatma açısından büyük önem taşımakla birlikte; yakın arkadaşlarıyla birlikte çıktığı yurt gezileri ile halkla, yerel yöneticilerle, kendisini karşılamaya gelen heyetlerle doğrudan temasa geçmiştir. Böylece yeni Türk devletinin inşası için atılacak adımların ve kurulacak yeni düzenin temelleri, halk nazarında meşrulaştırılmışır.

Mustafa Kemal'in yurt gezileri, ulusal anlamda yapılacak devrimler için alt yapı oluşturmaya hizmet ederken; yerel anlamda da, ziyaret ettiği bölgenin sorunlarını bizzat yerinde tespit etmek açısından da önemli yere sahip olmuştur. Gerçekleştirdiği gezilerde Atatürk, halkla yakın temas halinde olmuş; onun nabzını tutmuş ve kafasındaki soru işaretlerini gidermiştir. Bu durum, halkın devrime yönelmesinde ve devrime destek vermesinde büyük katkı sağlamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün yurtiçi gezileri ve bu gezilerin Türkiye'de gerçekleştirilecek devrimlere yönelik kamuoyu oluşturma işlevine ilişkin makro ve mikro ölçekli çok sayıda bilimsel yayın yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde genel anlamda Atatürk'ün yurtiçi gezilerini ele alan Mehmet Önder'in yazdığı Atatürk'ün Yurt Gezileri ve Ertuğrul Zekai Ökte'nin yazdığı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurt İçi Gezileri (1922-1938) kitapları, Atatürk'ün yurt gezilerine ilişkin demeçlerinin de yer aldığı Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri ile Muhittin Gül'ün "*Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri ve Bu Gezilerin Kamuoyuna Etkileri*" makalesi önem taşımakta olup, bu tez çalışmasında yararlanılan kaynaklar arasında yer almıştır.

Atatürk'ün yurt gezilerinin yerel olarak analizini yapan yayınlar ve bilimsel çalışmalar arasında da, Melih Tinal'ın "*Atatürk'ün İzmir Gezileri ve Vefatının İzmir'deki Yankıları*", Latif Daşdemir'in "*Atatürk'ün Yurtiçi Gezilerinin Önemi ve Bilinmeyen Bir Gezi Çeşme-Ilica Ziyareti*", Bayram Akça-Osman Köse'nin "*Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Muğla Vilayetine Yaptığı Geziler*", Selami Kılıç'ın "*Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Karşılama Törenleri*" makaleleri yanında, konu ile ilgili çok sayıda yapılmış tez çalışması bulunmaktadır.

Bursa yereline bakıldığında ise, Yılmaz Akkılıç'ın Atatürk ve Bursa, Nezaket Özdemir'in Ulusal Basında Atatürk'ün Bursa Gezileri isimli kitapları, konuya ilişkin literatür içerisinde yer almaktadır.

Atatürk'ün Bursa Gezilerini Türk Devrimiyle bağlantılı olarak ele alan bu tez çalışmasında, daha önce yapılmış olan telif eserlerden yararlanılmış olmakla birlikte; dönemin basını, zabıt tutanakları, il yıllıkları çalışmamızın ana kaynaklarını teşkil etmiştir.

Bu bağlamda araştırma sürecinde kullanılan temel kaynaklar, Anadolu Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan gazete örnekleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesinin gazeteler veri tabanı, İstanbul Bayezid Devlet Kütüphanesinin dijital ortama aktarılmış olan Hakkı Tarık Us süreli yayın koleksiyonu ve Milli Kütüphanedeki ulusal basın ve süreli yayın koleksiyonları olmuştur.

Çalışmamızda Bursa'nın yerel basın koleksiyonuna dair örneklerin yetersiz olması nedeniyle ulusal basının önemli kaynaklarından alfabetik sırayla Akşam, Hâkimiyet-i Milliye, İkdam, Kurun, Milliyet, Tanin, Vakit, Ulus, gazetelerinden yararlanılmış; Şapka Devrimiyle ilgili gelişmelerin daha iyi yansıtılması noktasında, Kastamonu yerel basını örneklerinden olan Açık Söz gazetesinden faydalanılmıştır.

Atatürk Dönemi Bursa Milletvekillerinin Türkiye Büyük Millet Meclisindeki genel tavrını yansıtması açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri incelenmiş olup; bu milletvekillerinin gerçekleştirilen devrim sürecine karşı tepkileri de değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında yerel tarih alanına dair çalışmalarda ana kaynak olarak kullanılan, 1934 Bursa İl Yıllığından da yararlanılmıştır.

İncelenilen dönemin üzerinden uzun yıllar geçmiş olması ve döneme tanıklık eden kişilerin yaşamlarını yitirmiş olmaları, saha araştırmalarının önemli unsuru olan sözlü tarih çalışmasını bizzat yürütmemizi güçleştirmiştir. Bu eksiği kapamak için de, Bursa halkının devrimler karşısındaki tavrını ve Bursalıların genel duruşunu gözler önüne sermesi açısından, döneme tanık olmuş kişilerin ifadelerine, Prof. Dr. Saime Yüceer'in danışmanlığında yürütülen bir projenin ürünü olan Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih Arşivi, 1919-1938) adlı yayın aracılığıyla yer verilmiştir.

Hazırlanan tez çalışmasının daha önce bu konuda yapılmış çalışmalardan farkı, yukarıda belirtilen temel kaynaklardan elde edilen verilerin Türk Devrim süreciyle bağlantılı olarak irdelenmiş olmasıdır. Bu çerçevede öncelikli olarak, Mustafa Kemal

önderliğinde gerçekleştirilen Türk Devrimi sürecinde çağdaş Türkiye'nin temellerinin atılması ve devrimlerin Anadolu'ya aktarılması bağlamında Atatürk'ün Bursa Gezilerinin nasıl bir rol üstlenmiş olduğu ve bu rolün, Türk Devrim süreciyle ne ölçüde bütünleşmiş olduğunun cevabı aranmıştır.

Tez çalışması, Osmanlı İmparatorluğunun geleneksel ve işlerliğini yitirmiş düzeninin bir aynası görünümünde olan, Milli Mücadele sonundaki geleneksel Bursa'dan; tam bağımsızlığı elde etmiş, devrimlerin ışığıyla aydınlanan ve aydınlatan, ekonomik zaferler kazanmaya hevesli, Cumhuriyeti sahiplenen bir ulusal bilincin oluştuğu, kadının toplumsal, ekonomik, siyasal yaşamda etkin hale geldiği modern Cumhuriyet Bursa'sının oluşum sürecinin aydınlatılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL ALANDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

1. SİYASAL ALANDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

1.1. SALTANATIN KALDIRILMASI VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

Milli Mücadele'nin son büyük harekâtı hazırlıklarının tamamlanması ardından, 26 Ağustos 1922 tarihinde Türk ordusunun taarruzu başlamıştır¹. Büyük Taarruzun 30 Ağustos 1922'de zafere ulaşmasıyla Mustafa Kemal, 1 Eylül 1922 günü tüm ordu birliklerini gönderdiği telgrafla kutlamış; *“Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!”*² Emriyle tüm yurdun yakında düşman işgalinden kurtulacağını müjdelemiştir. Milli Mücadeleyi yürüten Türk Ordusuna ve Büyük Türk Milletine çektiği bu telgrafla ülkedeki en önemli gücün Türk Ulusu olduğunu vurgulayan Mustafa Kemal, emrindeki birliklere olan güveninin de altını çizmiştir. Türk Ordusunun işgalci güçleri takip etmeye devam ettiği günlerde İzmir'in kurtuluş haberi nihayet 9 Eylül 1922 günü alınmış ve tüm yurdu sevince boğan bu haberle Anadolu adım adım işgalci güçlerden temizlenmiştir. İzmir'in kurtarılmasını takiben de, 11 Eylül 1922 de³ Bursa'nın kurtuluşu gerçekleşmiştir.

¹Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993-1996, s.38.

² *“Afyonkarahisar, Dumlupınar büyük meydan muharebesinde zalim ve mağrur bir ordunun anasını asliyesini inanılmayacak kadar az bir zamanda imha ettiniz. Büyük ve necip milletimizin fedakârlıklarına lâyık olduğunuzu isbat ediyorsunuz. Sahibimiz olan büyük Türk milleti istikbalinden emin olmağa haklıdır. Muharebe meydanındaki maharet ve fedakârlıklarınızı yakından müşahede ve takip ediyorum. Milletimizin hakkınızdaki takdiratına delâlet etmek vazifemi mütevaliyen ve mütemadiyen ifa edeceğim. “Başkumandanlığa teklifatta bulunulmasını Cephe kumandanlığına emrettim. Bütün arkadaşlarımın Anadolu'da daha başka meydan muharebeleri verileceğini nazarı dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin kuvayı akliesini ve menabii celâdet ve hamiyetini müsabaka ile ibzale devam eylemesini talep ederim. “Ordular; İlk Hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!”, Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.473.*

³ Saime Yüceer, **Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2001, s.123.

Milli Mücadele'nin askeri aşamasını diplomasi zaferi ile tamamlayan en önemli gelişmelerden biri, 11 Ekim 1922 tarihli Mudanya Mütarekesi olmuştur.⁴ Yunan işgali altındaki Doğu Trakya Bölgesinin Türk Kuvvetlerine teslim edilmesini sağlayan bu mütarekeyi, Ulusal sınırlar içerisindeki Türk Devletinin bağımsızlığını kazanması yolunda önemli bir diplomasi zaferi olan ve 20 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde Barış Konferansı görüşmelerinin başlaması izlemiştir.⁵

Bu noktada ateşkes anlaşmasını izleyen bu süreçte takip edilecek politikaların belirlenmesi ve bu politikaların gerek iç gerekse dış kamuoyuna yansıtılması önem kazanmıştır. Dolayısıyla Mustafa Kemal'in 17-29 Ekim 1922 tarihleri arasında gerçekleştirdiği ilk Bursa gezisinin bu siyasi atmosfer içerisinde irdelenmesi gerekmektedir.

Mustafa Kemal'in Bursa'ya yaptığı ilk gezi, gerçekleştirildiği tarih ve o günlerin siyasal durumu açısından büyük önem arz etmektedir. Ülke topraklarının işgalden kurtarılmasından sonra, meclis içinde kalıcı barışı gerçekleştirecek konferans heyetinin ve bu heyetin başkanının seçimi önde gelen konulardan biri olmuştur. İsmet Paşa 11 Ekim 1922 tarihli Mudanya Ateşkesini iyi yöneterek Ankara yönetimi üzerinde olumlu bir izlenim bırakmıştır. Kamuoyunda da İsmet Paşanın da bu barış heyetinin başında bulunması kanaati mevcuttur. Meclis Başkanı Mustafa Kemal'in bu konuyu İsmet Paşa ile bizzat görüşmek istediği sırada Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Erkan-ı Harbiye Nazırı Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa Bursa'da bulunmaktadır. Mustafa Kemal Bursalıların yoğun davetlerini de göz önünde bulundurarak, Doğu Cephesi komutanı Kazım (Karabekir) ve Refet (Bele) Paşalar ile birlikte 16 Ekim 1922 Tarihinde Eskişehir'den Bursa'ya hareket etmiştir.⁶

Mustafa Kemal'in bu gezisine komutanların da katılması, Mudanya Ateşkes Antlaşması ardından kalıcı barışın dayanacağı temel esasların belirlenmesi açısından

---

⁴ Mustafa Kemal'in Mudanya Ateşkesinin imzalanması üzerine bu haberi tüm yurda duyurduğu telgrafında Türk Ordusunun Anadolu'yu kurtardığı gibi artık Rumeli'nin batı sınırlarımıza dâhil olduğunu da müjdeliyor; Milletın kendi iradesiyle barışı elde edeceğine olan inancını şu cümlelerle dile getiriyordu: "*Kendi işlerinde yalnız kendi iradesinin hâkim olduğu bir devrede en müşkül bir davayı parlak bir muvaffakiyetle isal eden milletimizin sulh günlerinin mesaiyi teceddütkaranesinde de mazharı necat olacağında şüphe yoktur.*" **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (I-III)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006 s.500.

⁵ Lozan Barış Görüşmeleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar-Belgeler)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

⁶ Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 16 Ekim 1922, s.1.

dikkat çekicidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Büyük Zaferi kazanan Başkumandan olarak Bursa'ya gerçekleştirdiği bu ilk gezi sırasında Mustafa Kemal, 29 Ekim tarihine kadar 12 gün boyunca Bursa'da kalmış; Lozan' a gidecek heyetin başkanının belirlenmesinden Trakya'nın teslim alınmasını gerçekleştirme sürecine kadar önemli konuları bu süre içerisinde çözmeye çalışmıştır. İsmet Paşa ile Bursa'da görüşükten sonra kendisinin heyet başkanı olarak Lozan'a gönderilmesine karar vermiş ve bu kararını dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'e telgrafla bildirmiştir.⁷ Bundan sonraki süreçte yapılması gereken İsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanlığına getirilmesi ve verilen kararın Meclis tarafından kabulünün sağlanması olacaktır.

Mustafa Kemal'in 1922 Ekim ayında gerçekleşen bu Bursa gezisi sırasında çözümünü sağladığı diğer mesele ise, Mudanya Mütarekesinin 15 Ekim'de yürürlüğe girmesinden sonra Bursa'da iken kendisiyle görüştüğü Refet Paşa'nın Trakya'nın teslim alınması ve müttefik işgali altında bulunan İstanbul'da Ankara Hükümetini temsil etme yetkisi ile görevlendirilmesi olmuştur. Nitekim Refet Paşa, 19 Ekim'de "*Başkumandanlık ve TBMM Hükümeti*" adına Bursa'dan İstanbul'a gitmiş ve İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır.⁸

Mustafa Kemal'in Lozan görüşmelerinin öncesinde komutan arkadaşlarının görevlendirilmesiyle ilgili verdiği bu kararlar yanında; Bursa'da iken yapmış olduğu konuşmalar da, Türk Devriminin uygulanma sürecinde hem iç hem dış kamuoyuna verilen bir mesaj niteliği taşımaktadır.⁹

1.1.1. Atatürk'ün İç Kamuoyuna Yönelik Açıklamaları

Mustafa Kemal'in ilk Bursa gezisi sırasında en önemli konuşmalarından birini, Şark Sinemasında¹⁰ öğretmenlere hitaben yaptığını görmekteyiz. Bu uzun konuşmasında kendisini dinleyenler arasında yalnızca Bursa halkı değil; İstanbul'dan gelen heyetlerin de yer aldığı görülmektedir. 470 kişilik öğretmen ve öğrencilerden oluşan bu heyetlerden biri,

---

⁷ Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.502.

⁸ Refet Paşa'nın İstanbul'daki faaliyetlerine yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. Seher Boykoy, "*Mudanya Mütarekesi Sonrasında Refet Paşanın İstanbul'daki Faaliyetleri*", **Ulusal Zaferimizi Taçlandıran Kent: Mudanya**, Haz. Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, Bursa, 2007.

⁹ Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1975, s.94. Gazete Refet Paşa ve Türk Jandarmalarının İstanbul'a gelişini: "*Tarihin Muazzam Günü Rumeli'ye İkinci Geçiş*" başlığıyla duyurmuştur. Renin Gazetesi, 20 Ekim 1922, s.1.

¹⁰ Şark Sineması: Bina Setbaşı Köprüsünün kuzeybatı köşesinde bulmaktaydı. 1980'lerin başında yanan bina 1997- 1999 yılları arasında restore edilmiştir. Yılmaz Akkılıç, **Atatürk ve Bursa**, Burdef Yayınları, Bursa, 2004, s.23.

27 Ekim’de İstanbul’dan yola çıkmış; Büyük Gazi’yi karşılamak ve ona teşekkürlerini sunmak üzere Bursa’ya gelmiştir.¹¹

Mustafa Kemal, Şark Sinemasında yaptığı konuşmasında, kesin zaferin kazanılmasından sonraki dönemde öncelikli konulara dikkat çekmiştir. Bu konular arasında, eğitim alanında yapılacak düzenlemeler önemli yere sahip bulunmakla birlikte; bu düzenlemelerin yapılmasından önce ulus egemenliğine dayanan Yeni Türk Devleti’nin kurulmasına resmiyet kazandırılması zorunluluktur. Konuşmasında bu gerçeğe işaret eden Mustafa Kemal’e göre, bu yeni devletin en önemli unsuru, millet olacaktır. Millet iradesini temsil edecek tek kurum ise Türkiye Büyük Millet Meclisi’dir. Bu konudaki düşüncelerini, “*Düşman olanlarla mücadele esbap ve vasaitiyle mücehhez olmayan milletler için hakkı beka yoktur. Mücadele lâzımdır. Hanımlar, Beyler; İtiraf edelim ki biz üç buçuk sene evveline kadar cemaat halinde yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi idare ediyorlardı. Cihan bizi, temsil edenlere göre tanıyordu. Üç buçuk senedir, tamamen millet olarak yaşıyoruz... Bütün cihan bir ân tereddüt etmesin ki, Türkiye devletinin yegâne ve hakikî mümessili yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi’dir.*”¹² sözleriyle ortaya koymuştur.

Yine bu konuşmasında Türkiye Devleti ifadesinin kullanılması, yeni devletin fiilen kurulmuş olduğunu göstermektedir. Aynı ifade, 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat- ı Esasiye Kanununun üçüncü maddesinde “*Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur*”¹³ şeklinde yer almıştır. Bu ifadeler yeni devletin kurulması yanında; yönetim biçiminin ulusal egemenlik ilkesine dayanacağını açıkça ortaya koymaktadır.

Mustafa Kemal yine bu konuşmasında, “*Sérves Muahedenamesini kabul eden hâkimlerin, sultanların, padişahların menakibini, bu gasıplarını Türk Milleti artık ancak*

---

¹¹ “*Bu heyet İstanbul’dan Baş Kumandan Paşa Hazretlerinin Bursa’da olduklarını haber alınca derhal yola çıkmış ve ayın 27. Akşamı Mudanya’ya gelmiştir. Heyet Bursa’da istasyondan inince derhal yaya olarak ve önlerinde mızıkalarıyla Baş Kumandan Paşa Hazretlerinin ikametgâhları önüne gelmişler ve heyecanlı yaşa sedaları ve alkışlarıyla kendilerini selamlamışlardır. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri refakatinde Fevzi, İsmet, Kazım Karabekir Paşalar olduğu halde derhal aşağı inmişler ve heyetin hepsinin ayrı ayrı hatıratını sormuşlardır. Bu evet şimdiye kadar Türklüğün görmediği ve hiçbir millet reisinin mazhar olamadığı bir manzara olmuştur. Kadın erkek bütün ziyaretçiler, Paşa Hazretlerinin ellerini öpmeğe başlamışlar ziyaretçileri ve paşaları gayri kabili zapt bir heyecan ağlatmıştır. Bilhassa kadınların derin ve ince hıçkırıkları hazirun üzerinde pek büyük bir tesir icra etmiştir. Bu selamlaşmadan sonra paşalar hazeratı yukarı çıkmışlar ve heyet azası birere birer bir resmigeçit halinde sıra ile yukarı çıkarak ziyaretlerinde bulunmuşlardır.*” Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 30 Ekim 1922, s. 1.

¹²Vakit Gazetesi, 30 Ekim 1922, ss.1-2.

¹³ Düstur, 3. Tertip, Cilt: 1, s. 196.

tarihte okur.”¹⁴ sözleriyle Sevr’in hiçbir suretle tanınmadığını ve Sevr’i tanıyan siyasi iradenin de yok sayıldığını üstü kapalı olarak saltanatın kaldırılmasını işaret etmektedir.

Millet iradesi ve vatanperverlik duygularının, büyük zaferin kazanılmasındaki önemli rolü üzerinde duran Mustafa Kemal, hiçbir zaman kazanılan zaferi kendisine mal etmemiş; milletle yaptığı görüşmelerde gücüne dayandığı Türk Halkıyla bütünleştirmiştir. Yapmış olduğu konuşmalarında bunu açıkça görmekteyiz.

1.1.2. Atatürk’ün Dış Basın Temsilcileriyle Yaptığı Görüşmeler

Mustafa Kemal Bursa’ya ilk gezisini gerçekleştirdiğinde bu gezi sırasında kendisine olan yoğun ilginin sadece yurtiçiyle de sınırlı olmadığı hatırlanması gereken bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın önde gelen devletlerine karşı büyük bir askeri zafer elde etmiş ve bu zaferi, Mudanya Ateşkesi ile diplomasiye taşımış olan Türkiye’nin, bundan sonraki süreçte gerçekleştirilecek kalıcı barışın sağlanması doğrultusundaki politikası ve bu politikanın temel esasları o dönemde tüm dünya tarafından merak konusudur. Bu doğrultuda United Press muhabiri Dr. Edvard King’ in 22 Ekim 1922’de İstanbul’dan telgraf yoluyla Bursa’da bulunan Mustafa Kemal ile yaptığı görüşme son derece önemlidir.

Bu görüşmede Mustafa Kemal’in gelecekte yapılacak barış anlaşmasında Türkiye’nin olmazsa olmazlarına kesin bir biçimde vurgu yaptığı göze çarpmaktadır. Gazetecinin sorduğu sorulara verdiği cevaplarda önemle üzerinde durduğu noktalar şunlar olmuştur:

- Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin barış programındaki odak noktasının Misak- ı Milli olduğu
- Musul Kerkük petroleri konusunda özellikle Musul’un milli sınırlarımız dâhilinde yer aldığı
- Boğazlar sorununun çözümü noktasında İstanbul ve Marmara’nın güvenliğinin sağlanması koşuluyla Boğazların tüm dünyaya açık kalmasının kabul edilebileceği ve bu konuda Boğazlarla ilgisi olan diğer devletlerle yapılacak görüşmelerde uygun bir çözüme varılabileceği

---

¹⁴ Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 30 Ekim 1922, s.2.

- Amerika, Avrupa ve tüm dünyanın önemle anlaması gereken asıl noktanın, Türk Milletinin kayıtsız şartsız özgür ve bağımsız bir millet olarak yaşamaya karar vermiş olduğu ve bu kararı bozmaya yönelik her kuvvetle mücadele edileceği.¹⁵

Mustafa Kemal'in Milli Mücadele sürecinden itibaren her zaman özellikle altını çizdiği nokta tam bağımsızlığın kazanılması olmuştur. Çünkü ona göre tam bağımsızlık yapılan savaşın ve verilen mücadelenin odak noktasını oluşturmuştur. Bu bağlamda Mustafa Kemal' in Ankara Antlaşmasının imzalanması öncesinde Fransız hükümeti tarafından görevlendirilen ve 9 Ekim 1921'de Ankara'ya gelen eski bakan Franklin Bouillon ile yaptığı görüşmedeki açıklamalarının da aynı paralelde olduğunu görmekteyiz.

Mustafa Kemal'e göre, Milli Mücadelede milletin tüm fertleri tam bağımsızlığın kazanılması noktasında bir araya gelmiştir. Onun tam bağımsızlık vurgusu, siyasi, ekonomik, adli, askeri, kültürel, yani yaşamın içerdiği hemen her alanı kapsayan bir bağımsızlık anlayışını temsil etmektedir. Bu alanların herhangi birinde bağımsızlığın yitirilmesi ise, milletin ve ülkenin gerçek anlamda bütün bağımsızlığından yoksun kalması demektir.¹⁶ Böylece Mustafa Kemal, yabancı gazeteci vasıtasıyla, dış kamuoyuna ekonomik ve siyasi bakımdan tam bağımsız bir devletin kurulacağı ve bundan asla taviz verilmeyeceği mesajını vermiştir.

Mustafa Kemal'in Bursa gezisi sırasında görüşme yaptığı yabancı gazetecilerden biri de, Fransa'nın önemli gazetelerinden Le Petit Parisien'in¹⁷ muhabiridir. Renin Gazetesi'nde¹⁸ yer alan bu görüşmede yapmış olduğu açıklamalar irdelendiğinde, kendisinin devletin başkentinin değişmesinden Saltanat ve Hilafetin durumunun ne olacağına kadar pek çok konuda ileride yapılacak devrimlere işaret ettiği görülmektedir.¹⁹

¹⁵ Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 24 Ekim 1922, s.1.

¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005 s.423.

¹⁷ Le Petit Parisien: 1876- 1944 Yılları arasında yayın hayatını sürdürmüş olan Fransa'nın önde gelen gazetelerindendir.

¹⁸ Renin Gazetesi: 1908 yılında Hüseyin Cahit Yalçın tarafından çıkarılmaya başlanan bu gazete "Tanin" adıyla kurulmuştur. Fakat İstanbul'un işgal döneminden itibaren Senin, Cenin, Renin adlarıyla yayınlanmıştır. İşgal güçlerinin uyguladığı sansürün 1922 yılında kalkması ardından tekrar Tanin adını almıştır. Hasan Türker, **Türk Devrimi ve Basın (1922- 1925)**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2000, s.11.

¹⁹ Fransız gazeteci genç Başkomutan Mustafa Kemal'den etkilenmiştir. Bu bağlamda röportaj metnine bizzat Mustafa Kemal'le ilgili gözlemlerini dâhil ettiğine tanık oluyoruz: "*Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu gün seyahati sebebiyle Ankara Büyük Millet Meclisi hükümeti ordularını taşımakta olduğu haki üniformasını giymişti. Bu elbise de demokratik bir sadelik vardı. Ne sırmalı şerit ne de apolet Yalnız merkezinde bir altın bilezik bulunan etrafı sırmalı defne dallarıyla işlenmiş olan yakasında taşıdığı mustatil şeklindeki kırmızı çuha onu askerlerinden tefrik ediyordu. Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri henüz 42 yaşında azimkâr yüzlü bir genç adamdır. Ancak tebessüm edince yüzüne bir mülayimlik geliyor ve arkaya atılmış sarışın saçlarıyla bir sanatkârı andıran siması cezbeder oluyor. Her halde*

Fransız gazetecinin Mustafa Kemal'e yönelttiği ilk sorunun, Türk Milletinin kazandığı askeri zaferin Anadolu'da ticari faaliyetler yürüten Fransız tüccar ve iş adamlarının çıkarlarını ne orada etkileyeceğine dair olması dikkat çekicidir. Lozan Konferansında kapitülasyonların kaldırılması fikrine en fazla tepki gösteren devletin Fransa olduğu düşünüldüğünde, bu sorunun, Fransız gazetecinin henüz barış antlaşmasının imzalanmadığı o tarihte kapitülasyonların kaldırılmasına yönelik endişesini yansıttığı söylenilebilir.

Mustafa Kemal ise bu konuda kararlı duruşunu bir kez daha ortaya koymuş ve Büyük Millet Meclisinin kapitülasyonları kabul etmeyeceğini, "*Kapitülasyonlar bizim için mevcut değildir ve asla olmayacaktır. Türkiye'nin istiklali her sahada tamamen ve kemalen tasdik olunmak şartıyla kapılarımız bütün ecnebilere genişçe açık olacaktır.*"²⁰ sözleriyle açıkça ifade etmiştir. Buna göre, Türkiye'nin tam bağımsızlığının önünde en büyük engellerden biri olan kapitülasyonlar kesinlikle kaldırılacaktır.

Ülkenin ekonomik kalkınması noktasında sadece kendi kaynakları ve kendi sermayesiyle bunu başarmaktan uzak olduğu gerçeğini de gözden kaçırmayan Başkumandan, bu noktada barışçıl yardım taleplerinin de geri çevrilmeyeceğinin altını çizmiştir. Böylece genç Cumhuriyet, bağımsızlığın korunması kaydıyla diğer devletlerle diplomatik ve ekonomik münasebetlerini sürdürecektir. Türklerin barış konferansında sunacakları teklifin sınırlarının ne olacağına ilişkin kendisine yöneltilen bir başka soru üzerine; Mustafa Kemal, bu konuda öncelikli olanın Türk Milletinin bağımsızlığının kayıtsız şartsız kabul edilmesi olduğunu ifade etmiştir.

Barış konferansında Milli sınırlarımız (Misak-ı Milli) dâhilinde olan toprakların Türk Devletine verilmesinde ısrar edileceğini dile getirdikten sonra, Türk Milletinin bu topraklar üzerinde kapitülasyonlardan uzak tam anlamıyla bağımsız yeni bir Türkiye'de yaşama isteğinde olduğunu ifade etmiştir.

Barış konferansında tartışılacak bir diğer konunun Boğazlar konusu olduğuna dikkat çeken Başkumandan, boğazlardan serbest geçiş imkânının Türkiye için esas olduğunu, İstanbul ve Marmara'nın güvenliği konusu üzerinde hassasiyetle durulacağına

---

camekânlarda teşhir edilen resimlerinde gördüğümüz dehşeti Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin kendisinde yoktur. Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri konuşurken ağır ağır sanki fikrini izahen ifade edecek en iyi kelimeyi arıyormuş gibi düşünerek söz söyler." Renin Gazetesi, 2 Kasım 1922, s.1.

²⁰ Aynı yer.

işaret etmiştir. Bu noktada Avrupalı Devletlerin de görüşü alınmalı ve taraflar ortak bir görüşü benimsemelidir. Hatta bu görüşmelere Sovyet Rusya da dâhil olmalıdır. Bu söylemlerden ve açıklamalardan da açıkça anlaşılabilirdi üzere Türkiye o tarihlerden itibaren “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” politikasını benimsemiş ve barışçıl bir tablo çizmiştir.

Başkumandanın bu görüşmede üzerinde önemle durduğu konulardan birisi de, Yeni Türk Devletinin yönetim biçiminin tüm esaslarıyla ortaya konulması olmuştur. Fransız gazetecinin, bu konuda kendisine yönelttiği en can alıcı sorulardan biri, “*Türkiye’de komünist bir idare mi tesis etmek istiyorsunuz?*” sorusudur. Mustafa Kemal bu soruya verdiği karşılıkta, bu yönetim biçiminin Komünist sistemle herhangi bir ilgisi bulunmayan tam olarak demokratik hükümet modelini teşkil ettiğini “*Yeni Türkiye’nin eski Türkiye ile hiçbir alakası yoktur. Osmanlı Hükümeti tarihe geçmiştir. Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur. Gerçi millet değişmemiştir. Aynı Türk anasırı bu milleti teşkil ediyor. Ancak tarz- ı idare değişmiştir. Ankara’ da hükümet – i milliye tesis etmeden evvel İstanbul’da bir Sultan ve bunun bir hükümeti vardı. Millet memleketin işlerine vazifesi kanun yapmaktan ibaret olan bir meclis vasıtasıyla iştirak edebiliyordu. Bu tarz- ı hükümet millete aşikâr olduğu istikbali ve hizmeti vermeğe kafi değildi. Bu tarz- ı hükümet milletin verdiği fena neticeler meydana getirdi. Millet ölmek istemiyor, Yaşamak ve bunun için de ne lazımsa onu yapmak istiyordu. İşte bunun içindir ki üç seneden beri tarz- ı idaresini değiştirdi. Yukarıda izah ettiğim bir meşruti hükümete bedel doğrudan doğruya milletten çıkan bir hükümeti kabul etti. Bu hükümet taraf- ı milletten mensup ve aynı zamanda hem Kuvva-i icraiyyeyi hem de Kuvva-i teşriyye’yi haiz mebuslardan teşekkül eder. Bu mebusların bazıları umur- u idarenin teferruatını temine ve halk komiserleri vazifesini ifaya memurlardır. Hakikatte hâkim olan ve her şeyi idare eden mercii Millet Meclisidir. Bizim şekil-i hükümetimiz tam bir demokrat hükümetidir. Ve lisanımızda bu hükümet halk hükümeti diye yâd edilir. Bu hükümet doğrudan doğruya milletin arzularını tatmine hadim ve millet memleketin idaresine bizzat sahiptir. Bu itibarla kendi mukadderatını kendisi tayin eder. İdareimizin kâfisinde tatbik edilecek olan usulde budur.*”²¹sözleriyle ortaya koymuştur.

---

²¹ Aynı yer.

Mustafa Kemal'in bu açıklamaları ile Mustafa Kemal'in Türkiye'de Komünizm yönetimine sempati duyulduğu ve hatta Türkiye'nin geleceğinde sosyalist bir idarenin var olacağına dair endişeleri giderecek önemli açıklamalarda bulunduğunu görmekteyiz.

Yeni rejimin en önemli özelliği, gücünü millet iradesinden alması olacaktır. Bu rejimde Padişahın varlığı tanınmayacağını, "20. Yüzyılda egemenliğimizi ve özgürlüğümüzü başkalarının ellerine teslim edemeyiz."²² cümlesiyle açık ve net bir biçimde ifade etmiştir.

Egemenliğin kaynağı ve kullanımında köklü değişime işaret eden bu konuşmalarda, üstü kapalı da olsa saltanatın kaldırılacağına vurgu yapılmaktadır. Nitekim bu görüşmeden çok kısa bir süre sonra 1 Kasım 1922'de Saltanatın Kaldırılması, bu görüşü doğrulamaktadır. Saltanat kaldırılacak fakat Halifelik TBMM'ne bağlı bir biçimde varlığını sürdürecektir. Böylelikle Atatürk yeni Türkiye'nin inşa edilme sürecini gözler önüne sermiştir.

Son olarak Fransız gazetecinin artık İstanbul'un başkent olmaktan çıkıp yeni devletin kurulmasını takiben yönetim merkezinin Bursa veya Ankara'ya nakledileceği konusundaki söylentileri dile getirmesi üzerine Başkomutan, bu konuda kesin bir kararın verilebilmesi için öncelikle barış antlaşmasının imzalanmasının beklenileceğini dile getirmiştir.

1.1.3. Lozan Barış Konferansı Sürecinde Yaşanan Gelişmeler

Kurtuluş Savaşında askeri zaferin kazanılmasından sonra sıra, mücadelenin belki de ilkinden daha zorlu ve uzun soluklu aşamasına gelmiştir. Bu aşama, yeni devleti siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel yani hemen alanda yapılacak devrimlerle çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarma mücadelesi olacaktır. Bu süreçte üzerinde öncelikle durulması gereken alan ise, devlet kuruluşuna ve niteliğine resmîlik kazandıracak siyasal ve hukuksal düzenlemelerdir. Başkomutan Mustafa Kemal de, 1922 yılındaki açıklamalarında ve yabancı muhabirlerle yaptığı görüşmelerde bu doğrultuda bizzat sinyaller vermiştir.

---

²² Aynı yer.

Türk Milletinin TBMM'ye yetki vererek başlattığı milli mücadele boyunca devam eden yönetimdeki iki başlılık artık sona erdirilmeli ve iktidar yine bizzat iktidarın kaynağı olan Türk Milletine geri verilmeliydi.

Bu süreci hızlandıran en önemli gelişme ise, Lozan Konferansı için hazırlıkların yürütüldüğü sırada, yeni devletin yönetim şeklini belirleyen önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu önemli gelişme, asırlara damgasını vuran Osmanlı saltanat idaresine son verilmesidir. Siyasi devrim sürecinde dönüm noktası teşkil eden bu girişim için koşullar, Milli Mücadele yıllarında hazırlanmış olmakla birlikte; savaş döneminde Meclis çevrelerinde ve halk nezdinde tepki yaratmamak için, saltanatın geleceği konusundaki fikirler açıkça ortaya konulmamıştır.

Milli Mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra ise, diplomasi zaferi ve yeni devletin yönetim şeklinin belirlenmesi öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Ankara Hükümeti, bu öncelikli hedeflere ulaşmak için taviz vermeksizin içinde bulunduğu koşullardan en uygun şekilde yararlanmasını bilmiştir. Özellikle barış görüşmeleri sırasında ortaya çıkan gelişmelerde dış güçler ve İstanbul hükümetinin tutumunun, Osmanlı saltanatının sona erdirilmesinde son derece hızlandırıcı etkiye sahip olduğu göze çarpmaktadır.²³

Barış konferansına uzanan süreç içerisinde İtilaf Devletlerinin beklentisi Milli Mücadelede kendilerine karşı zafer kazanan değil, I. Dünya Savaşında yenilgiye uğrattıkları bir devleti temsil eden Türk heyeti ile barış görüşmelerini yürütmek ve bu suretle, kendi isteklerini daha kolay bir şekilde dikte ettirmektir. Bu düşünce sebebiyledir ki, müttefik temsilciler İstanbul Hükümeti temsilcilerini de barış görüşmelerine davet ederek, İstanbul-Ankara Hükümetleri arasında fikir ayrılığı yaratmak istemişlerdir. İlerleyen zamanlarda TBMM Hükümeti, bu çifte davete tepkisini, 1 Kasım 1922'de devrimci bir karar olarak saltanatı kaldırmak ve hilafet makamını siyasi yetkilerinden arındırarak varlığını Meclise dayandırmak suretiyle ortaya koyacaktır.²⁴

Barış konferansı hazırlıklarının devam ettiği ve Mustafa Kemal'in Bursa'da bulunduğu 17 Ekim 1922 tarihinde İstanbul Hükümeti Sadrazamı Tevfik Paşa'nın Mustafa

---

²³ Saltanatın kaldırılmasının nedenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Seher Boykoy, Atatürk Dönemi Siyasal Devrim Süreci, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2003, s.48.

²⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. Devre. I, Cilt. 24, İctima.3, 1 Kasım 1922, s.314. (Bundan sonra TBMM. ZC. şeklinde kısaltılarak gösterilecektir.)

Kemal'e çektiği telgraf, saltanatın kaldırılması sürecini hızlandıran en önemli gelişme olmuştur. Tevfik Paşa, bu telgrafta kazanılan zaferin İstanbul ve Ankara arasındaki anlaşmazlık ve ikiliği ortadan kaldırdığına işaret etmiş; milli birliğin sağlanması dolayısıyla konferansa her iki hükümet temsilcilerinin birlikte katılmasını talep etmiştir.²⁵

Mustafa Kemal, bu telgrafa cevaben Tevfik Paşa'ya ulaştırılması için İstanbul'daki Hamit Bey'e Bursa'dan çektiği telgrafta; gelişmeler karşısındaki tepkisini, “ *Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının kazandığı kesin zaferin doğal sonucu olmak üzere toplanması yakın olan barış konferansında Türkiye Devleti, yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından temsil olunur.*” sözleriyle açık şekilde ortaya koymuştur.²⁶

Sonraki süreçte Tevfik Paşa'nın İstanbul Hükümetinin Lozan Konferansına katılma isteğini 29 Ekim 1922 tarihinde doğrudan doğruya meclis başkanlığına çektiği telgrafla²⁷ başvurarak dile getirmiştir. Bu telgrafta Tevfik Paşa, barış konferansına her iki hükümetinde davet edildiğini bu bağlamda konferansa iki grup halinde katılmak gerektiğini ifade ediyordu. Ayrıca İstanbul ve TBMM arasında gerçekte bir ayrılık bulunmadığının da altını çizen Tevfik Paşa, aksi haldeki bir tutumun sorumluluğunun kabul edilemeyeceğini dile getiriyordu. Son olarak hem ülkenin geleceği için hem de vatanın müdafaa edilmesi konusunda görüşülmek üzere İstanbul'a bir temsilcinin gönderilmesini isteyen Tevfik Paşa Ankara'dan kimse gönderilmediği takdirde kendisi Ziya Paşa'yı göndereceğini ifade ediyordu.²⁸ İstanbul Hükümetinin Türk ulusu adına zafer kazanmış bir hükümet olarak barış konferansına katılmak istemesi şüphesiz büyük bir cesaretti.²⁹

Telgrafın 30 Ekim tarihinde okunması ardından birçok milletvekili bu duruma tepki göstermiş ve bu tepkilerini de meclis kürsüsünden çok sert biçimde ortaya koymuşlardır.³⁰ Meclisin bu toplantısının sonundaki görüşmelerde verilen önergede, Osmanlı

---

²⁵ Mustafa Kemal, bu telgraf hakkında düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: “ *Tevfik Paşa demek istiyordu ki: Memlekette düşman kalmadı; o halde, padişah yerinde, hükümet onun yanında; millete düşen de bu makamların vereceği emirlere uymaktır. Böyle olunca da, elbette birliğe engel bir şey kalmamış olur.*” Atatürk, a. g. e., s.466.

²⁶ TBMM. Z.C. Devre. I, Cilt. 24, İctima.3, 30 Ekim 1922, s.268.

²⁷ TBMM. Z.C. Devre. I, Cilt. 24, İctima.3, 30 Ekim 1922, s.269.

²⁸ TBMM. Z.C. Devre. I, Cilt. 24, İctima.3, 30 Ekim 1922, s.270.

²⁹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, YKY, İstanbul; 2004. s.504.

³⁰ Saltanatın kaldırılması konusunda Meclis görüşmeleri için bkz. TBMM. Z.C. Devre. I, Cilt. 24, İctima.3, 1 Kasım 1922, s.300.

İmparatorluğunun yıkılmış olduğu, yeni bir Türkiye Devletinin doğduğu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince hâkimiyet hakkının Türk Milletine ait olduğu ifade edilmiştir.³¹ Şer'iyye komisyonu üyelerinin önerge üzerine yaptıkları konuşmalarında, teokrasi kurma savı ile saltanatla hilafetin ayrılamayacağı tezini savunmaları ise, saltanatın ardından hilafetin de kaldırılmasına zemin hazırlayan unsurlardan biri olacaktır.³²

Bu komisyonda yapılan konuşmalar ve ifade edilen görüşler üzerine söz alan Mustafa Kemal: “*Millet hâkimiyet ve saltanatını fiilen kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldubittidir. Söz konusu olan millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız sorunu değildir. Mesele zaten ortada olan bir gerçeğin kanunla ifade edilmesidir. Bu mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabii olarak karşılırsa, sanırım ki uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek, usulüne uygun olarak ifade edilecektir. Fakat belki de bazı kafalar kesilecektir.*”³³ Sözleriyle tartışmalara noktayı koymuştur.

Kanun tasarısı komisyonun toplandığı 1 Kasım 1922 günü birkaç saat sonra toplanan mecliste oya sunulmuş ve kanun oybirliğiyle kabul edilmiştir.³⁴ Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının imzalarıyla Meclise sunulan ve oy çokluğuyla kabul edilen Kanunun metninde 16 Mart 1920’ den itibaren İstanbul Hükümetinin tarihe karıştığı ve Türk Milletinin gerçek temsilcisi olan TBMM’nin Misak- ı Milli sınırları içerisinde başka hiçbir güç tanımadığı vurgulanıyordu. Bunun yanında Hilafetin Osmanlı Hanedanlığına ait olduğu ve TBMM’nin bu makamın koruyucusu olduğu ifade ediliyordu.³⁵ Saltanatın kaldırılmasıyla kendisine sadece Hilafet işlevi kalan son Osmanlı Padişahı Vahdettin, İngilizlere sığınmış ve yine bir İngiliz savaş gemisiyle ülkeden ayrılmıştır.³⁶

İtilaf devletleri 28 Ekim 1922’de TBMM Hükümetini İsviçre’nin Lozan kentinde yapılacak barış konferansına davet etmişlerdir. Bu doğrultuda Mustafa Kemal, Mudanya Ateşkes Antlaşmasında gösterdiği başarı sebebiyle İsmet İnönü’nün bu konferansa baş

---

³¹TBMM’de hazırlanan bu önergede Mustafa Kemal’de dâhil olmak üzere seksenden fazla milletvekilinin imzası bulunmaktaydı. a. g. e., 467.

³²Berkes, a.g.e., 504.

³³Atatürk, a. g. e., 468.

³⁴Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi bu gelişmeyi “*Türk halkı İstanbul’daki şekl-i hükümeti ebediyyen tarihe müntakil addetmiştir.*” başlığıyla duyurmuştur. Hâkimiyet – i Milliye Gazetesi, .2 Kasım 1922, s.1.

³⁵TBMM. Z.C., Devre. I, Cilt: 24, İctima:3. 1 Kasım 1922.s.300.

³⁶Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, s. 313.

temsilci olarak gönderilmesini uygun bulmuştur. Bu durumu takiben İsmet İnönü Dışişleri Bakanlığına getirilmiş ve barış konferansı için çalışmalar hızlandırılmıştır.³⁷

Bu gelişmelerin ardından, 5 Kasım'da İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyeti, sürekli bir barışın koşullarını görüşmek üzere İsviçre'nin Lozan kentine doğru yola çıkmıştır. Türk tarafı adına yalnızca TBMM Hükümeti temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen barış Konferansı görüşmeleri 20 Kasım 1922'de başlamıştır.³⁸

İç politikada bu gelişmeler yaşanırken Lozan'da barış görüşmeleri devam ediyordu. Fakat bu görüşmeler sırasında İngiltere, 1.Dünya Savaşından sonra, uzun ve zorlu bir savaş ile bağımsızlığını kazanmış olan yeni, onurlu bir devletle müzakere içerisinde olduğunu kabul etmiyor, Türkiye'ye karşı isteklerini kabul etmek zorunluluğu olan mağlup bir devlet tavrıyla hareket ediyordu.³⁹ Barış görüşmelerinde ortaya çıkan bu tablo üzerine genç Türk Devletinin barış heyeti şartlarından kesinlikle taviz vermemiştir. Bu doğrultuda Lozan görüşmeleri kesintiye uğramış olsa da TBMM başkanı Mustafa Kemal Ankara'daki kesin tavrını devam ettirmiştir.

Mustafa Kemal'in 17 Ekim 1922 tarihinde gerçekleştirdiği Bursa gezisi sırasında yabancı basın mensuplarıyla yaptığı görüşmelerde dünya kamuoyuna kesin barışın sağlanabilmesi için Türk tarafının değişmez koşullarını ilan etmiştir.⁴⁰ bu kesinti öncesinde konferans devam ederken 1923 yılında çıktığı yurt gezilerinde de sürdürmüştü; Türk tarafının barış koşullarından geri adım atmayacağını önemle vurgulamıştır.

Bu bağlamda Büyük Kurtarıcı, barış koşulları konusundaki kesin tavrını 1923 yılının ilk aylarına damga vuran bu gezisi sırasında da devam ettirmiştir. 20 Ocak 1923 tarihinde Bilecik yoluyla geldiği Bursa'da 24 Ocak tarihine kadar kalmış; Milli Mücadeleyi gerçekleştiren komuta kadrosundan Fevzi, Kazım Karabekir, Asım, Halit Paşaların da bu gezide kendisine eşlik etmesiyle dünyaya karşı güçlü birlik mesajı verilmiştir.

---

³⁷ Atatürk, a. g. e, s. 462.

³⁸ Ali Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, Bilgi Yayınevi, 1993, s.15.

³⁹ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye** Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007 s.97.

⁴⁰ Mustafa Kemal, Lozan'da Barış Konferansının toplanması öncesinde 1922 yılında gerçekleştirdiği I. Bursa gezisinde Türk tarafının değişmez barış şartlarını ifade etmiştir. Bunlar: Misak-ı Milli, Boğazlar konusunda verilecek ortak karar, Musul'un Misak-ı Milli dâhilinde olduğu, Kapitülasyonların kesinlikle kabul edilmeyeceğidir. Yapılan çalışmada bu konuya ilişkin ayrıntılı değerlendirme daha önceki bölümde verilmiştir.

Başkumandan, Bursa'ya gerçekleştirdiği bu ikinci gezide Bursalılarla Şark Sineması'nda yedi saat süren bir görüşme yapmış;⁴¹ Bursa halkının hemen her kesiminden temsilcinin katıldığı bu görüşmede Mustafa Kemal, konuşmanın sohbet havası içinde olmasını uygun görmüş ve halkın pek çok önemli konu hakkında kendisine yöneltmiş olduğu soruları yanıtlamıştır.

Bursa halkına yaptığı bu konuşmasında, Türkiye'nin yeni baştan inşası ve kalkınması için barış ve yaşam hakları konusunda izlenecek kararlı duruşa işaret etmekle birlikte; önceden belirlenmiş olan esaslardan hiçbir suretle taviz verilmeyeceğini, barış ortamının oluşmaması halinde de, bunun sorumluluğunun Türkiye üzerinde kötü düşünceleri olan taraflarda olacağını vurgulamıştır.

Burada Mustafa Kemal'in dış politikasında barışçı bir politikadan yana olmakla birlikte; bunun pasif bir barışçılık değil; gerektiğinde savaşı da göze alan aktif barışçılık politikası olduğu görülmektedir.

Azınlıklar konusunda da, Türkiye'de azınlıkların yüzyıllardan beri barış ve güven içerisinde yaşadıklarına temas etmiş; Türk ve Yunan tarafları arasında nüfus mübadelesinin İstanbul hariç olmak üzere kabul edildiğini belirtmiştir.

20 Kasım 1922 tarihinde toplanan Lozan Barış Konferansı öncesinde Türkiye'nin en önemli barış şartının "*Misak-ı milli*" olduğu dünya tarafından bilinmekteydi. Buna rağmen İtilaf Devletleri konferansta Osmanlı Devletinden kalan sorunların çözüm şartlarını Türk Devletine kendi istekleri doğrultusunda kabul ettirmeyi istemişler ve içerik bakımından milli bağımsızlığa zarar verecek nitelikte, adli, iktisadi konularla ilgili şartlar sunmuşlardır.⁴² Bu bağlamda 4 Şubat 1923'te Lozan Konferansı görüşmelerinin kesintiye uğraması ardından, 18 Şubat 1923'te ülkeye dönen İsmet İnönü ve Batı Anadolu gezisinden dönen Mustafa Kemal, Eskişehir'de birleşerek konuya dair görüşmede bulunduktan sonra, birlikte Ankara'ya geçmişlerdir.

Barış Konferansı şartlarına dair görüşmelerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne taşınmasıyla birlikte, muhalif görüşte olan milletvekilleri Konferansın ertelenmesi dolayısıyla Türk Heyetine büyük tepki göstermişlerdir. Bunun üzerine Mustafa Kemal,

---

⁴¹ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 25 Ocak 1923, s.1.

⁴² "*Bir takım muhill-i istiklal şerait ve metalibi Türkiye için caiz görmekte olan mütteliklerin inat ve ısrarı cihanın hayretle, istiğrapla karşılaşması lazım gelen bir hadisedir.*" **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, s.460.

Mecliste yaptığı konuşmada “*Delegeler heyetimiz, kendisine verilen görevi tamamen ve mükemmel bir şekilde yerine getirmiştir. Milletimizin ve Meclisimizin şerefini korumuştur. Eğer barış konusunda iyi bir sonuç almak istiyorsak, delegeler heyetine meclis tarafından manevi güç verilerek çalışmalarına devam ettirilmek gerekir.*”⁴³ Yaptığı konuşmayla Lozan Konferansına gönderilen delegeler heyetine duyduğu güveni bir kez daha teyit eden Mustafa Kemal, Mecliste barış konferansı ve delegeler aleyhine yapılan tartışmaların da sona ermesini sağlamıştır.

Lozan Konferansının tekrar toplanması ile İsmet Paşa'nın üstün tartışmacı yetenekleri ve kesin tavrı barış masasındaki büyük devletleri mümkün olabilecek en ortak noktada buluşmaya yöneltmiş ve Lozan Barış antlaşması 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmıştır.

Bu antlaşmayla Genç Türk Devletinin sınırları birkaç istisna dışında⁴⁴ Misak-ı Milli'de belirlendiği gibi çizilmiştir. Hukuksal, mali ve ekonomik kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Osmanlı Borçları, yeni Türk Devleti'nin toprakları oranına indirilmiştir. Böylece ülkenin yalnızca siyasi değil, ekonomik bağımsızlığı da sağlanmıştır.

Lozan Barış Antlaşması, 1.Dünya Savaşı sonunda imzalanan tüm anlaşmalardan daha üstündür. Çünkü yenik bir ülkeye, öteki devletlerin koşullarını baskı yoluyla kabul ettirmek yerine, karşılıklı anlaşma yoluyla, sürekli bir barış amacına yönelik olarak imzalanmıştır. Bu anlaşmayı imzalamasıyla Türkiye, bağımsızlığını yalnızca Padişaha ve işgalci güçlerin maşası durumunda olan Yunanlılara karşı kazanmamış; bunu 1.Dünya Savaşının galip devletlerine zorla onaylatmıştır. Bu noktada 1.Dünya Savaşından sonra yenilgiyi kabul etmeyerek bağımsızlık savaşını sürdüren tek ülkenin Türkiye olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

1.2.CUMHURİYETİN İLANI VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

Cumhuriyetin ilan edilmesine kadar geçen süreç irdelendiğinde bu fikrin temellerinin özellikle Milli Mücadeleyle birlikte Anadolu'ya yerleştiği görülür. Cumhuriyet düşüncesi, Türk halkının düşman işgaline karşı koyduğu yıllarda “*Milli*

---

⁴³ Atatürk, a. g. e, s.488.

⁴⁴ Bu istisnalar, İskenderun Sancağı, Musul ve Boğazlar konularıdır. Bu konular, Lozan'dan sonra Türk dış politikasının temel gündemini oluşturacaktır. Lozan sonrası Türk dış politikası için bkz. Mehmet Gönlübol, Ömer Kürkçüoğlu vd. **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1996.

Egemenlik” kavramıyla ortaya konulmuştur. Çünkü Anadolu’daki Milli Mücadele gücünü milletin kendisinden yani Milletın İradesinden almıştır. Özellikle Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi Milli Mücadelenin örgütlenmesindeki önemli gelişmelerde Cumhuriyet rejiminin alt yapısını oluşturan köşe taşı niteliğindeki kararlar alınmıştır. Amasya Genelgesinde “*Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*” maddesi ile “*Millet Egemenliğı*” fikri gündeme getirilmiş daha sonra bu fikir Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlarla uygulamaya konulmuş; böylece Türk Kurtuluş Mücadelesinde “*Milli İrade*” Anadolu’ya hâkim kılınmıştır.⁴⁵ Kurtuluş Savaşının başından beri açıkça ifade edilmemiş olsa bile amaçlanan, düşünce ve örgüt yapısı oluşturulan yeni ve çağdaş bir Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.⁴⁶ Bu noktada Türkiye’de “*Milli Egemenlik*” kavramının düşmanla işbirliğı yapan ve Milletın haklarını gasp eden Halife-Padişaha karşı bir tepki olarak doğduğı da görölmektedir.

Büyük Taarruzun zafere ulaşması ardından Lozan Barış Antlaşmasını onaylayan TBMM artık görev süresinin dolduğı düşüncesiyle Nisan 1923’te yeni seçim kararı alması ise ülkede yeni bir gelişim ve değışim sürecinin başladığıının habercisi olmuştur. Ülkede 1923 yılında gerçekleştirilen seçimlerin sonucu kurtuluş savaşını yöneten Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden yana olmuş ve bu cemiyetin çoğunluğu kurulan II. TBMM’de yer almışlardır. Ağustos 1923’te çalışmalarına başlayan bu meclisin öncelikle olarak ele aldığı konulardan bir tanesi Büyük Zafer kazanıldığı, Saltanat Kaldırıldığı ve yurttta genel barışın sağlandığı bu ortamda ülkenin yönetim biçiminin adını koymak olmuştur.

Mustafa Kemal, 1923 yılı Ocak ayının son haftası gerçekleştirdiğı II. Bursa gezisi sırasında Cumhuriyetin ilanı öncesinde yeni bir siyasi parti kurma düşüncesini de Bursa halkıyla paylaşmış; Fırkanın kurulmasına ilişkin olarak da bazı açıklamalarda bulunmuştur.

Mustafa Kemal, Halk Fırkası adında bir parti kurma kararını ilk olarak 7 Aralık 1922’de Ankara basını aracılığıyla duyurmuştur.⁴⁷ Bu partinin programının hazırlanmasında vatansever bilim adamlarının da yardımları alınmıştır.

Bu bağlamda Milli Egemenlik ve Tam Bağımsızlık gibi ana esasların vurgulandığı bu parti programının pratik ve uygulanabilir olmasına dikkat edildiğı görünmektedir.⁴⁸

⁴⁵ Hamza Eroğlu, “*Atatürk ve Cumhuriyet*”, **Atatürkçü Düşüncenin El Kitabı I**, Ankara, 2004,s.32.

⁴⁶ Suna Kili, **Atatürk Devrimi**, Minpa Matbaacılık, Ankara,1995, s.226.

⁴⁷Hasan Türker, **Türk Devrimi ve Basın (1922- 1925)**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2000, s.61.

Mustafa Kemal'in Bursalılarla sohbet havası içinde Şark Sineması'nda yapmış olduğu açıklamaların temel noktalarını da, elde edilen sonuçları korumak için millette işbirliği yapılması ve özellikle uzmanlar tarafından gönderilecek fikirler doğrultusunda tüm halkı kapsayıcı nitelikte uygulanabilir bir parti programı oluşturulması teşkil etmiştir. Halk Fırkası meşruluk kaynağını, Türk halkı teşkil edecektir.

Konuşmasının bitiş bölümünde Türk Milletine olan inancını, *“Milletimizi şimdiye kadar söylediğim sözlerle ve harekâtımla aldatmamış olmakla müfterihim. Yapacağım, yapacağız, yapabiliriz, dediğim zaman onların filhakika yapılabileceğine kail ve kani idim. Nitekim Sakarya Muharebesi başlamadan evvel düşmanı memleketimiz içinde boğacağız demiştim. Bana bazı mühim telakki edilen yerlerden müracaatlar vaki olarak milleti beyhude yere kırdırmayınız demişler ve Rumlardan, Bulgarlardan, Yunanlılardan bahsederek halasımızı atıye talik etmenin muvafık olacağını söylemişlerdi. Fakat milletin kabiliyetini, azmini, imanını nazar dikkate alarak onlara hayır yapacağız demiştim. Şimdi de milleti refaha, terakkiye, memleketi umrana sevk etmek için mevcut kabiliyetlerimizi nazar-ı dikkate alarak bunu yapacağız diyorum.* Sözleriyle ortaya koymuştur.⁴⁹

TBMM, 1 Nisan 1923'te kendini dağıtarak seçimlere gitmeye karar vermiştir. Bu süreç içerisinde birlikten ziyade değişik eğilimler ortaya çıkmış; bu değişimlerin teokratik saltanat-hilafet rejimi ve demokratik halk cumhuriyeti rejimi karşıtlıkları noktasında belirmiştir. Bu noktada Halk Fırkasının kuruluşu normal siyasal koşullarda görülen bir partinin kuruluş biçiminden ziyade, büyük bir devrim sorunu üzerine beliren iki kanattan birinin bir cephe olarak örgütlenişi biçiminde olmuştur.⁵⁰

9 Eylül 1923'te resmen kurulan Halk Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkasıyla hiçbir bağlantısının olmadığını altını çizmiş; Sivas Kongresinin kendisinin ilk kongresi olduğunu kabul ederek Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyetinin devamı niteliğinde olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Mustafa Kemal yeni fırkanın çekirdeğini oluşturacak dokuz ilkeyi, 8 Nisan 1923'te yayınlanan seçim beyannamesinde belirtmiştir.⁵¹ Bu beyannameye göre: Egemenlik Milletindir, Milletın yazgısını etkileyecek tek organ TBMM'dir. Bütün yasalar ulusal egemenlik ilkesine göre yorumlanacaktır.

---

⁴⁸ Atatürk, a. g. e., ss.485- 486.

⁴⁹ Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 25 Ocak 1923, s.2.

⁵⁰ Berkes, a. g. e., s.507.

⁵¹ Kocatürk, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, s.516

Saltanatın kaldırılması geri alınamaz bir karardır. Yasalar ve mahkemeler düzeltilecek, aşar vergisi kaldırılacak, ulusal bankalar güçlendirilecek ve yeni demir yolları yapılacaktır. Ayrıca Dinsel ve laik eğitim birleştirilecek, Türk Milleti'nin ekonomik ve yönetsel bağımsızlığı temel ilke olacaktır.⁵² Halk Fırkasının seçim beyannamesinde sunulan bu maddeler irdelendiğinde aslında bu maddelerin gerçekleştirilecek devrimler için bir altyapı hazırlayıcısı olduğu dikkat çekmektedir.

Ayrıca bu beyannamenin Hâkimiyet-i Milliye, başta olmak üzere bazı İstanbul gazeteleri tarafından da desteklendiğini görmekteyiz. Öyle ki basın Halk Fırkasına dönüştürülmesi kararlaştırılan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adaylarına oy verilmesini bile istemiştir. Bu noktada Vatan Gazetesi yazarı Ahmet Emin'in kaleme aldığı yazılarda Mustafa Kemal'in duyurduğu programın, bir ülke programı olduğunu ve bu programın amacının vatanın yükselmesini sağlamak olduğunu da savunduğu görülmektedir.⁵³

Ayrıca seçim beyannamesinin yayınlandığı günlerde İkdâm Gazetesi'nde yer alan "Gazi Paşa'nın Beyannamesi" başlıklı yazıda; *"Halk Fırkası, milletin yalnız bir veya birkaç tabakasının sunûf- i hukuk ve menafîini himaye etmeyi deruhte etmeyip, umum milleti teşkil eden bütün sunûf- i ictimaiye ve iktisadiyenin hukuk ve menafîini müştereken müdafaaı taahhüd etmektedir."*⁵⁴ Sözleriyle kurulacak fırkanın toplumun belli bir kesimini değil tümünü kucaklama arzusunun vurgulanmakta olduğu görülmektedir.

Mustafa Kemal'in de belirttiği üzere ülkede gerçekleştirilecek seçimler öncesinde Fırkanın kuruluşu noktasında halkın büyük kesiminin ilan edilen ilkeleri benimsediği görülmektedir. Bu noktada açıklanan ilkelere ve kendisine muhalefet edecek kişilerin milletvekili olarak seçilme şansının ortadan kalkmıştır.⁵⁵ Buna paralel olarak II. Dönem seçimlerinin ardından meclise yalnızca Mustafa Kemal'in liderliğini yaptığı eski birinci grup üyeleri girebilmiştir.

Mustafa Kemal, Halk Fırkasını Türk Halkının eğitimi için bir okul olarak görmüş; bu bağlamda ulusal egemenlik kavramı pekiştirilmesini ve yeni siyasal düzen

---

⁵² Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 9 Nisan 1923, s.1.

⁵³ Türker, a. g. e., s.70.

⁵⁴ İkdâm Gazetesi, 11 Nisan 1923, s.1.

⁵⁵ Atatürk, a. g. e., s. 492.

geliştirilmesini amaçlamıştır. ⁵⁶ Mustafa Kemal'in Bursa'ya yapmış olduğu gezilerde ziyaret ettiği kurumların başında Halk Fırkası Teşkilatının yer alması, onun bu kuruma vermiş olduğu önemin bir göstergesidir.

Halk Fırkası Bursa Şubesi 1928 yılında kurulmuş olup, merkezi daha sonraki yıllarda Heykel olarak adlandırılan semtte, Mustafa Kemal anıtının karşısında bulunuyordu. ⁵⁷ Halk Fırkası kurulmasından kısa süre sonra örgütlenerek Bursa vilayetinde 10 kaza ve 88 nahiyede şubeler açmıştır. ⁵⁸ Kuruluş amacı Türkiye'yi çağdaş ülkeler seviyesine taşımak ve ülkede sağlam bir irade yaratmak olan Halk Fırkasının Bursa şubesi, yönetim kurulu başkanı Sadi Rasim Bey ve diğer yönetim kurulu üyeleriyle ⁵⁹ merkezin direktiflerine sıkı sıkıya bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

Cumhuriyetin ilan edilmesinden önce çözülmesi gereken meselelerden birisi de yeni devletin başkentinin resmen belirlenmesi olmuştur. Lozan antlaşmasının imzalanması ve düşman işgali altındaki yurt topraklarının boşaltılması ardından emperyalist devletlerin boyunduruğundan tamamen kurtulan Türkiye Misak-ı Milli sınırları içerisinde ulusal bütünlüğünü sağlamıştı. ⁶⁰ Bu noktada artık ülke gündemine yeni bir uygulama oturuyordu. Artık yeni Türkiye'nin başkenti bir kanunla tespit edilmeli ve Genç Türk Devletinin başkenti Anadolu halkını temsil eden Ankara şehri olarak seçilmeliydi. ⁶¹

Bu doğrultuda başlayan tartışmaların paralelinde ülkenin başkentinin belirlenmesine yönelik önemli açıklamalarından bir tanesini İzmir'de yapan Mustafa Kemal'in Ankara'dan yana tavrını ortaya koyduğu görülmektedir. Buna göre: "*Ankara Türkiye'nin pekâlâ merkezi olabilir ve hadizat orasını merkez yaptı ve feyizli bir merkez yaptı. Binaenaleyh, Ankara'ya karşı nankörlük etmek caiz değildir.*" ⁶² Bu bağlamda Ankara'nın başkent ilan edilmesine kadar geçen süre içerisinde bu konu ulusal basında önemli bir yer tutmuştur. Bu tartışmalardaki öneriler daha çok İstanbul ve Ankara arasında

---

⁵⁶ Kongar, a. g. e., s. 99.

⁵⁷ **1934 Bursa İl Yıllığı**, Bursa Belediyesi Neşriyatı, Bursa, 1934, s.2.

⁵⁸ Mehmet Kaya, 1918-1950 Yılları arasında Bursa Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1999 s,143.

⁵⁹ **1934 Bursa il Yıllığı**, s.2.

⁶⁰ Mustafa Kemal 1922 yılında gerçekleştirdiği ilk Bursa gezisinde Le Petit Parisen Gazetesi muhabirinin bazı mebusların başkentin Bursa veya Ankara'ya nakil edileceğine dair konuştuklarını bunun söz konusu olup olmadığı doğrultusundaki sorusuna : "*Bu konuda henüz bir karara varılmadığını ve müstakbel başkentin tespit edilmesi için önce barışın imzalanmasının beklenildiği*" cevabını vermiştir. Renin Gazetesi, 2 Kasım 1922, s1.

⁶¹ Atatürk, a. g. e, s.538.

⁶² Türker, a. g. e, s.76.

çekişmeyle geçse de Bursa'nın da yeni devletin başkenti olarak iyi bir temsil kabiliyetine sahip olacağı düşünceleri mevcuttu.

Bu noktada Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin (Yalman), 30 Temmuz tarihinde yayınlanan bir başyazısında mevcut koşullarda Ankara'nın ve İstanbul'un başkent olmaya uygun olmadığını ileri sürerek, yeni bir seçenek olarak Bursa'yı önermiştir. Ülkenin yönetim merkezinin Ankara ve İstanbul'dan başka bir yerde olması gerektiğini öne süren yazar, başkent in mutlaka ülkenin coğrafi olarak merkezinde olmasına lüzum olmadığı düşüncesini dile getirmiştir. Bu bağlamda Batı sahillerine yakın, eski bir merkez olmasının yanında askeri merkez Ankara kalmak şartıyla Bursa dünyaya şerefli bir yönetim merkezi olarak sunulabilirdi. Bu noktada Ahmet Emin (Yalman), Bursalılara seslenerek “*Bursalılar bu işi ellerine almalı ve Bursa'nın merkezi idare haline konulmağa layık olduğunu BMM azasına ve bütün millete ispat için azami gayret sarf etmelidir*” tavsiyesinde bulunmuştur.⁶³

Bunun yanında Refet Paşa başta olmak üzere bazı İstanbul Milletvekilleri İstanbul'un hükümet merkezi olarak kalması gerektiğini ısrarla savunmuşlar ve bu konudaki düşüncelerinin doğruluğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Ankara'nın iklim, ulaşım ve gelişme kabiliyetinden yoksun olduğunu, payitahtın İstanbul olması gerektiğini söylemişlerdir. Bu noktada Mustafa Kemal bu milletvekillerinin “Başkent” kelimesi yerine “*Payitaht*” kavramını kullanmasının dikkat çekici olduğunu vurgulamış ve başkent in ilan edilmesi konusundaki önceden verilmiş kesin kararın uygulanarak bu kimselere “*Payitaht*” kavramının kullanımına gerek kalmadığının gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁴

Ankara'nın başkent olarak seçilmesinde coğrafi durum ve askeri strateji en büyük önemi taşıyordu. Devletin başkentini bir an önce ilan edip içten ve dıştan gelen belirsizliklere bir son vermek gerekiyordu.

Bu doğrultuda 9 Ekim 1923 tarihinde Malatya Milletvekili İsmet Paşa ve 13 arkadaşı, TBMM'ye verdikleri kanun teklifinde Ankara'nın başkent olmasını önermiş, Lozan'ın tahliye protokolünden sonra işgal altında toprak kalmadığını, ülkenin bütünlüğünün sağlandığını, Türkiye'nin yönetim merkezinin seçimi sırası geldiğini

---

⁶³ a. g. e, 80.

⁶⁴ Atatürk, a. g. e, s.538.

Lozan'da kabul edilen koşullar nedeniyle ülkenin kuvvet kaynağını ve gelişimini Anadolu'nun merkezinde, coğrafya ve stratejinin, iç ve dış güvenliğin gereklerini aramak zorunda olduklarını, ülkenin idare merkezi konusunda iç ve dış tereddütlere son vermek gerektiğini, bu merkezin Anadolu'da ve Ankara'da olması gerekli olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁵ Bu kanun teklifinin uzun görüşme ve tartışmalardan sonra 13 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin büyük oy çokluğuyla kabul edilmesiyle Ankara, Genç Türk Devletinin yeni başkenti olmuştur.⁶⁶

Ankara'nın başkent olması Ankara halkını büyük sevince boğmuş: Ankaralılar bu gelişmeyi coşkun gösterilerle kutlamışlardır. Şehir baştan aşağı bayraklarla donatılmış, fener alayları düzenlenmişti. Ankara esnafı da dükkânlarını kapatıp sevinç kutlamalarına katılmıştı.⁶⁷

Kurtuluş Savaşı boyunca verdiği zorlu mücadele sonunda eskiden basit bir taşra kabul edilen Ankara şimdi yeni Türk Devletinin yeni başkenti olarak emeğinin karşılığını alıyordu.

Ankara'nın Yeni Türk devletinin başkenti olması ardından sıra, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesine gelmiştir.

Cumhuriyetin ilanına zemin hazırlayan olaylar zinciri gözden geçirildiğinde yeni kurulan ikinci meclisin milletvekillerinin çoğunluğunu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinin oluşturmasına rağmen ilk dönemde gizli bir muhalefet grubunun oluştuğunu görmekteyiz. Bu muhalefet grubunu, meclisin açılmasından kısa süre sonra başkanlığını Fethi Bey'in yaptığı hükümete yönelik eleştirilerde bulunduğu gibi hükümetinde çalışmasını engelleyen bir ortamın oluşmasına sebep olmuştur.⁶⁸

Bu noktada Fethi Bey'in hükümet başkanlığı görevine odaklanabilmek için İçişleri Bakanlığından istifa etmiş; aynı zamanlarda Ali Fuat Paşa'da meclis ikinci başkanlığında çekilmiştir. Yaşanan gelişmeler üzerine mecliste bulunan bu muhalefet grubunun çalışmalarıyla Fethi Bey'den boşalan İçişleri Bakanlığı makamına Erzincan Milletvekili

---

⁶⁵ TBMM, ZC. II. Devre I, Cilt. II, İctima1, 13 Ekim 1922, s.665.

⁶⁶ "Devletin makkar-ı idaresi Ankara şehridir." Oğuz Aytepe, "Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.33-34. Mayıs-Kasım 2004, s.19.

⁶⁷ Türker, a. g. e, s.85.

⁶⁸ Atatürk, a. g. e, 540.

Sabit Bey'i, meclis ikinci başkanlığına ise Rauf Bey'in getirilmesi kararının Halk Fırkasında alınmasını sağlamışlardır.

Halk Fırkasında alınan bu kararı Mustafa Kemal hoş karşılamamıştır. Çünkü Sabit Bey ve Rauf Bey'in meclisteki muhalif grubu temsil ettiklerine ve daha önceki görevlerinde gösterdikleri tutumlarının yetersizliğine inanmıştır. Mustafa Kemal, Mecliste gizli bir muhalif grubun varlığını fark etmesi, meclis üyelerinin çalışmalarında artık tarafsız kalamadığını görmesi ve bu gibi sebeplerle Bakanlar kurulunun çalışmalarının sık sık bozulması üzerine uygulanmaya koymak için elverişli ortamın oluşmasını beklediği Cumhuriyeti ilan etme düşüncesinin hayata geçirilmesine karar vermiştir.⁶⁹

Cumhuriyeti ilan etme düşüncesini gerçekleştirebilmek için gerek Fethi Bey'in gerekse hükümeti oluşturan diğer bakanların istifa etmelerini gerekli gören Mustafa Kemal, bu noktadaki görüşünü Çankaya'da yaptığı toplantıda hükümet üyelerine bildirmiştir. Ayrıca hükümet üyeleriyle varılan ortak noktada istifa eden üyelerin yeni hükümetin oluşturulma sürecine katılmaması kararı alınmıştır.⁷⁰ Böylece meclisteki muhalif grup bir hükümet kurmayı başarabildiği taktide ülke yönetiminde iktidarı elinde bulundurulması fırsatı kazanıyordu. Hatta böyle bir gelişme yaşanırsa alınan karar bu hükümete yardım etmek olmuştu. Ancak hükümet kurmak başılamazsa ortaya bir karışıklık ve bunalım hali çıkacak dolayısıyla bu duruma seyirci kalınamayarak Cumhuriyetin ilanı için devreye girilecekti.

Ancak 28 Ekim 1923 günü yeni hükümeti kurmak için Halk Fırkasında yapılan toplantıda Meclisteki hiçbir grup bütün meclisçe kabul edilebilecek ve kamuoyunun onayını alacak bir aday listesi oluşturamaması üzerine sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Halk Fırkası yönetim kuruluyla yapmış olduğu toplantı sonrası bu kurulun da kesin ve geçerli bir aday listesi hazırlayamadığını görmüştür.

28 Ekim akşamı Çankaya'da Kemalettin Sami, Halit paşa, Kazım paşa, İsmet Paşa Ali Fethi Bey, Rize Milletvekili Fuat ve Afyon Milletvekili Ruşen Eşref ile birlikte yemiş; bu yemek sırasında konuklarına "*Yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz!*" demiştir. Sofrada

---

⁶⁹ Aynı yer.

⁷⁰ Fethi Bey ve Hükümeti oluşturan üyeler 27 Ekim 1923 günü istifalarını bildiren yazısı Fırka genel kuruluna bildirilmiştir: "*Türkiye Devleti'nin karşı karşıya bulunduğu önemli ve güç, iç ve dış meseleleri kolaylıkla çözebilmesi için mutlaka çok kuvvetli ve meclisin tam desteğini kazanmış bir hükümete ihtiyacı olduğu kanaatindeyiz. Bu bakımdan yüce meclisin her bakımdan güven ve desteğine dayanan bir hükümetin kurulmasına yardımcı olmak maksadıyla istifa ettiğimizi derin saygularımızla arz ederiz.*" Atatürk, a. g. e., s.541.

bulunanların kendisini desteklemesi ardından vakit kaybetmeden ertesı gün Fırkada Cumhuriyeti ilan ederken takip edilecek strateji belirlenmiştir.

Aynı gece Mustafa Kemal, İsmet Paşa ile birlikte Cumhuriyete geçişi sağlayacak kanun tasarısı teklifini hazırlamıştır.⁷¹

29 Ekim 1923 Pazartesi günü Halk Fırkası grubu yönetim kurulu başkanı Fethi Bey başkanlığında toplandı. Yönetim kurulu başkanının hazırlanan aday listesini açıklamış ve Fırka grubu onayına sunmuştur. Ancak grup toplantısında söz alan hiçbir üye listeyi onaylamamıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Genel Başkan olarak sorunun çözülmesi için Fırka Meclisi tarafından görevlendirilmiştir.

Bu gelişmenin ardından Fırka genel kurulunda, daha önce oluşturulan stratejiye göre hareket eden Mustafa Kemal, yaptığı konuşmada Meclisin yaşadığı sorunların ve içine düştüğü bunalımın asıl sebebinin Teşkilat- i esasiye Kanununun Hükümeti kurmaya ilişkin maddesi olduğunun altını çizmiştir. Buna göre bu kanun gereğince hükümet kurulmak için harekete geçildiğinde tüm meclisin bakanları ve hükümeti seçmesi meclisin ortak karara varmasını güçleştiriyor ve meclisin işlerliğini engelliyordu. Artık bu sorunun çözülmesi gerektiğinin zamanının geldiğini ifade eden Mustafa Kemal, devletin şeklini ve niteliğini belirleyen Teşkilat-ı Esasiye Kanununun bazı noktalarına açıklık kazandırılmak gerekliliğini dile getirmesinin ardından kaleme aldığı kanun tasarısını Fırka meclisine sunmuştur.⁷²

Teklifin sunulması ardından Grup Meclisi üyeleri söz olarak birçoğu bu tekliften yana bir tavır sergilemesi sonrasında söz alan İsmet Paşa, Mustafa Kemal'in teklifinin kabul edilmesinin kesin bir ihtiyaç olduğunu belirterek bütün dünyanın Türkiye'nin bir hükümet şekli gördüğünün bilincinde olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada bu görüşmeleri bir sonuca bağlayıp acıkmamanın güçsüzlüğü ve karışıklığı sürdürmekten başka bir işe yaramadığının altını çizmiştir. Konuşmasının devamında Avrupalı diplomatların bu

---

⁷¹ Buna göre 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı esasiye kanununun devlet şeklini belirten maddeleri şu şekilde değiştirilmiştir:

1.Madde: Bu maddenin sonunda “*Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyettir.*” cümlesi eklenmiştir.
3.Madde: “*Türkiye Devleti TBMM tarafından idare olunur. Meclis, hükümetin ayrıldığı idare kollarını Bakanlar aracılığıyla yönetir.*” Bunun yanında 8. ve 9. Maddeler de değişiklikler yapılarak, Cumhurbaşkanının görevi, görev süresi, Başbakanın hükümeti Cumhurbaşkanından aldığı yetkiyle kurması ve hükümetin, meclisin onayıyla göreve gelmesi noktalarında açıklık getirilmiştir. Atatürk, a. g. e, s.544.

⁷² a. g. e, s.547.

konuda kendini uyardığını, devlette var olan devlet başkanının olmaması konusundaki belirsizliğin hükümeti zayıf gösterdiğini ifade ederek, “*Millet hâkimiyetini ve mukadderatını fiili olarak eline almıştır. O halde bunu hukuki olarak dile getirmekten neden çekiniyoruz. Cumhurbaşkanı olmadan Başbakan seçilmesini teklif etmek kanunsuz olur. Genelleşmiş olan bir zaafın sürdürülmesinin anlamı yoktur.*”⁷³ Sözleriyle Halk Fırkasının, Türk Milleti’ne karşı sorumluluğunun altını çizmiştir.

İsmet Paşa’nın yaptığı bu sözleri sonrasında Abdurrahman Şeref Bey’in yaptığı konuşmada “*Hâkimiyet Kayıtsız, şartsız Milletindir. Dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz, bu Cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelmesin.*” sözleriyle Fırka Meclisinde yapılan tartışmalara son noktayı koymuştur.

Halk Fırkasında alınan kararlar, Çankaya’da yapılan görüşmelerde planlandığı gibi uygulanmış, herhangi bir engelle karşılaşılmamıştı. Fırka Meclisi’nde kabul edilen kanun teklifi, aynı günün akşam saatlerinde toplanan Meclis Genel Kurulu’nda da görüşülmüştür. Meclis Başkanlığı kanun teklifini hemen Kanun-i Esasi Encümenine gönderdi. Kanun-i Esasi encümeni taslaktaki maddeleri tasarı düzenine göre sıralayarak numaralandırdı ve bir mazbata ile Meclis Başkanlığı’na sundu.⁷⁴

Kanun-u Esasi Encümeni’nin hazırladığı mazbata Meclis genel kurulunda okundu. Mazbatada “*Hakimiyetin bilakaydii şart millete aidiyeti ve idare usulünün mukadderatı milleti bizzat ve bilfiil idare etmek esasına müstenit bulunması zaten ‘Cumhuriyet’ demek olduğundan, saltanat-ı ferdiyeyi kat’iyyen dâfi olan bu kelimenin istimali ve Türkiye Devleti’nin şekl-i hükümeti ‘Cumhuri’ olması hakkında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun madde-i mahsusasının bir fırka ile tavhiz edilmesi hukukân ve maslahaten münasip*”⁷⁵ görüldüğü açıklanmıştır

Bu mazbatanın okunması ardından Oturuma Başkanlık eden İsmet Paşa, Anayasa’nın bazı maddelerinin düzeltilmesini isteyen kanun teklifini okutmuştur. Böylece başlangıçtan beri kabul edilen yönetim biçimi artık hukuksal bir yapıya sahip olacaktı.⁷⁶

---

⁷³ Atatürk, a. g. e, s.549.

⁷⁴ Anıl Çeçen, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1981,s. 241.

⁷⁵ TBMM, ZC, Devre.2, C.3, İctima.1, 29 Ekim 1923, s.89.

⁷⁶ Çeçen, a. g. e, s.241.

Buna göre:

Madde 1- *“Hâkimiyet; bilâkaydû şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devleti'nin şekli Hükümeti Cumhuriyettir.*

Madde 2- *Türkiye Devleti'nin dini, dini İslam'dır. Resmi lisanı Türkçedir.*

Madde 4- *Türkiye Devleti B. M. M. tarafından idare olunur. Meclis Hükümeti'nin inkısam ettiği şubat-ı idareyi İcra Vekilleri vasıtasıyla idare eder.*

Madde 10- *Türkiye Reis-i Cumhuri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumiyyesi tarafından ve kendi âzası meydanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazifei riyaset yeni Reis-i Cumhuri'un intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap caizdir.*

Madde 11- *Türkiye Reis-i Cumhuri Devletin Reysidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclis'e ve Heyet-i vekile'ye riyaset eder.*

Madde 12- *Başvekil Reis-i Cumhuri tarafından ve Meclis azası meyanından intihap olunur. Diğer Vekiller Başvekil tarafından yine Meclis azası arasından intihap olunduktan sonra heyet-i umumiyyesi Reis-i Cumhuri tarafından Meclis'in tasvibine arz olunur. Meclis hali içtimada değil ise keyfiyeti tasvip Meclis'in içtimasına talik olunur.”⁷⁷*

Maddelerin tümüne yönelik tartışmaların sona ermesi ardından İsmet Bey'in *“Kanunun heyeti umumiyyesini kabul edenler lütfen el kaldırsın”⁷⁸* demesiyle Cumhuriyetin ilanına yönelik kanun teklifi, Meclisteki Milletvekillerinden yükselen alkış sesleri arasında oy birliğiyle kabul edilmiştir.

Cumhuriyetin böylece resmen kabul edilmesi ardından Cumhurbaşkanlığı seçimine geçilmiştir. 158 üyenin katıldığı oylamada Mustafa Kemal, oy birliğiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁷⁹

Bunun ardından ilk Cumhurbaşkanı, TBMM'ye bir teşekkür konuşması yapmıştır. Buna göre Meclis'e tüm samimi duygularıyla teşekkür eden Mustafa Kemal, konuşmasında: *“...Son yıllarda Milletimizin fiili olarak gösterdiği kabiliyet, istidat ve kavrayış kendi hakkında kötü düşünenlerin ne kadar gafil ve ne kadar gerçeği görmekten*

⁷⁷ TBMM, ZC, Devre.2, C.3, İçtima.1, 29 Ekim 1923, s.89.

⁷⁸ a. g. e., s. 98.

⁷⁹ Atatürk, a. g. e., s.550.

uzak, görünüşe aldanan insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz kendisinde var olan vasıfları ve değeri, hükümetin yeni adıyla, medeniyet dünyasına çok daha kolaylıkla gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti dünya devletleri arasında tuttuğu yere layık olduğunu eserleriyle ispat edecektir... Bu yüksek rejimi yaratan Türk Milleti'nin son dört yıl içinde kazandığı zafer bundan sonra da birkaç misli olmak üzere kendini gösterecektir.”⁸⁰

Sözleriyle Türk Milletine ve Genç Türkiye Cumhuriyeti'ne olan inancını dile getirmiştir. Meclis'in bu tarihi oturumu Afyon Milletvekili Kamil Efendi'nin okuduğu dua ile son bulmuştur.⁸¹

Cumhuriyet'in ilanı, Ankara'ya Meclis Muhafız Bölüğünden bir manga askerin Meclis yanındaki bahçede havaya üç kez ateş etmesiyle duyurulurken, karar aynı gece telgraflarla tüm valiliklere iletilmiştir. Gazete haberlerine göre Cumhuriyetin ilanı halk tüm ülkede coşkulu kutlamalar yapmış, fener alayları düzenlenmiştir.⁸²

Mustafa Kemal, Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Bursa'ya ilk gezisini 1924 yılı Eylül ayında gerçekleştirmiştir. Bursa'nın kurtuluş günü kutlama tarihlerine denk gelen bu gezisi sırasında Bursa'nın Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'nun diğer merkezleri gibi düşman işgaline karşı gerçekleştirdiği büyük mücadeleden takdirle söz etmiş; İstanbul yönetiminin makamını ve konumunu korumak beklentisi içerisinde işgalci güçlerle işbirliği yapmak suretiyle ulusal mücadele önünde çıkardığı engellere dikkati çekmiştir.

Mustafa Kemal, bu konuşmanın devamında Padişahın Milli Mücadele'ye karşı takındığı karşıt tavrın sonucunda yaşananları şu cümlelerle ifade etmiştir. “*Padişah, Bütün milleti esarete teşvik etti. Milleti ve memleketi kurtarmaya çalışanları idama mahkûm etti. Yunan tayyareleri ile millete fetvalar yağdırdı. Baştan, arkadan, içeriden gelen bu hücumlar, bu hıyanetler, bu fesatlar düşman karşısındaki birçok kuvvetlerimizi ayırdı. Memleketin kalanını hançerlemek istedi. Bu hıyanetler bütün tehlikelerin fevkinde idi. Binaenaleyh her şeyden evvel buraya teveccüh etmek zaruri idi. Halife ve padişah vazife-i hıyanetinde muvaffak olmuştu.”⁸³ Bu doğrultuda Padişahla işbirliği yapan düşman, bu fırsatı kaçırmadan işgale hız vererek ülkenin Bursa gibi pek çok kentini ele geçirmiştir. Bu*

⁸⁰ TBMM, ZC, Devre.2, C.3, İçtima.1, 29 Ekim 1923, s.99.

⁸¹ TBMM, ZC, Devre.2, C.3, İçtima.1, 29 Ekim 1923, s.100.

⁸² Türker, a. g. e., s.115.

⁸³ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1924, s.3.

bağlamda Türk Ordusunun bağımsızlığı kazanabilmek için hem içte Halifelik Ordularına hem de dışta düşman ordularına karşı savaştığının önemle altını çizmiştir.⁸⁴ Bu açıklamalar noktasında Mustafa Kemal'in ülkenin düşmandan kurtarılmasını aynı zamanda padişahıtan kurtarılması olarak gördüğünü de anlıyoruz.

---

⁸⁴ Aynı yer.

İKİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM-KÜLTÜR ALANINDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

2. EĞİTİM-KÜLTÜR ALANINDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

2.1. EĞİTİM ALANINDAKİ UYGULAMALAR VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

Atatürk dönemi Cumhuriyet Türkiye'sinde izlenen eğitim politikalarının temel amaçları arasında, toplumda cehaletin ortadan kaldırılması ve ümmilikle mücadele, yeni nesillerin Cumhuriyet yurttaşı kimliği kazanması ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak vasıflı işgücünün yetiştirilmesi yer almıştır.

Mustafa Kemal, Milli Mücadele yıllarında askeri anlamda zaferler kazanılmış olsa da, Türk Milletinin içine düştüğü zor durumu görmüş, işgalci güçlerin ve emperyalist devletlerin boyunduruğundan gerçek anlamda kurtulabilmek için öncelikle eğitim alanında yeni bir yapılanmaya gidilmesini ön görmüştür. Onun görüş ve uygulamaları doğrultusunda eski dönemlerden farklı olarak, izlenecek eğitim programının, ulusal-laik-halkçı-çağdaş niteliklerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Böylece fikri hür, vicdanı hür, özgür ve aktif yeni nesiller yetiştirmeyi yeni Türk Devletinin temel amacı haline getirmiştir.

2.1.1. Atatürk ve Cumhuriyetin Eğitim Politikaları

Türkiye Cumhuriyeti eğitim politikasının ulusal niteliği, aynı zamanda bu politikayı bağımsızlık anlayışıyla bütünleştirmektedir. Mustafa Kemal, “...en mühim, en esaslı nokta eğitim meselesidir. Eğitimidir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, yüksek bir cemiyet

halinde yaşatır, yâda bir milleti esaret ve sefalete terk eder.”¹ Sözleryle, eğitimin Kurtuluş savaşından sonraki dönemlerde Türk Devletinin geleceğini şekillendirecek asıl unsur olduğuna işaret ederken; bağımsızlık noktasında eğitimin önemine de vurgu yapmıştır. Türk Milleti’nin siyasi alanda olduğu gibi uygarlık dünyasında da bağımsızlığını kazanabilmesi için eski yapı ve kurumlardan, çağın gerisinde kalmış geleneklerden sıyrılarak modern, çağdaş bir toplum haline gelebilmesinin en önemli aracı, hiç şüphesiz eğitim olacaktır.

Mustafa Kemal’in yaptığı pek çok açıklamada üzerinde durduğu konuların başında eğitim konusu yer almıştır. Bu yöndeki düşüncelerinin sözde kalmayıp, çeşitli şekillerde uygulamaya aktarıldığını görmekteyiz. Türk eğitim sisteminin mevcut sorunlarının tespiti ve ülke gerçeklerine uygun istikrarlı bir eğitim politikasının oluşturulması için konunun uzmanlarının görüşlerinin alındığı ve yol haritasının çizildiği eğitim toplantıları bu uygulamalar içerisinde önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda ilk adım Milli Mücadele sırasında 16-21 Temmuz 1921’de Maarif Kongresi’nin toplanmasıyla atılmıştır. Kütahya-Eskişehir Savaşlarının yaşandığı savaş günlerinde toplanan bu kongre, Türk Milletinin bağımsızlığını elde etmek için yalnız cephede askeri mücadele değil; eğitim alanında cehaletle de mücadele içerisinde olacağını göstermiştir.² Böylece öğretmenler, yeni savaşın kazanılmasını sağlayacak kilit unsurlar olarak ön plana çıkmışlardır. Atatürk, tam bağımsız Türkiye’nin oluşturulması doğrultusunda öğretmenlerin sahip olduğu önemli rolün altını şu sözlerle çizmiştir:

“Memleketimizin, toplumumuzu gerçek hedefe, mutluluk hedefine ulaştırmak için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin geleceğini yoğuran irfan ordusu. Bu ordunun her ikisi de kıymetlidir, yücedir, verimlidir.”³

Yeni nesillerin yetiştirilmesi ve tam bağımsız yeni Türk Devletinin inşası için yeni bir yorum ve anlayışla oluşturulacak eğitim politikasının ana noktalarını şu şekilde belirlemiştir:

---

¹ Kemal Ayaç, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk-Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984, s.10.

² **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (I-III)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,2006, s.178.

³ Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 2 Nisan 1923,s.1.

- Gelecek nesilleri, Türkiye'nin bağımsızlığını koruyacak ve Cumhuriyeti yükseltecek şekilde yetiştirmek.
- Toplumun cehaletten kurtulması, bireylerin bilgi ve ahlak seviyelerinin yükseltilerek kabiliyetlerinin geliştirilmesi,
- Çocuklara hürriyet vererek genç nesillerin fedakârlık, düzen, disiplin ve güven duygularını geliştirilmesi
- Milli bir eğitimin oluşturulması⁴

Bu esaslar çerçevesinde oluşturulan eğitim politikası, geçmiş dönemlerin eskimiş görüşlerinden, Türk Milleti'nin ulusal yapısına uygun olmayan fikirlerden, doğu ve batıdan gelen etkilerden uzak olacak, Milletin karakterine ve tarihi geçmişine uygun bir kültüre dayandırılacaktır. Türk toplumunda milli benliğin ortaya çıkması ve gelişimi, ancak böyle bir kültürün oluşturulmasıyla sağlanabilirdi. Eğitim politikasının başka kültürlerin etkisine maruz kalması milli bir eğitim anlayışına göre şekillendirilmek istenen Türk toplumunun karakterini etkileyebilirdi.⁵ Bu bağlamda Türk toplumunda milli kültür birliğinin oluşturulması için yapılacakların "*Milli Terbiye Programı*" adı altında uygulamaya koyduğunu görmekteyiz.⁶

Türkiye Cumhuriyetinde kültür birliğinin sağlanması, milli kültürün yaygınlaştırılması ve eğitim sisteminde laik düzenlemelerin yapılması yolunu açan en önemli devrimci girişim, 1924 yılının Mart ayında çıkarılan "*Tevhid- i Tedrisat Kanunu*" olmuştur.⁷ Ülke içerisindeki bütün eğitim öğretim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığına bağlayan bu kanunla, Türk toplumdaki bireylerin eğitimi konusunda birlik sağlanmış ve ülkede ayrı ideallere sahip iki ayrı insan tipinin yetişmesi durumuna son verilmiştir. Böylece Cumhuriyet'e inanan, devrimleri gönülden destekleyerek onları koruyacak yeni nesillerin yetiştirilmesinin önü açılmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve 1926'da çıkartılan Yabancı Okullar yönergesiyle, Lozan Konferansıyla Türk Kanunlarına tabi olmaları ve dini faaliyet içinde bulunmamaları

---

⁴ Yahya Akyüz, "*Atatürk ve Eğitim*", **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.180.

⁵ a. g. m., s, 184.

⁶ Cengiz Dönmez, "*Atatürk'ün Eğitim ile İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış*", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.7, S.1, 2006, s.97.

⁷ Sabri Büyükdüvenci, "*Atatürk'ün Eğitim Felsefesi*", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.17, S.1-2, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s.465.

şartıyla varlıkları kabul edilen yabancı okullar da, milli nitelikteki Türk Eğitim sisteminin çerçevesi içine alınmıştır.⁸

Cumhuriyet döneminde oluşturulan eğitim politikasıyla amaçlanan bir başka hedef, okuma yazmanın arttırılması ve ilköğretimin yaygınlaştırılması olmuştur. Bu konudaki en önemli uygulama ise, 1928’de Harf Devriminin gerçekleştirilmesidir. Bu devrim sırasında temel eğitimi toplum tabanına yaymayı amaçlayan Atatürk’ün “Başöğretmen” sıfatıyla yeni Türk harflerini Milletine öğretmek için bizzat dersler verdiğini ve böylece toplumu devrimin daha iyi benimsenmesi konusunda yönlendirdiğini görmekteyiz.⁹

Toplumda okuma-yazma oranının artırılması ve tabana yayılabilmesini amaçlayan bu uygulamayı tamamlayıcı nitelikte de yeni harflerle okuma yazma öğretmek üzere yaygın eğitim kurumu olarak Millet Mektepleri açılmıştır. Böylece, okuma yazma seferberliği kurumsal örgütlenmeyle güçlendirilmiştir. Bu kurumların çalışmaları ve yeni harfleri öğrenme konusunda ülkede başlatılan seferberlik sonunda, Türk toplumunun büyük bir bölümü okuma-yazma öğrenmiş ve yaşamını kolaylaştıracak temel bilgiler kazanmıştır. Bu bilgilerin önemli bir parçasını da, vatandaşlık eğitimine yönelik olanların teşkil ettiği görülmektedir.

Temel eğitimin toplum tabanına yayılması ve halkın kültür düzeyinin yükselmesi noktasında faaliyet gösteren kurumlardan biri de, 19 Şubat 1932 tarihinde ülke genelinde kültür kurumları olarak açılan ve kısa sürede yaygınlaşan Halkevleri ve Halkodalarıdır.

Türk devrim sürecinde, ulus-devlet modeline dayanan Türkiye Cumhuriyetinin karşılaştığı en büyük sorun, gerçekleştirilen devrimlerin beraberinde getirdiği değerlerin halk tarafından içselleştirilmesini sağlamak olmuştur. Devrimlerin ayakta kalmasını sağlayacak esas unsur da, Türk halkının devrim değerleriyle bütünleşmiş Cumhuriyet yurttaşı olarak yetiştirilmesidir.¹⁰ 1930 Serbest Fırka Deneyiminde ortaya çıkan toplumsal muhalefet ve Fırkanın kapatılması ardında İzmir’in Menemen ilçesinde çıkan isyan hareketi, devrim yöneticilerini bir kez daha, halkın Cumhuriyet değerleriyle yetiştirilmesi gerçeği ile karşı karşıya bırakmıştır.

---

⁸ Büyükdüvenci, a. g. m., s.467.

⁹ Saime Yüceer, “Türkiye’nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Mektepleri”, **Atatürkçü Bakış**, C.1, S.1, , 2002. s.19.

¹⁰ Anıl Çeçen, **Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000, ss. 75-80.

Atatürkçü düşünce sistemini oluşturan Halkçılık ve Milliyetçilik ilkeleri doğrultusunda toplumsal hayattaki yapılanmayı gerçekleştirme sürecinde, Halkevlerinin önemli işlevler taşıdığını görmekteyiz.¹¹

Halk Fırkasının programı içerisinde de ifade edildiği gibi, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda, güzel sanatların geliştirilmesine, milli kültürün, ilmi faaliyetleri kuvvetlendirilmesine yönelik vatandaşlar yetiştirmek halkevlerinin başlıca kuruluş amacı olmuştur.¹² Halkevleri, her şeyden önce kültür kurumları olarak açılacak ve kültürel alanda önemli hizmetler yerine getirecektir.

Bursa Halkevi, 19 Şubat 1932¹³ tarihinde tüm ülkede aynı gün açılışı yapılan 14 Halkevinden bir tanesi olmuştur. Bursa Halkevi sadece Bursa'nın merkezinde örgütlenmekle kalmamış, ilerleyen yıllarda Yenişehir, Gürsu, İnegöl, Gemlik, Mudanya, Karacabey ve Mustafakemalpaşa gibi ilçelere de örgütlenmesini yaymıştır.¹⁴ Açılış töreninin yapılması ardından, Bursa Halkevinin de 1932 Çalışma Talimatnamesiyle kendisinden beklenen görevler doğrultusunda komiteler kurduğunu görmekteyiz. Bu komiteler, çalışmalarıyla Bursa'nın sosyal ve kültürel yaşamına çok büyük katkılarda bulunmuşlardır.¹⁵

1930'lu yılların başında açılan halkevlerinin çalışmaları, 15 Nisan 1931 tarihinde açılan Türk Tarih Kurumu ve 12 Temmuz 1932' de açılan Türk Dil Kurumuna paralel olarak yürütülmüştür. Yeni rejimin eğitim politikalarında ulusal eğitim ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilen önemli düzenlemeler arasında, bu kurumlar da önemli görevler üstlenmiştir.¹⁶ Böylece ulusu oluşturan en önemli iki unsur olarak görülen Türk tarih ve dilinin uygarlık dünyasındaki kökleri bilimsel araştırmalarla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmalar, yabancıların Türkler hakkındaki olumsuz ön yargılarının ortadan kaldırılması, Türk milletinde özgüven duygusunun geliştirilmesi, Türk tarih ve dilinin dünya tarihi ve dilleri içerisinde sahip olduğu zenginliğin ortaya çıkarılmasına hizmet edecektir.

---

¹¹ Mine Akkuş, **Bursa Halkevi ve Uludağ Dergisi**, Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa, 2011, s. 35.

¹² Kaya, a. g. t, s.305.

¹³ **1934 Bursa İl Yıllığı**, Bursa Belediyesi Neşriyatı, Bursa, 1934, s.3.

¹⁴ Akkuş, a. g. e, s.64.

¹⁵ Bursa Halkevi faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mine Akkuş, **Bursa Halkevi ve Uludağ Dergisi**, Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa, 2011.

¹⁶ Büyükdüvenci, a. g. m., s.469.

Cumhuriyet Türkiye'sinde tarih ve dil çalışmalarının yürütülmesi sadece bu kurumlarla sınırlı kalmamış; üniversite düzeyinde eğitim veren yüksekokullar da açılmıştır. 1933 Üniversite Reformu ardından, 1 Nisan 1934'te İstanbul Üniversitesi bünyesinde Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü açılmış; 14 Haziran 1935 tarihinde de henüz kuruluşu tamamlanmamış olan Ankara Üniversitesi bünyesinde Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ve ona bağlı olarak Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü bu alanda çalışmalarını yürütmeye başlamışlardır.¹⁷

Atatürk, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşabilmek için tek rehberin bilim ve teknoloji olduğunu eğitime dair yaptığı hemen her konuşma da dile getirmiş, bu düşüncesi Türk Eğitim Politikasının temel esaslarından biri haline getirmiştir. Çünkü bilim ve teknoloji, Türkiye gibi çağının gerisinde kalmış olan bir ülkeyi kalkındırmak ve onun gelişmiş dünya devletleri arasında yerini almasını sağlamak için takip edilecek tek yoldur. Bu nedenle bu amaca ulaşabilmek doğrultusunda ülkede bilimsel eğitim almış donanımlı bireylerin yetiştirilmesi temel hedef olmuştur. Bu sebeptendir ki, Cumhuriyet Türkiye'sinde öğretmenler, yaptıkları çalışmalarla toplumun her kesimine ulaşmak ve toplumu daha ileriye götürmek gibi büyük bir görev üstlenmişlerdir. Bu doğrultuda programın uygulanmasında laiklik ilkesi ön plana çıkmaktadır.

Eğitimde milli birliğin sağlanması noktasında laiklik ilkesi toplumsal ikiliği ortadan kaldırarak toplumda milli birliği sağlayan bir köşe taşıdır. Toplumun bir bütün olduğu ve bu yapıyı oluşturan tüm bireylerin birbirleriyle eşit olduğunu yaptığı konuşmalarla sık sık dile getiren Atatürk, toplumu kesinlikle kadın-erkek ayrımına tabi tutmamış; kalkınmak isteyen bir toplumun bütün cinsleriyle bütün üyeleriyle birlikte hareket ederek çalışmasının gerekliliğini her fırsatta vurgulamıştır.

Bu nedenledir ki kadın-erkek eşitliği prensibi doğrultusunda oluşturulan Türk Eğitim Politikasında da Karma Eğitim ilkesi uygulanmıştır. Böylece 1924 yılının Ağustos ayında ilkokullarda eğitimin karma yapılması gerektiği, kızların erkek okullarına, erkeklerinde kız okullarına kayıt yaptırabileceğine ilişkin alınan karardan günümüze uzanan süreçte Türk Kadınının eğitim alanının her kademesinde yer alarak genç Türk Cumhuriyeti'nin oluşturduğu eğitim politikasının başarısını kanıtlamıştır.¹⁸

---

¹⁷ Aynı yer.

¹⁸ Büyükdüvenci, a. g. m., s.465.

Genç Türk Cumhuriyeti'nin eğitim politikası, çağdaş, özgür düşünebilen, hayatta başarılı bireyler yetiştirmek amacı doğrultusunda uygulamalı eğitim anlayışı üzerine kurulmuştur. Bu konuya özellikle önem veren Atatürk, yaptığı pek çok konuşmada eğitimin işe yarar ve üretici olması gerektiğini dile getirmiş; cehaleti ortadan kaldırmanın yanı sıra toplumdaki bireylerin ekonomi başta olmak üzere yaşamın her alanında aktif biçimde rol almasının önemine vurgu yapmıştır. Bu sebeptir ki, Cumhuriyetin kurulmasından itibaren Türk Devletini hızla kalkındırma amacı doğrultusunda uygulamaya dayalı pek çok meslek ve teknik okulu açılmıştır.¹⁹

Mustafa Kemal'in halkla bir araya geldiği yurt içi gezilerinde ve meclis konuşmalarında eğitim konusu üzerinde hassasiyetle durduğu görülmektedir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin eğitim politikasının yukarıda belirtilen temel ilke ve hedefler doğrultusunda yürütülmesine dair önemli açıklamalarda bulunduğu yurt gezilerinden birisini de, 1922 yılında 17-29 Ekim tarihleri arasında Bursa'ya yapmıştır. Bu gezi, Mustafa Kemal'in diğer Bursa gezileri içerisinde, eğitim konusunda ortaya koyduğu esaslı düşüncelerle önem taşımaktadır.

Mustafa Kemal'in Bursa gezileri incelendiğinde, bu geziler sırasında kendisini karşılamaya ve ziyarete gelen heyetler arasında, İstanbul Darülfünun temsilcileri, İstanbul ve Bursa'daki çeşitli okul ve eğitim kurumlarının yöneticileri, öğretmen ve öğrencilerinin yer alması çok manidardır. Bu bağlamda söz konusu heyetlerin önemli bir kısmının eğitimcilerden oluşması, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını sürdürmesine en büyük desteğin bu çevrelerden geldiğini göstermektedir. Bu anlamda, Bursa Belediyesinin misafiri olarak Mustafa Kemal'i ziyarete gelen İstanbul Darülfünun heyetlerinin, eski Osmanlı başkenti olan İstanbul'un yeni Türkiye Cumhuriyetine destek veren yüzünü temsil ettikleri gerçeğine de işaret edilebilir.

İstanbul Darülfünun Heyeti, Bursalılar tarafından misafirperverlikle karşılandığı gibi, Hamdullah Suphi ve Ruşen Eşref gibi isimlerle bir araya gelerek Yeşil Cami ve Bursa Sınai Mektebini²⁰, ardından da Bursa Valisi Hacı Adil ve Bursa'da bulunan İsmet ve Fevzi Paşaları ziyarette bulunmuşlardır.²¹ Mustafa Kemal'in Başkomutan sıfatıyla Bursa'ya

---

¹⁹ a. g. m., s.467.

²⁰ Bazı kaynaklarda kendisinden Hamidiye Sınai Mektebi olarak da bahsedilen bu okul, Bursa Tophane Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'dir.

²¹ Renin Gazetesi, 18 Ekim 1922, s.1.

gerçekleştirdiği bu gezi sırasında, İstanbul'dan gelen heyete ilişkin 20 Ekim 1922 tarihli Vakit Gazetesinde şu cümlelere yer verilmiştir:

“Darülfünun heyeti dün İsmet ve Fevzi Paşaları ziyaret etmiştir. Fevzi Paşa yakında İstanbul'un da anavatana kavuşacağını ve sulhan sonra kendisiyle arkadaşlarının bir Anadolu köylüsü gibi çalışacaklarını söylemiştir. İsmet Paşa da gençliğin son mücadelesinden bahsetmiş, memleketin geleceği için gençlerden büyük kuvvet aldığını beyan etmiştir. Kolordu Kumandanı Kemalettin Paşa Darülfünunlular'a İstanbul bizim başımızdır. Ne yapabiliriz? Zaferin kanlı kısmını biz yaptık, şanlısını yapmak size düşüyor”²² sözleriyle seslenmiştir.

Milli Mücadelenin önde gelen komutanları olan bu isimlerin Darülfünun heyetine yaptıkları açıklamalar, İstanbul'un işgalden kurtarılması ve bundan sonraki süreçte gençlik olarak Darülfünunlular'a duydukları güveni açıkça ortaya koymaktadır. Bu söylemler, Mustafa Kemal'in Bursa'ya geldiğinde halka hitaben verdiği nutuk ile de paralellik arz etmektedir. Bu doğrultuda devlet zirvesinde, milleti oluşturan tüm fertlerin, her alanda canla başla çalışarak atılım ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi gerekli olduğu; bunun için en büyük sorumluluğu da eğitim sahasında aktif olarak yer alan kişilerin taşıyacağı görülmektedir.

Mustafa Kemal de, heyet üyeleriyle yaptığı görüşmede, kendilerine duyduğu güveni, *“İstanbul irfan zümresi! Siz vatanın ümidi, istikbalisiniz... Biliniz ki vatani hakiki olarak kurtaracak sizlersiniz.”*²³ sözleriyle belirtmiştir.

26 Ekim'de de, İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi fahri müderrisliğine seçilmesi münasebetiyle Darülfünuna teşekkür telgrafı çekmiş ve *“Eminim ki milli istiklalimizi ilim sahanızda fakülteniz ikmal edecektir.”*²⁴ sözleriyle, devrimler sürecinde Darülfünundan beklentilerini ortaya koymuştur. Bilimsel anlamda devrimleri destekleyici çalışmalar yürütülmesi, yükseköğretimle devlet ve halk bütünleşmesinin sağlanması, bu süreçte önem kazanmıştır. 1933 yılına gelindiğinde, bu beklentilerin Darülfünun tarafından karşılanamamasıdır ki, 1933 Üniversite Reformunun temel hazırlayıcısı olacaktır.

---

²² Vakit Gazetesi, 20 Ekim 1922, s.1.

²³ Ahmet Bekir Palazoğlu, **Atatürk ve Eğitim**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi; Ankara, 1988. s. 231.

²⁴ Aynı yer.

Mustafa Kemal'in ilk Bursa gezisi sırasında kendisini İstanbul'dan ziyarete gelen ve ona şükranlarını sunmak isteyen bir diğer grup da, 27 Ekim'de İstanbul'dan yola çıkan 470 kişilik öğretmen ve öğrencilerden oluşan heyettir.²⁵

Bu Heyetin ziyareti sırasında Mustafa Kemal'in öğretmenlere hitaben yapmış olduğu konuşma, kesin zaferin kazanılmasından sonraki dönemde öncelikle eğitim alanında atılacak adımların yeni Türkiye'nin inşası sürecinde ne derece hayati önem taşıdığına göstergesidir. Bu konuşma Türkiye Devletinin gelecekteki programını ve hamlelerini yansıması açısından önem taşımaktadır.

Mustafa Kemal'in Türk eğitim sisteminin amaçları ve bu amaçların gerçekleştirilmesi sürecinde önemli unsurları vurguladığı bu konuşmasında temel hususları şu noktalarda toplayabiliriz.

- Millet iradesi ve vatanperverlik duygularının, büyük zaferin kazanılmasındaki önemli rolü.

Mustafa Kemal, hiçbir zaman kazanılan zaferi kendisine mal etmemiş ve gücüne dayandığı Türk Halkıyla bütünleştirmiştir. Yapmış olduğu konuşmalarında bunu açıkça görmekteyiz.

- Toplumsal yaşamın akıl ve mantığa dayalı fikirlerle idame ettirilmesi

Mustafa Kemal, bu konuşmasında milleti millet yapan, ilerleten kuvvetleri "*Fikir kuvvetleri ve ictimai kuvvetler...*" olarak iki esasta toplamıştır. Orduların sevk ve idaresinde bilim ve fen esaslarının rehber kabul edilmesi düşüncesini de bu vesileyle ortaya koyan Mustafa Kemal'in, burada rasyonalist ve pozitivist düşünceden²⁶ yana olduğunu ve dogmatizme karşı olduğunu görmekteyiz.

- Akıl ve bilimin merkezinin okul ve eğitim olduğu
- Eğitim işlerinde kısa sürede başarılı olmak ve bu suretle milletin gerçek kurtuluşunu sağlamak için takip edilecek programın, toplum ve ülke ihtiyaçları ile çağın koşullarına göre düzenlenmesi gerekliliği

---

²⁵ Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 30 Ekim 1922, s. 1.

²⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989, s.83.

Devrimlerin temelinde ülke koşullarına uygunluk esas olmakla birlikte, çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkmak hedefi de öncelikli amaçlar arasında yer almıştır. Burada Mustafa Kemal'in batı emperyalizmine karşı olmakla birlikte; çağdaş uygarlığı temsil eden gelişmişlik düzeyi olarak Batı Uygarlığından yararlanma fikirlerine tanıklık ediyoruz.

Bu bağlamda Batıya karşı batılılaşma, Atatürkçü Politikanın önemli esaslarından biri olmuştur.

- Eğitim programının öncelikli amacının cehaletle mücadele olduğu
- Eğitim aracılığıyla toplumsal yaşam için gerekli bireylerin yetiştirilmesi ve bu yolda ilk-orta öğretimin uygulamalı surette verilmesi

Atatürk dönemi eğitim politikalarının en önemli ilkelerinden biri de, ameli-uygulamalı eğitim olmuştur. Böylece ülke kalkınması için gerekli nitelikte insan gücünü yetiştirmek ve bu amaçla mesleki, teknik eğitime önem verilmesi eğitim programının önemli bir parçasını teşkil etmiştir. Bu bağlamda ekonomik kalkınmada eğitimin işlevi göz önünde tutularak pragmatist eğitim anlayışı benimsenmiştir.

- Eğitim yoluyla ulusal bütünlüğün sağlanması, Gelecek neslin millete, ülkeye faydalı insanlar olarak yetiştirmesi
- Ulusal Eğitim: “*Milletine, Türkiye devletine, Türkiye Büyük Millet Meclisine düşman unsurlarla mücadele*” edilmesi
- Eğitim programının yürütülmesinde temel unsurun öğretmenler olduğu.

Mustafa Kemal eğitimcileri birçok konuşmasında maarif ordusu olarak değerlendirmiştir. Ona göre orduların zaferi kesin zafer için yeterli değildir. Kesin zaferi eğitim ordusu verdiği değerli hizmetlerle kazanacaktır.²⁷

Türk Milleti, büyük bir askeri zafer kazanmıştır. Fakat bu zaferden sonra asıl yapılması gereken, eğitim ordularının oluşturulmasıdır. Gerçek istiklal bu milletin evlatlarının eğitim ordusunun ilminden ve kuvvetinden yararlanmasıyla gerçekleşecektir. Bilinçli ve dünyanın bilgisine hâkim olan nesiller ortaya çıkacak ve ilmin, pozitif

---

²⁷ Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 30 Ekim 1922. “*Memleketimizi, toplumumuzu gerçek hedefe mutluluk hedefine ulaştırmak için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin geleceğini yoğuran irfan ordusu. Bu ordunun her ikisi de kıymetlidir, yücedir, verimlidir.*” Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 2 Nisan 1923,s.1.

bilimlerin ışığıyla ilerleyen Türk Milleti kendini sürekli yenileyecektir. İstanbul'dan Hakkâri'ye ülkenin her parça toprağı bu ordunun sönmez ışığı ve kudretiyle aydınlanacaktır Aksi halde bu büyük zafer sözde bir zafer olarak kalacaktır. Mustafa Kemal, gerçek zaferi elde edecek asıl ordunun ve asıl gücün öğretmenler olduğunu önemle vurgulamış ve her fırsatta bu durumun altını çizmiştir. Böylelikle tüm medeni, bağımsız milletler gibi Türk milleti de çağdaş uygarlık dünyasında hak ettiği yeri elde edecektir.

2.1.2. Harf Devrimi ve Millet Mektepleri

Atatürk'ün Türk toplumunda bir yazı devrimi yapılması gerektiğine dair inancı Cumhuriyet öncesindeki dönemlere dayanmaktadır. Kendisinin bu konuya ilişkin görüşleri, Milli Mücadelenin zafere ulaşması ardından kurulan genç Türk Devletinin kısa sürede inşası ve hızla kalkınabilmesi amacı doğrultusunda daha da olgunluk kazanmıştır.²⁸

Arap Alfabesinin Türk dilinin ihtiyaçlarını karşılayamaması nedeniyle ülkenin içine düştüğü eğitimsizliği ortadan kaldırmak, okuryazarlığı hızlı bir biçimde yaymak ve Türk Halkının eğitim seviyesini en kısa sürede yükseltebilmek için Türkçe'nin yapısına uygun yeni bir yazı sistemine duyulan gereksinim artmıştır. Bu gereksinimin karşılanması, Türkiye Cumhuriyetinin izlediği eğitim politikalarına uygun düşmekle birlikte; Tevhid-i Tedrisatın gerektirdiği ortak bir eğitim diline ulaşılması ve aydın-halk, yöneten-yönetilen kopukluklarının giderilmesi açısından da önem taşımıştır.

Mustafa Kemal'in bu konuda attığı ilk adım, 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu'nda yapılan bir baloda yaptığı konuşmayla, Latin esasına dayalı yeni Türk Alfabesine geçiş seferberliğini başlatmış olmasıdır.²⁹

*“Bizim ahenkli, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımız demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu gereği anlamak mecburiyetindeyiz! Anladığımızın belirtisine yakın zamanda bütün dünya tanık olacaktır. Buna kesinlikle eminim.”*³⁰ Sözleriyle yeni Türk alfabesinin Türk Milletinin içindeki kendini yenileme ve geliştirme gücüne yapacağı katkıyı vurgulayarak bu sayede Türk Milletinin çağdaş toplumların yanında yerini alacağına dair inancını belirtmiştir.

²⁸ Zeynep Korkmaz, “Atatürkçü Düşüncede Türk Dili'nin Yeri”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı I'*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.205.

²⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (I-III)*, s.413.

³⁰ Aynı yer.

Yeni harflerle ilgili seferberliğin sürdürülmesinde, Dolmabahçe Sarayında yapılan toplantılar önemli yere sahip olmuştur. 25 Ağustos günü Dolmabahçe Sarayında yeni Türk harfleri ve okunuşu ile ilgili İsmet Paşa, Kazım Paşa, İçişleri Bakanı ve Maliye Bakanının da hazır bulunduğu konferansı, 150 milletvekiliyle beraber izleyen Mustafa Kemal, burada bazı milletvekillerine yeni basılan alfabeden okuma parçası okutmuş ve siyah tahta üzerinde bazı çalışmalar yaptırmıştır.³¹

Günlerinin çoğunu sarayda çalışarak geçiren Mustafa Kemal, Ağustos ayının 26. günü Ertuğrul Yatıyla boğazda bir gezinti yapmıştır. Bu gezide Başbakan İsmet Paşa da yanında bulunmuştur. Bu gezintinin yapıldığı akşam, aynı zamanda Büyük Taarruzun yıldönümüne denk gelmesi sebebiyle, Türk Telsiz Telgraf Şirketi tarafından radyodan yayınlanan özel mesajda, kendilerine özgür, bağımsız bir vatan ve cumhuriyet yönetimini hediye eden Mustafa Kemal'e Türk Milletinin teşekkürleri iletilmiştir. Bu mesajla çok duygulanan Mustafa Kemal, Türk Telsiz Telgraf Şirketine teşekkür ettikten sonra, Şirketi milletin gurur kaynağı olan olayları millete hatırlatması ve bu suretle ulusça milli şuurun canlı tutmasına hizmet etmesi sebebiyle tebrik etmiştir.³²

Radyo yayınında İsmet Paşa ve Mustafa Kemal arasında geçen bir diyaloga da yer verilmiştir. Bu diyalogda İsmet Paşa, *“Bugün yeni Türk harfleriyle cehalete karşı açtığımız mücadelenin yarın için 26 Ağustos zaferinden daha yüksek ve geniş saadet neticeleri getireceğini muhakkak görüyorum.”*³³ sözleriyle yazı devriminde uzun vadede önemli sonuçlar alınacağına vurgu yapmıştır.

Aynı gece Mustafa Kemal'in bulunduğu Ertuğrul yatına, yeni Türk alfabesinin kabulüne ilişkin tepki ve eleştiri niteliği taşıyan bir telgrafın³⁴ ulaştığı görülmektedir. Mustafa Kemal, bu telgraf üzerine yaptığı konuşmasında, tepkisini, *“Hiç kimse merak etmesin. Türk Milleti yaptığını şuurla ve bunca bin senelerin hayatında açtığı devasız yaraları hala tedavi etmek ıstırapı ile hakikat denilen cevheri bulmuş olduğuna kani olarak uzun hatvellerle reha aramaya karar vermiştir. Bunun önüne set çekmek isteyenlerin akıbeti bu Türk'ün kuvvetli ayakları altında ezilmektir efendim. Eğer bu millet yalnız bu*

³¹ Vakit Gazetesi, 26 Ağustos 1928,s.1.

³² Milliyet Gazetesi, 27 Ağustos 1928,s.1.

³³ Vakit Gazetesi, 28 Ağustos 1928, s.1.

³⁴ *“Arap harflerini terk ediyorsunuz. Türk'ün seciyesini tayin ve tevsid ve ila' etmeğe en müsait olan Türk harflerini kabul ediyorsunuz. Bu çok güzeldir. Ama cevaim-i şerifede duvarların medar-ı tezyini olan aşere-i mübeşşerenin isimlerini nasıl yazacaksınız? Arapça mı, Türkçe mi?”* Vakit Gazetesi 28 Ağustos 1928, s.3.

*hususla herhangi bir müşkülata tesadüf ederse ben ve arkadaşlarım bila tereddüt bu kuvvetli ayakların, pençelerin önünde naçiz bir millet fedaisi oluruz.”*³⁵ Sözleriyle ortaya koymuştur.

Böylece devrimin bizzat halkın iradesinden kaynaklandığını ifade eden Büyük Önder, millet iradesine karşı hiçbir unsurun Türk milletinin gücü karşısında duramayacağı konusunda kararlı bir tutum sergilemiştir.

Gerçekleştirilecek her önemli devrimci adımda olduğu gibi, halkın yazı devrimi konusundaki tepkisini ölçmek ve yeni Türk Alfabesine dair başlatılan seferberliğe halkın kolayca uyum sağlamasını sağlamak isteğinde olan Mustafa Kemal, bu amaçla yeniden yurt gezilerine çıkmış; gittiği yerlerde yerel yöneticiler ve halkla temasa geçmiş; yeni harflerle okuma yazma seferberliğini “Başöğretmen” sıfatıyla kendi şahsında temsil etmiştir.

Yaklaşık bir ay devam eden bu gezilerin³⁶, Yazı Devriminin 1 Kasım 1928 de Mecliste kabulünden önce gerçekleşmiş olması da, devrim sürecini oldubittiye getirmek yerine, kamuoyuna benimsetmek politikasına önem verdiğini göstermektedir.

Atatürk, yeni harflerle ilgili olarak ilk ziyaretini, Ertuğrul yatıyla İstanbul’dan Tekirdağ’a geçerek yapmış ve burada halk ile görüştüktan sonra tekrar İstanbul’a hareket etmiştir. 27 Ağustos 1928 tarihinde Bursa’ya da bir günlük gezi yapmış ve Bursa’ya gerçekleştirdiği bu sekizinci gezisinde, yeni harflerin halk tarafından öğrenilip öğrenilmediğini bizzat yerinde denetlemiştir.

Mustafa Kemal, 27 Ağustos 1928 de Mudanya’ya varmış ve halkın coşkun sevgi gösterisiyle karşılanmıştır. Mudanya üzerinden Bursa’ya geçtiğinde, hükümet konağına giderek Başöğretmen sıfatıyla kara tahtanın başına geçmiş ve yeni harflerin kullanılması, uygulanması konusunda kafalarda soru işareti bırakan noktaları aydınlatmıştır.

Burada yeni harflerin kullanımı konusunda ilk olarak Bursa Valisi Fatin Bey’i sınavan Mustafa Kemal, daha sonra şehrin sıhhiye müdürü Kemal Bey’den, “*Bugün Bursa’da her vakit olduğu gibi gördüğüm samimiyetten çok memnunum*” cümlesini yazmasını istemiştir. Mustafa Kemal, Vali Beyin tavsiyesi üzerine, yazdırma işlemine devam etmesini yanında bulunan İsmet Paşa’dan istemiştir. Burada Bursa Valisinin,

³⁵ Milliyet Gazetesi, 27 Ağustos 1928,s.1.

³⁶ Vakit Gazetesi 25 Ağustos 1928,s.1.

Mustafa Kemal'in yeterli görmesine rağmen, kendisine yazdırmaya devam etmesi konusunda tavsiyede bulunması, yeni harflerin Meclis'te kabulü öncesinde Bursa'da yerel yöneticilerin bu değişime hazır bulduklarını göstermektedir.

Mustafa Kemal'in yanında bulunan İsmet Paşa da, Vali Fatin Bey'in tahrirat (yazı işleri) müdürü Neşet Bey'e "*Yeşil ağaçlar, geniş ova çalışmak hevesini kuvvetlendirir, keskinleştirir.*" ifadesini yazdırmıştır. İsmet Paşa'nın yapılan hataları düzeltmesi ardından, tahtaya Hacı Sabri geçmiş ve İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) Bey'in söylediği "*Bursa şehri memleketimizin sanayi-i nesciyye merkezi olmaya namzettir.*" cümlesini yazmıştır. Hacı Sabri Beyden sonra, Mustafa Kemal, maliye müdürlerinden birini davet etmiş; kendisine, "*Görüyorum ki bütün arkadaşların büyük hevesle çalışmışlardır.*" cümlesini yazdırmıştır.³⁷ Bursa'daki incelemeleri ve temasları ardından Mustafa Kemal, aynı günün akşamı büyük memnuniyet içerisinde Bursa'dan ayrılmıştır.

Harf Devriminin 1 Kasım 1928 de Meclis'te kanunlaşması³⁸ ardından, halka yeni alfabeye okuma-yazma öğretmek ve Türk Milletini çağdaş bir toplum haline getirmek amacıyla 24 Kasım 1928 tarihinde Millet Mektepleri açılması için talimatname yayınlanmıştır.³⁹ Bu kurumlar, gerekli hazırlıkların tamamlanması ardından 1 Ocak 1929'da tüm yurttaki yapılan kutlamalar ve halkın büyük katılımıyla resmen açılmışlardır.⁴⁰ Millet Mektepleri, çalışmalarını yürüttüğü 1928-1937 yılları arasında 1.451.759 öğrenci mezun etmiştir.⁴¹

Millet Mekteplerinde kapsamlı bir okuma-yazma programı uygulanmış olmakla birlikte; halka günlük yaşamda kullanabilmeye yönelik çeşitli alanlarda dersler de verilmiştir. A ve B dersaneleri olmak üzere iki düzeye ayrılan bu mekteplerde A Dersaneleri Okuma-yazma bilmeyenlere okuma-yazma öğretmiş. B Dersaneleri ise yurttaşlık halk ve ödevleri ile temel yaşam becerileri kazanılmıştır. Bu mekteplerin verdiği kurslar okul binalarında verilmiş, okulsuz köylerde ise gezici okullardan yararlanılmıştır.

---

³⁷ Milliyet Gazetesi, 28 Temmuz 1928,s.1.

³⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre.3, Cilt.5, İçtima.2, 1 Kasım 1928, ss. 7-11.

³⁹ Kadir Ulusoy-Bahattin Demirtaş, "*Cumhuriyetin İlk Yıllarında İki Önemli Kültür Politikası: Halk Evleri ve Millet Mektepleri,*" **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.29, S.5,Aralık 2009, s.1192.

⁴⁰ Yüceer, a. g. m., s.24.

⁴¹ Ulusoy, Demirtaş, a. g. m, s.1197.

Bu kurslarda öğretim dört ay sürdürülmüştür.⁴² Kentlerde 16-45, kırsal bölgelerde 12-45 yaş arasındaki kadın ve erkekler bu kurslara katılmış ve mezuniyet sertifikalarını almışlardır.

Millet Mekteplerinin açıldığı ve yoğun katılımı faaliyet gösterdiği yerler arasında, Bursa da yer almıştır. Öyle ki yurt genelinde halkın ilgisi bakımından Bursa, İstanbul'un ardından gelmiş, ikinci sırada yer almıştır. 1927 yılında Bursa'da kentin nüfusunun ¼ fazlası, bu Millet Mekteplerine kayıt olmuştur.

Bursa'da Harf Devriminin yaşandığı, Millet Mekteplerinin çalışmalarını sürdürdüğü yıllara tanık olanlar, o günlerin coşkusunu ve mekteplere Bursalıların gösterdiği ilgiyi bizzat aktarmışlardır. O günlerde Bursa'da serbest meslek ile uğraşan Ahmet Celil Toptan, "*Yeni harfler çıktığı zaman eski yazıyı kaldırdık... Harf inkılâbı olduğunda ben 12- 13 yaşlarındaydım. İlkokullar açıldı. İlkokulların açılmasıyla bir neşe, bir eğlence, bir kaynaşma vardı. Yeni harflere karşı bir tepki olmadı. Bursa'da kimse cahil kalmadı. Kadınları da çağırdılar, onlar da okudular. ...Mahallede bütün kadınlar ve gençler gittiler. Herkes daha bir sevinmeye başladı*"⁴³ sözleriyle, yalnızca Bursalıların Millet Mekteplerine olan yoğun ilgisini ortaya koymakla kalmamış; aynı zamanda bu okullarda ortaya konulan kadın ve erkeğin toplumsal hayata birlikte katılması hususuna işaret ederek Bursa'nın aydınlanma yıllarına ışık tutmuştur.

Aynı günlere tanıklık eden Bursalı işadamlarından Ahmet Malcıoğlu ise Bursalıların Millet Mekteplerine ilgisi hakkında şunları söylemiştir: "*Millet Mektepleri açıldı ve çabucak öğrendi herkes. İhtiyarı, genci herkes beraber karışık bir ay sonra öğrendi. Sonrada ellerine birer vesika verdiler, mektebe geldi diye. Zaten herkes meraklıydı. Bir çırpıda okumaya meraklıydı. Okudu. Öğretmenler genelde milli eğitimin öğretmenleriydi. Yalnız milli eğitim değil bu işi bilen herkes öğretmendi. İlk öğretmen Atatürk'tü.*"⁴⁴

Millet Mekteplerinin Bursa'daki etkin faaliyetlerine devam etmeleriyle, 1930 yılına gelindiğinde Bursa'nın merkezinde ve ilçelerinde 168, köylerde 569 şube açılmış; kent

---

⁴² Mustafa Albayrak, "*Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1933)*", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.10, S.29, Temmuz 1994, s.472.

⁴³ Saime Yüceer, **Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2005, s.19.

⁴⁴ a. g. e., s.10.

genelinde Millet Mekteplerinin sayısı 737'e ulaşmıştır.⁴⁵ 1933 yılına gelindiğinde, ülke genelinde olduğu gibi, Bursa'da da mekteplerin sayısının azaldığı görülmektedir. Dönemin yerel basını bu durumu, Bursa halkına, "*Gemlik'te millet mektepleri açılması için emir gelmiştir. Halkın pek çoğu yeni harflerle okuyup yazmayı öğrendiği için, bu yıl dersanelere fazla müdavim bulunacağı zannedilmiyor.*" sözleriyle duyurmuştur.⁴⁶

Türk Devletinin, dünyanın gelişmiş devletleri seviyesine çıkarılması ve Türk Milletinin diğer dünya milletleri yanında yerini alabilmesi amacı doğrultusunda atılması gereken en önemli adım, Türk toplumunun eğitim seviyesinin yükseltilmesiydi. Bu amaca kısa sürede ulaşmak için gerçekleştirilen Harf Devrimi, Bursa da dâhil olmak üzere tüm ülkede halkın ilgisiyle karşılanmıştır. Harf Devriminin halka indirgenmesi, halkın okuma-yazma öğrenmesi ve aydınlanarak devrimleri içselleştirmesi amacı doğrultusunda açılan Millet Mektepleri, açıldığı ilk günlerden itibaren Türk halkı tarafından yoğun ilgi görmüştür. Bursalılar da, Büyük Kurtarıcıları olan Mustafa Kemal'e duydukları sevgi ve hayranlık doğrultusunda onun açtığı çağdaşlaşma yolunda büyük bir heyecanla yürümüşler ve ülkelerinin kalkınması için devrim hareketlerine destek vermişlerdir.

2.2. ATATÜRK'ÜN GÜZEL SANATLARA VERDİĞİ ÖNEM

En büyük amaçlarından biri, Türk Milletinin çağdaş toplumlar arasına girmesini sağlamak olan Atatürk, çağdaşlaşmanın her alanında olduğu gibi sanat alanında da gelişmeyi ve modernleşmeyi savunmuş ve bu alanda yapılan çalışmaları desteleyerek, yaptığı konuşmalarla da halkı sanata teşvik edici söylemlerde bulunmuştur.

Uygarlığın çağdaşlaşma yolunda gelişimi incelendiğinde, sanatın toplumdan ve yönetimden etkilendiği görülmektedir. Toplumda değişen dünya görüşlerine göre, sanat anlayışı da değişip ve gelişmektedir.⁴⁷ Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi karşılaştırıldığında, Türkiye'de sanatın Cumhuriyet yönetimiyle ve çağdaşlaşma yolunda gerçekleştirilen devrimlerle dünya görüşü açısından yeni bir biçime girdiği görülmektedir.

---

⁴⁵ Saim Yüceer, "*Millet Mekteplerinin İşleyişi ve Bursa'daki Uygulamalar*", **80. Yılında Türk Harf İnkılâbı Uluslararası Sempozyumu**, Yeditepe Üniversitesi Yayın No: 54, İstanbul, 2009, s.177.

⁴⁶ a. g. m. s,179.

⁴⁷ Oktay Çanaklı, "*Atatürk ve Güzel Sanatlar*", **Az Bilinen Yönleriyle Atatürk**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2004, s.139.

Cumhuriyet döneminde sanatın her alanda gelişmesinde, toplumun sanata olan ilgi ve sevgisinin artmasında en büyük unsur da, Mustafa Kemal'i sanatı ve sanatçıyı bizzat desteklemesi olmuştur. Toplumda güzel sanatlara olan ilginin artması ve sanatsal alanda yapılan yaratıcı etkinliklerin çoğaltılması isteğinde olan Büyük Önder, sanatsal faaliyetleri, fikir ve beden terbiyesi yanında, ruh terbiyesi için önemli görmektedir.

Atatürk, sanatı toplumların varlığını sürdürmesinin bir aracı olarak görmüştür. Bu doğrultuda *“Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve alil bir kimse gibidir.”*⁴⁸ sözleriyle bir toplumun sanattan yoksun olmasının ortaya çıkaracağı aciz durumu ortaya koymuştur.

1 Kasım 1936'da TBMM'nin Beşinci Dönem İkinci Toplanma Yılıni açarken yaptığı konuşmasında da, sanatın toplumların yaşamındaki her alanın gelişimi için yararlı olduğunu ifade etmiş ve güzel sanatları, *“edebiyat, resim, heykeltıraşlık, musiki”* olarak sıralamıştır.⁴⁹

Bu noktada Cumhuriyet döneminde Türk kültür tarihinin önemli bir parçasını oluşturan Türk sanatına yeniden hayat kazandırmak ve Türk kültür eserlerinin yeniden araştırılıp ortaya çıkarılabilmesini sağlamak amacıyla, İstanbul Darülfünun 'unda yer alan Edebiyat Fakültesine bağlı olarak bir Türkiyat Enstitüsü kurulmasına karar verilmiştir. Bu dönemde Anadolu'daki Türk kültürünün canlandırılması ve eski eserlerin yeniden ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Atatürk Yurt içinde gerçekleştirdiği gezilerinde 1922'de Konya Mevlana Dergâhını ve Konya Müzesini, 1924'te Efes Harabelerini, 1927'de Topkapı sarayı Müzesini, 1936'da ise Antalya'da Aspendos'u gezerek burada bulunan sanat yapıtları hakkında bilgi almıştır.⁵⁰

Türk Sanatı, Cumhuriyet döneminde dünyayı yakalama ve çağdaşlaşma yolunda hızlı bir gelişim göstermiş ve Türk kültürünün canlandırılması noktasında milli bir özellik kazanmıştır. Atatürk döneminde güzel sanatlar alanında bir kısmı daha önce kurulmuş olan kurum ve kuruluşlar yenilenmiş, toplumu sanatsal alanda geliştirmek için bu kurumlara yenileri de eklenmiştir.

Bu noktada Cumhuriyet döneminde sanat alanında gerçekleştirilen çalışmalardan bazıları şunlardır: 1882'de kurulan Sanayi- Nefise Mektebi 1928'de yapılan

⁴⁸ Çanaklı, a. g. m., s.143.

⁴⁹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (I-III)**, s.401.

⁵⁰ Çanaklı, a. g. m., s.144.

yenileştirmeye Güzel Sanatlar akademisi haline gelmiştir. Bunun yanında 1924'te Musiki Muallim Mektebi açılmış, 1936'da Ankara Devlet Konservatuarı kurulmuş, 1937'de Dolmabahçe Sarayı'nın veliaht dairesinde ilk Türk Resim ve Heykel Müzesi açılmıştır. Ayrıca bu alanda gerçekleştirilen önemli çalışmalardan biri de, Cumhuriyetin 10. Yılında Anadolu'ya Yurt Gezileri adıyla ressamların gönderilmesi ve bu ressamların eserlerinin "*Türk İnkılâp Sergisi*" adıyla sergilenmesidir.⁵¹

Atatürk, güzel sanatların çeşitli alanlarına duyduğu ilgi ve bu alanlara yaptığı desteği, Bursa'ya yaptığı gezilerinde de açıkça ortaya koymuştur. Bu noktada kendisinin 1923 ve 1926 Bursa gezileri önem taşımaktadır. Sanatçıyı ve sanatın her dalını destekleyen, etkinliklerini teşvik eden Mustafa Kemal'in 1923 yılındaki ikinci Bursa gezisinde Bursalılarla Şark Sinemasında yaptığı konuşmada güzel sanatlar alanına da vurguda bulunduğunu görmekteyiz.⁵² Halkın kendisine yönelttiği soruları yanıtladığı bu konuşma başlangıcında, Mustafa Kemal'e gelen ilk sorunun heykelcilik ve heykeltıraşlık konusunda toplumların tavrının nasıl olması gerektiğine ilişkin olması dikkat çekicidir.

Mustafa Kemal'e göre heykel, toplumların uygarlık yolunda ilerlemesinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Mustafa Kemal sanat konusuna dair ; "*Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki fennin icap ettirdiği şeyleri yapmaz, itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur.*" diyerek Türk Milletinin gerçek vasıflarını kullanarak medeni ve ilerlemiş olmaya layık olduğunu ve bunu gerçekleştireceğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal'e göre, İslam'ın din olarak heykeli yasaklayıp yasaklamadığı ve heykelin İslam dünyasındaki yerinin ne olduğu konusunda da hiçbir endişe duymaya gerek yoktur. İslam'ın erken dönemlerinde, put inancını yıkabilmek ve putperestliği ortadan kaldırebilmek için heykelciliğe sıcak bakılmamış iken; şimdi gelinen noktada İslam bu engelini büyük ölçüde aşmış durumdadır. O halde Türk Milleti heykeller yapmalı, genç heykeltıraşlar yetiştirmeli, çağdaşlaşma yolunda bu alanda birikimlerini ortaya koymalıdır.⁵³

Türkiye'de güzel sanatların ve özellikle heykeltıraşlığın gelişmesini sağlayan şartlar, Atatürk'ün çağdaşlık anlayışının paralelinde ortaya çıkmıştır. Bu anlayış doğrultusunda Türk toplumunun medeniyet yolunda ilerlemesinin bir göstergesi olarak

⁵¹ Adnan Turani, "*Atatürk ve Güzel Sanatlar*", **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 317.

⁵² Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 25 Ocak 1923, s.1.

⁵³ a. g. g., s.1.

Türkiye’de resim ve heykeltiricilik alanları teşvik edilmiş, bu alanlar hızlı bir gelişim göstermiştir.

Özellikle Anadolu’da heykel sanatının Türk halkı tarafından kabul edilmesi Mustafa Kemal’in heykellerinin tüm ülkeye yayılmasıyla gerçekleşmiştir.⁵⁴ Türk halkı Büyük Gazi’ye olan sevgisi ve ona duyduğu minnettarlık sayesinde her şehrin meydanına Mustafa Kemal’in heykellerinin yapılması için seferber olmuştur.

Bu kentlerden bir tanesi de Bursa’dır. İlk olarak 1925 yılında Yeni Fikir Gazetesi tarafından yapılması fikri ortaya atılan ve 1929’da yapılma kararı alınan “*Gazi Mustafa Kemal Paşa*” anıtı, kentin merkezine Nejat Sirel tarafından yapılmıştır. Heykelin açılışı 29 Ekim 1931 günü, Cumhuriyetin sekizinci yıldönümü kutlamalarında gerçekleştirilmiştir.

Mustafa Kemal, Ocak 1933 tarihinde gerçekleştirdiği sekizinci Bursa gezisi sırasında, kentin meydanına yeni yapılmış olan heykelini görmüş; bunun üzerine kendisine heykeli yapan heykeltıraş Nejat Bey tarafından, eserin özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu heykel üzerine, “*Eseriniz muvaffakiyetli ve manidardır. Sizi tebrik ederim.*”⁵⁵ sözleriyle Sirel’e teşekkür etmiştir. Bu anıt, Kurtuluş Savaşı’nın ve uygarlık yolunda ilerleyen Türkiye’nin önderi Gazi Mustafa Kemal Paşa’yı simgelemektedir.⁵⁶

Atatürk’ün güzel sanatların geliştirilmesine ve teşvik edilmesine yönelik önemli açıklamalarda ve temaslarda bulunduğu yurt gezilerinden bir tanesi de, 1926 tarihinde gerçekleştirdiği beşinci Bursa gezisi olmuştur.

20 Mayıs-13 Haziran tarihleri arasında Bursa’da bulunduğu günlerde kendisini ziyarete gelen pek çok heyetle yaptığı konuşmalarda, güzel sanatların önemine ilişkin açıklamalarda bulunmuştur.

Bu gezisi sırasında ilk olarak kendisini ziyarete gelen İstanbul Sanayi-i Nefise Mektebi yöneticileriyle bir araya gelmiştir. Okul müdürü İbrahim Çallı, Atatürk’ün güzel sanatları ihmal eden bir devrimin ayakta duramayacağına dair sözlerini hatırlatmış;

---

⁵⁴ Turani, a. g. m., s.315.

⁵⁵ Vakit Gazetesi, 19 Ocak 1933, s.1.

⁵⁶ Yeni Fikir Gazetesi’nin bu konudaki yazısı şöyledir: “*Ankara, İstanbul, Adana ve hatta bazı illerimiz, Gazi Paşamızın heykelleriyle güzel şehirlerini süslüyorlar. O büyük adamdan devrimlerin ışığı yükseliyor. Bursa’mız çok sevgili Gazisini birkaç kez kucaklamak mutluluğuna ulaşmıştır. Bursa’nın şimdiye dek böyle bir davranışta bulunmaması, çok büyük, affedilmeyecek bir noksanlıktır. Yeni Fikir, saygıdeğer Bursalıların dikkatini bu yönde çekmek ister.*” Yılmaz Akkılıç, **Atatürk ve Bursa**, Burdef Yayınları, Bursa, 1999, s.72.

kendilerinin de okul olarak Mustafa Kemal'in yol göstericiliğini kabul ettiklerini ve onun güzel sanatları korumasından, teşvik etmesinden güç alarak bu yolda ilerlediklerini ifade etmiştir.⁵⁷

Daha sonra Atatürk'ün yine İstanbul'dan gelmiş olan Dar'ül Elhan'lıların verdiği konsere katıldığını görüyoruz. Mustafa Kemal bu konserde konservatuar öğrencileri tarafından çalınan parçaları çok beğenmiş ve sanatçıları takdir etmiştir.⁵⁸

İlerleyen günlerde Mustafa Kemal, kendisini İstanbul'dan ziyarete gelen 400 kişilik bir grubu da, Çekirge 'deki köşkünde misafir etmiş; bu ziyaret boyunca Şark Musiki heyeti tarafından konser verilmiştir.⁵⁹ Bursa Belediyesi'nin kendisinin şerefine verdiği ve kentin önde gelen yöneticilerinin bir araya geldiği bir yemek boyunca da, Belediyede Caz Band konserinin verilmiş olması dikkat çekicidir.⁶⁰

Bursa'da bulunduğu süre içerisinde Darülbedayinin Bursa Muallimler Birliğinin salonunda sahnelediği “Devlet Kuşu”⁶¹, “Süt Kardeşler”⁶², “Aman Hanım Biraz Sus”⁶³ adlı oyunlarını sahnenin önünde Bursalılarla birlikte izlediği görülmektedir.

Bursa gezisinin son günlerinde Darülbedayi sanatçılarından Raşit Rıza ve Mahmut Beyler tarafından ziyaret edilmiştir. Sanatçıları oyunlarının düzeni ve sanatsallığı konusunda tebrik ederek bu sanatı bir meslek olarak görmelerini ve özellikle bu sayede geçinmelerini tavsiye etmiştir. Yine, “Sizin vatana en büyük hizmetiniz Anadolu'muzu baştanbaşa dolaşıp halkımıza sanatın ne olduğunu anlatmanızdır. Teşekkür ederim, turnelerinize muntazaman devam ediniz.”⁶⁴ sözleriyle sanatın Türk Milleti için olan önemine vurgu yapan Mustafa Kemal, bu sayede Türk devletinin sanata ve sanatçıya olan desteğinin de önemini vurgulamıştır.

2.3. ATATÜRK'ÜN TÜRK GENÇLİĞE VERDİĞİ ÖNEM

---

⁵⁷ Vakit Gazetesi, 29 Mayıs 1926, s.1.

⁵⁸ Vakit Gazetesi, 30 Mayıs 1926, s.1.

⁵⁹ Vakit Gazetesi, 2 Haziran 1926, s.2.

⁶⁰ a. g. g., s.1.

⁶¹ Vakit Gazetesi, 4 Haziran 1926.s.1.

⁶² Vakit Gazetesi, 7 Haziran 1926, s.1.

⁶³ Vakit Gazetesi, 10 Haziran 1926, s.1.

⁶⁴ Vakit Gazetesi, 12 Haziran 1926, s.1.

20. Yüzyılın başlarında çoktan yıkılma sürecine girmiş olan, içte ve dışta herhangi bir saygınlığı kalmamış, ömrünü tüketmiş ve hüküm sürdüğü toprakların hepsini birer birer elinden çıkararak Osmanlı Devleti'nin son dönemine yıllarca süren uzun savaşlar damgasını vurmuştur. Bu süreç içerisinde gittikçe fakirleşen, elindeki tüm kaynakları yitiren ve savaşların her alanda ortaya çıkardığı olumsuz etkilerden yıpranan Türk Milleti, 1. Dünya Savaşının galip devletlerince kendi geleceği hakkında verilen karara boyun eğmemiş; 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla birlikte başlayan Kurtuluş Savaşında bütün varlığını ortaya koymuş; eskimiş bir enkazın yıkıma giden kaderinden sıyrılarak yeni ve eskisinden her alanda daha güçlü bir Türkiye Cumhuriyeti yaratmasını bilmiştir.

Türk Milletinin verdiği bu zorlu mücadele günlerinden Cumhuriyetin ilan edilmesine kadar uzanan süreçte, Mustafa Kemal'in en çok güvendiği ve birlikte omuz omuza yürüdüğü unsur Türk Gençliği olmuştur. Mustafa Kemal, ülkenin içinde bulunduğu olumsuzluklara rağmen, Türk Milletinin genç ordusuna ve genç aydınlarına güvenerek Milli Mücadeleyi başlatmış, sürdürmüş, başarıya ulaştırmıştır. O, “*en büyük eserim*” olarak nitelendirdiği Cumhuriyete değer verip onu sonsuza kadar yaşatma konusunda Türk Gençliğine o kadar güvenmektedir ki, gelecek kuşakların büyük sorumluluklar üstleneceğini her fırsatta dile getirmiş ve genç Cumhuriyeti ve devrim kazanımlarını, tereddüt etmeksizin Türk Gençliğine emanet etmiştir.

Milli Mücadelenin kazanılması ardından 17 Ekim 1922'de gerçekleştirdiği ilk Bursa gezisinde kendisini karşılayan çocuklara yaptığı konuşmada, onlardan beklentilerini şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Küçük hanımlar, küçük beyler!

Sizler her biriniz âtinin bir gülü, bir yıldızı, bir nur-i ikbalisiniz. Memleketi asıl nura gark edecek sizsiniz. Kendinizin ne kadar mühim, kıymetli olduğunuzu düşünerek ona göre çalışınız. Sizlerden çok şeyler bekliyoruz; Kızlarım, çocuklarım hepinize ayrı ayrı teşekkür ederim.”⁶⁵

Atatürk, Milli Mücadeleyle elde edilen bağımsızlığı ve Cumhuriyeti korunma ve savunma görevini Türk Gençliğine bırakmıştır. Türk Devrimine sahip çıkılması noktasında

---

⁶⁵ Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 19 Ekim 1922, s.2.

Mustafa Kemal'in en fazla güvendiği unsur dinamizm ve değişim kavramlarından da yola çıkarak Türk gençliği olmuştur.

Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyetini koruma ve devrimlere sahip çıkarak onları savunma fikri doğrultusunda Türk Gençlerine yaptığı en önemli hitaplardan biri de, mutlak ve durmaksızın mücadele anlayışına dayanan “*Bursa Nutku*” olmuştur.

1 Şubat 1933 tarihinde ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi çalışmaları doğrultusunda gerçekleştirilen “*Türkçe Ezan*” uygulamasına karşı Bursa'da meydana gelen ve yapılan devrimlere karşı bir tepki niteliği taşıyan bu durum, Türkçe ibadet uygulamasına halkın tepkisini gösteren ilk olay olması açısından da önem taşımaktadır.

6 Şubat 1933 tarihinde hükümetin yaptığı resmi açıklamaya göre, Bursa'da yaşanan olaylar şu şekilde gerçekleşmiştir. 1 Şubat 1933 tarihinde Ulu Camide kılınan Cuma namazında Türkçe ezan okumak istemeyen ve göreve gelmeyen müezzinin yerine cemaatten Topal Halil adlı kişi tarafından Arapça ezan okunmuş; Kazanlı Tatar İbrahim adlı şahıs tarafından da Arapça kamet getirilmiştir. Cemaat içinde bulunan sivil polis memuru Hamdi Efendi'nin duruma hemen müdahale etmesiyle gerginliğin artması üzerine, Tatar İbrahim'in başını çektiği yaklaşık 80-90 kişilik bir grup, “*Türkçe ezan ve kamet istemediklerini, bunların Bursa'da Arapça okunmasını istediklerini*” söyleyerek Evkaf Müdürlüğüne doğru yürüyüşe geçmiştir. Evkaf Müdürünün emrin üst siyasi makamlardan geldiği ve bu durumda bir şey yapılamayacağı sözlerinden tatmin olmayan grup üyeleri, arkalarına daha büyük bir kalabalık toplayarak, Vilayet binası yönünde ilerleyerek eylemlerine devam etmişler ve o sırada binada bulunmayan Vali Fatin Bey'i beklemeye başlamışlardır. Ancak olay yerine gelen polis kalabalığa müdahale ederek kalabalığı dağıtmış ve birçok kişi gözaltına alınmıştır.⁶⁶

Yakalanan kişilerden bir kısmı serbest bırakılmışsa da, bir kısmının tutuklanmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda görevini kasten bırakarak olay çıkmasına sebebiyet veren Ulucami müezzini Kalaycı Mehmet ve müezzin vekilliği yapan iki kişi daha tutuklanmıştır. Diğer taraftan olayın ertesi günü, Bursa Müftüsü Nurettin Efendi'ye derhal işten el çektirilmiş, Bursa Müftülüğüne Kavalalı Mehmet Ali Efendi tayin edilmiştir. Diğer

---

⁶⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Şubat 1933, s.2.

görevden el çektirilenlerden biri de, yakalanan kişilerin salıverilmesine izin veren sulh hâkimi Hasan Bey olmuştur.⁶⁷

Olay soruşturması sırasında Bursa Müddeiumumisi Sakıp Bey'in de işine son verildiği görülmektedir.⁶⁸ Ayrıca yapılan soruşturmada tutuklananlar arasında bulunan Tatar İbrahim'in evrakları arasında bir hatıra defteri bulunduğu ve bu kişinin Türkçe ezan olayını defterine önemle kaydettiği görülmüştür. Tatar İbrahim defterine, "*Türkçe ezanın halka zorla kabul ettirilemeyeceğini*" yazmıştır.⁶⁹

Bu olay gerçekleştiği sırada, Mustafa Kemal de, ülkenin pek çok merkezine gitmek amacıyla çıktığı teftiş gezisi için İzmir'de bulunmaktadır. Mustafa Kemal'in o yıllardaki yaveri Cevdet Tolgay'ın aktardığına göre, Bursa'da gerçekleşen bu olayı İzmir'de Kordon'daki köşkte akşam yemeği sırasında haber alan Mustafa Kemal, "*Bursa'ya baskın yapacağız!*" şeklinde tepki vermiş ve hemen hazırlıkların yapılmasını emretmiştir.⁷⁰ Bu bağlamda Gazi ve beraberindekiler, acil olarak Bursa'ya gitmek üzere 4 Şubat'ta hareket etmişlerdir.⁷¹

1933 yılının 5 Şubat günü acil olarak Bursa'ya gelen Atatürk, Cevdet Tolgay'ın aktardığına göre, bu olayı Türk Devrimine karşı bir hareket olarak ele almış ve olay konusunda hızla ve bizzat çalışmalara başlamıştır.⁷²

Olayın kontrol altına alınması ardından Bursa'dan ayrılmadan önce Anadolu Ajansına yaptığı açıklamada da, yaşanan olayları, "*Bursa'ya geldim. Hadise hakkında alakadarlardan malumat aldım... Herhalde cahil mürteciler Cumhuriyet adliyesinin pençesinden kurtulamayacaklardır. Hadiseye dikkatimizi bilhassa çevirmemizin sebebi, dini, siyaset ve herhangi bir tahrike vesile etmeğe asla müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır. Meselenin mahiyeti esasen din değil, dildir. Kati olarak bilinmelidir ki Türk milletinin milli dili ve milli benliği bütün hayatında hâkim ve esas kalacaktır.*"⁷³ sözleriyle değerlendirmiştir.

---

⁶⁷ Vakit Gazetesi, 6 Şubat 1933, s.2.

⁶⁸ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 7 Şubat 1933, s.1.

⁶⁹ Vakit Gazetesi, 6 Şubat 1933, s.2.

⁷⁰ Milliyet Gazetesi, 1 Aralık 1966, s.1.

⁷¹ Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 5 Şubat 1933, s.1.

⁷² Milliyet Gazetesi, 1 Aralık 1966, s.7.

⁷³ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 7 Şubat 1933, s.1.

Yaptığı açıklamada olayı dil sorunu olarak ele alan Mustafa Kemal'in, dinin çıkar çevrelerince siyasete alet edilmesine, şu veya bu şekilde istismarına kesinlikle izin verilmeyeceğini vurgulaması, pozitif bilimlere yaşamın her alanında yol gösterici olarak kabul etmiş olan laik ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu yapısının tahrip edilmesine asla izin verilmeyeceğinin de kesin şekilde ifadesi olmuştur.

Gerekli işlemlerin yapılması ve Mustafa Kemal'in Bursa'da bizzat müdahalesiyle olay büyümeden kontrol altına alınmış ve şehirde güven ortamı tekrar sağlanmıştır. Daha sonraki günlerde yapılan açıklamalarda olayla ilgili tutuklanan kişilerin yargılanmasının başka bir ilde gerçekleştirileceği duyurulmuş ve bu kişiler Çorum mahkemesince yargılanmışlardır.⁷⁴

Bursa'da yaşanan bu olaylara, devrim süreci açısından önem kazandıran önemli bir gelişme de, Mustafa Kemal'in Türk Devrimine sahip çıkma, onu koruma ve savunma noktasında Bursa örneğinden yola çıkarak tüm Türk Gençlerine hitaben Bursa'da söylediği Nutku olmuştur. Bursa Nutku olarak uzun yıllar tartışmalara da konu olan bu Nutuk, aşağıda olduğu gibi aktarılmıştır.

“Türk genci, inkılapların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Bunların lüzumuna, doğruluğuna herkesten çok inanmıştır; rejimi ve inkılapları benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı ve bir hareket duydu mu; bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır demeyecektir. Hemen müdahale edecektir. Elle, taşla, sopa ve silahla... Nesi varsa onunla, kendi eserini koruyacaktır.

Polis gelecektir, asıl suçluları bırakıp suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç, “Polis henüz inkılâp ve Cumhuriyetin polisi değildir.” diye düşünecek fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkûm edecektir. Yine düşünecek, “demek adliyeyi de ıslah etmek, rejime göre düzenlemek lazım...”

Onu hapse atacaklar. Kanun yolundan itirazlarını yapmakla beraber; bana, İsmet Paşa'ya meclise telgraflar yağdırıp haksız ve suçsuz olduğu için tahliyesine çalışılmasını, kayırılmasını istemeyecek, diyecek ki: “Ben inan ve kanaatimin icabını yaptım. Müdahale

---

⁷⁴ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Sarıcan, **1930'lardan Günümüze Bursa'da Dini Hayat: Gördüklerim, Duyduklarım, Yaşadıklarım, Hatıralar**, Haz: Mustafa Öcal, Düşünce Yayınevi, Bursa, 2005, s.28.

*ve hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı meydana getiren sebep ve âmilleri düzeltmek de benim vazifemdir!”*⁷⁵

Bursa Nutku, okunduğu dönemin basınında ve o dönemde Atatürk’ün kendisine çok yakın olan kişilerce tutulan hatıratlarda yer almamış olması, döneme tanıklık eden kaynaklarda yerini bulmamış olması sebebiyle, varlığı ve Atatürk’ün böyle bir nutku gerçekten söyleyip söylemediği noktasında uzun yıllar tartışma konusu yapılmıştır.⁷⁶ Ancak Türk Tarih Yönetim Kurulu’nun 24 Ekim 1966 tarihli toplantısında Bornova Asliye Hukuk Hâkimliği’nin 27 Eylül 1966 tarih ve 1966/338 sayılı yazısı ve ekinde Atatürk’ün 1933 Şubatı’nda Bursa’da yaptığı konuşmadan mealen alınarak çeşitli tarihlerde basılmış olduğuna oy birliğiyle karar vermiştir.⁷⁷

Atatürk’ün Bursa Nutkunun, 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında CHF Kongresinde okuduğu büyük Nutkunun sonunda bulunan Türk Gençliğine Hitabesiyle, söyleniş biçimi ve üslup bakımından farklı olmakla birlikte; iki hitabenin birbiriyle paralel özelliklere de sahip olduğunu görmekteyiz.⁷⁸

Özellikle Bursa Nutkunun ilk bölümünde yer alan *“Türk genci, inkılapların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Bunların lüzumuna, doğruluğuna herkesten çok inanmıştır; rejimi ve inkılapları benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı ve bir hareket duydu mu; bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır demeyecektir. Hemen müdahale edecektir. Elle, taşla, sopa ve silahla... Nesi varsa onunla, kendi eserini koruyacaktır.”* ve *“Polis gelecektir, asıl suçluları bırakıp suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç, “Polis henüz inkılâp ve Cumhuriyetin polisi değildir.” diye düşünecek fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu*

⁷⁵ Rıza Ruşen Yücer, **Atatürk’e Ait Birkaç Fıkra ve Hatıra**, Şaka Basımevi; İstanbul,1947.ss.5-6.

⁷⁶ Mustafa Kemal Bursa’nın önde gelenlerinin de bulunduğu bu görüşmede “Bursa Nutku” adıyla bilinen ünlü konuşmasını yapmıştır. Atatürk’ün Yaveri Cevdet Togay bize o akşam köşkte yapılan konuşmayla ilgili şu bilgileri aktarıyor: *“O köşkte akşam yemeğinde Atatürk bu konuşmayı yapmıştır. O hava içinde Atatürk’ün başka türlü konuşmasına da imkân yoktu. Sofrada Bursa’dan kimselerde vardı.”* Milliyet Gazetesi, 1 Aralık 1966, s.7.

⁷⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Kırkyaşaroğlu, **Atatürk’ün Bursa Nutku Davası**, İstiklal Matbaası, İzmir, 1986, s.95; Reşit Ülker, **Tanıklar ve Belgelerle Atatürk’ün Bursa Nutku**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s.34.

⁷⁸ Atatürk’ün Tarsus Nutku da bu anlamda Gençliğe Hitabe ile karşılaştırılabilir. Atatürk Tarsus Nutkunda *“Milletin yükselme gerek ve şartları için yapılacak şeylerde, atılacak adımlarda kesinlikle tereddüt etmeyin.”* sözleriyle devrimlerin ve ulusal varlığın korunması konusunda Türk Gençliğinin bu yolda bütün varlığını ortaya koyarak mücadele edeceğine dair inancını dile getirmiştir. **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (I-III)**, s.137.

mahkûm edecektir. Yine düşünecek, “demek adliyyeyi de ıslah etmek, rejime göre düzenlemek lazım...” cümleleriyle, Gençliğe hitabesinde yer alan

“ ...Bir gün, İstiklal ve Cumhuriyet’i müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaid bir mahiyette tezahür edebilir.” ve *“Memleket dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve delalet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsi menfaatlerini müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhit edebilirler Millet fakr-ü zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.”*⁷⁹ satırlarıyla Türk Gençliğine verdiği mesajın içerik olarak aynı doğrultuda olduğunu görmekteyiz.

Atatürk’ün önderliğinde Türk Milletinin büyük mücadelesi ve fedakârlıklarıyla kurulan Cumhuriyeti’nin asıl sahibi Cumhuriyetin devam ettirilmesi ve daha geliştirilmesinin sağlanması açısından Türk Gençliğidir. Türk Gençliği, kendisine bırakılan bu mirası her türlü güçlük karşısında yılmadan sonsuza kadar yaşatacak ve bunun için Atatürk’ün gösterdiği yolu takip etmekten asla vaz geçmeyecektir.

Bu noktada 1937 Yılında Ankara Halkevinde düzenlenen *“Bursa Gecesi”* ne katılan Bursalı gençlerin, *“Yorulmadan Atatürk’ün yolunu takip edeceklerine”* dair kendisine söz vermesi üzerine, Mustafa Kemal’in Bursalı gençlere şöyle seslendiğini görüyoruz:

“Siz genç arkadaşlar yorulmadan beni takibe ahdetmişsiniz. İşte ben bilhassa bu sözden çok duygulandım. Yorulmadan beni takip edeceğinizi söylüyorsunuz. Fakat arkadaşlar yorulmadan ne demek? Yorulmamak olur mu? Elbette yorulacaksınız. Benim sizden istediğim şey yorulmamak değil yorulduğunuz zaman dahi durmadan yürümek yorulduğunuz dakikada da dinlenmeden beni takip etmektir. Yorgunluk her insan için her mahlûk için tabii bir halettir. Fakat insanda yorgunluğu yenebilecek manevi bir kuvvet vardır ki işte bu kuvvet yorulanları dinlendirmeden yürütür.

*Sizler, yeni Türkiye’nin genç evlatları yorulsanız bile beni takip edeceksiniz. Ben bu akşam yalnız bunu size anlatmak için gelmiş bulunuyorum. Dinlenmemek üzere yürümeğe karar verenler asla ve asla yorulmazlar. Türk gençliği gayeye bizim yüksek idealimize durmadan, yorulmadan yürüyecektir.”*⁸⁰

⁷⁹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 608.

⁸⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 1 Nisan 1937, ss.1-4.

Türkiye Cumhuriyetinin sonsuza kadar korunması ve savunulması görevini devralan Türk gençliği, devrimi devam ettirmek, onu yeni gelişmeler, değişmeler ve ihtiyaçlar karşısında sürekli hale getirecek ve ulusal bağımsızlığa zarar verecek açık-gizli her girişime karşı çıkacaktır. Bu doğrultuda Bursalı Gençler de üzerlerine aldıkları görevi daima sürdüreceklerine ve kendilerine miras bırakılan kutsal emanete sonsuza dek sahip çıkacaklarına dair yemin etmiş ve bu yeminin gereğini yerine getirmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL ALANDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

3. TOPLUMSAL ALANDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

3.1. SOYADI KANUNU VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

Yeni Türk Devletinde 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesi ardından, çağdaş bir yönetim anlayışı benimsenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, siyasal alanda gerçekleştirdiği devrimlerle çağdaşlaşmak yolunda Türk Milletinin gelişimini engelleyen kurumları ortadan kaldırmış; bu doğrultuda Milletin toplumsal alanda çağdaş değerlerle dönüşümü sağlayacak bir devrim sürecini başlatmıştır. Bu aladaki devrim sürecinde ön plana çıkan ilke Halkçılık olmuştur.

Halkçılık, toplumu oluşturan bireyler arasında hiçbir fark gözetmemek, toplum içinde ayrıcalıkları kabul etmemek, halkı tek ve eşit bir yapı olarak görmek olarak tanımlanmaktadır.¹

Bu doğrultuda Türk Devrimi, Halkçılık ilkesinin bir sonucu olarak ailelere, aşiretlere, bey, paşa, paşazade, hacı, hafız, molla, hazret unvanlarıyla tanınan ve çevrelerindeki halk üzerinde oldukça etkili olan kişilere ayrıcalık tanımamıştır. Bu durum devletin Halkçılık prensibinden kaynaklanan bir uygulama olduğu gibi, aynı zamanda otoriteyle de ilgidir.

Bu bağlamda Soyadı Kanunu, halk üzerinde nüfuz kuran ve böylelikle onu yönlendirebilecek olan kimselerinin zararlı etkilerini de ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.²

---

¹ Yücel Özkaya, "Atatürk ve Halkçılık", **Atatürkçü Düşünce El Kitabı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.67

Bu noktada Soyadı kullanımının yasal düzenlemeyle kabulü, toplumsal alanda eşitliğin sağlanması toplumdaki ayrıcalıkların ortadan kaldırılması doğrultusunda atılan en önemli adım olmuştur. Türklerde gelenek olarak her ailenin bir isme sahip olduğu biliniyorsa da bu durumun yeterli görülmemeyerek Soyadı Kanununun 24 Haziran 1934 tarihinde kabul edildiğini görmekteyiz. Bu kanunla halk arasında var olan ancak yasal bir zorunluluğu olmayan soyadı kullanımı, yasal bir zorunluluk haline getirilmiştir.³

Ancak Soyadı Kanununun kabulü sürecinde 16 Haziran 1934'te TBMM'ye yapılan kanun teklifinin ardından 18 Haziran 1934'ten itibaren Mecliste yoğun tartışmaların ortaya çıktığını görmekteyiz.⁴ Bu tartışmalarda Soyadı Kanununa en çok tepki gösteren Milletvekillerinden biri de Bursa Milletvekili Refet Canitez olmuştur.

Refet Bey, TBMM'de bu kanununa ilişkin tartışmalarda ilk sözü alan kişi olmuş ve yaptığı konuşmada; *“Türkiye’de mevcut halkın %95”inde muhakkak aile ismi olduğunu ve bunun %80’inin tescil edildiğini ifade ederek Meclise şu öneriyi sunmuştur:*

“Bir defa nüfus sicillatında kaydedilmiş olan aile isimleri başka muameleye hacet kalmaksızın mecburen kullanılсын. Resmi muamelede kullanacak, imzasında kullanacak. Bunlar % 85, % 90’ını teşkil eder. Mütebakisi aile ismi mevcut olup, ta şimdiye kadar tescil ettirmemiş olanlar. Bunlar da herhangi bir vesika ile mesela, şöyle bir tapu senedim vardır, yahut mahkemeden şöyle ilamım vardır. Burada aile ismim şöyledir der. Bu vesikalara istinaden nüfus dairelerinde tescil yaptırırlar. Bunun haricinde üçüncü kısım vardır ki, şimdiye kadar hiç aile ismi kullanmamış olanlar. Bunlar da pek cüzidir. %3 ve 5 arasındadır. Onlar da doğrudan doğruya bir beyanname yapar, o beyannameyi tasdik ettirir ve tecil ettirirler.”⁵

Bu konuşma üzerine söz alan Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ise, Refet Bey’in konuşmasının girişi ile sonucu arasındaki bağlantıyı anlayamadığını ifade etmesinin ardından, kanunun çıkış amacını net bir biçimde ortaya koyan şu konuşmayı yapmıştır:

“...Türklerin aile ismi vardır, zaten yok diyen yoktur, fakat kullanmıyorlar. Bu kanunun maddesi, Türkleri bu adları kullanmağa mecbur edecektir. Soyadı olan onu

---

² Suna Kili, **Atatürk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1995, s.203.

³ Zakir Avşar-Ayşe Elif Emre Kaya, *“Cumhuriyet Türkiye’sinin Halkçılık Uygulamaları ve Soyadı Kanunu Örneği”*, **Turkish Studies**, Vol.8/5, Spring 2013, s. 75

⁴ Özkaya, a. g. m, s.79

⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. Devre: IV, Cilt 23, İçtima.3, 18 Haziran 1934, s.222- 223 (Bundan sonra TBMM. ZC. şeklinde kısaltılarak gösterilecektir.)

kullanacak, olmayan da kendine yeni bir ad bulacaktır. Türkler, kendi asıl adlarını unutmuşlar ve bir takım sıfatlar kullanmışlardır. Müftüzade... her kazada bir müftü olduğuna göre ve her müftünün yirmi beş sene yaşadığını farz edersek bir asırda dört müftü sülalesi ve her müftünün de beşer çocuğu olduğunu kabul edersek, bir kazada yirmi tane müftüzade olacaktır. Buna mukabil şehzade, binbaşızade, kaymakamzade, valizade diye namütenahi bir takım sıfatlar takarak kendi asıl isimlerini unutmuş olanlar çoktur. Hatta sarayın verdiği adları kullananlar da vardır. Bunları kurtarmak istiyoruz.”⁶

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde bu kanuna ilişkin ikinci toplantısı ise, 21 Haziran 1934 tarihinde yapılmıştır. Bu oturumda kanunun üçüncü maddesi üzerinde yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Kanun teklifinde geçen; “*Rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleriyle umum edelere uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan soyadları kullanılamaz*” ifadesi muğlâk bulunarak neyin bu kapsam içerisine girip, kimin bu nitelermelere karar vereceği konusunda itirazlarda bulunulmuştur. İçişleri Bakanı Şükrü Bey, kendisine bu konuda yöneltilen sorulara cevap vermiş, “*Kanunun maksadının fiilen artık olmasa da hayallerde var olan ve haricinde yakın zamanlara kadar istifade ettiği ayrılıkları kaldırmak*” olduğunu belirtmiştir.⁷ Oturumun devam eden aşamalarında kanuna ilişkin diğer maddelerinde görüşülmesi ardından Soyadı Kanununun kabul edildiğini görmekteyiz.⁸

Kanunun kabul edilmesiyle dönemin gazeteleri, ailelerin soyadı alımı konusunda kampanyalar başlatarak halkı bu konuda seferber etmişlerdir. Ayrıca kanunun ilanından sonra kamuoyunun en fazla merak ettiği konulardan biri Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’in soyadının ne olacağı olmuştur.⁹ Bu bağlamda Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İsmet Paşa’nın verdiği kanun teklifi sonrasında 25 Kasım 1934 tarihinde aldığı kararla Mustafa Kemal’e “*Atatürk*” soyadını verdiğini görüyoruz.¹⁰ Bunun üzerine Mustafa Kemal, aynı gün İsmet Paşa’ya “*İnönü*” soyadını vermiştir. Daha sonraki günlerde meclis, “*Atatürk*” soyadının sadece Mustafa Kemal’e ait olmasına “*Atatürk*” isminin ön ad veya soyadı olarak kimse tarafından kullanılmamasına ilişkin bir karar vermiştir.¹¹

⁶ TBMM Z.C. Devre: IV, Cilt 23, İçtima.3, 18 Haziran 1934, s.223.

⁷ TBMM Z.C. Devre: IV, Cilt 23, İçtima.3, 18 Haziran 1934, s.246.

⁸ TBMM Z.C. Devre: IV, Cilt 23, İçtima.3, 18 Haziran 1934, s.259.

⁹ Avşar-Kaya, a. g. m, s.80

¹⁰ TBMM Z.C., Devre IV, Cilt.25, İçtima.4, 25 Kasım 1934, s. 35.

¹¹ Avşar-Kaya, a. g. m, s.81.

Türk toplumunda eşitliğin sağlanması ve kişilerin ayrıcalıklarının kaldırılması sürecinde ağa, bey, efendi, paşa, hacı, hafız, molla, hanımefendi vb. üstünlük bildiren ve bir sınıf farkı anlayışını ortaya çıkarabilecek kullanımlar da, 26 Kasım 1934'te TBMM'nin aldığı kararla yasaklanmıştır. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, bu kanuna ilişkin şu açıklamada bulunmuştur: "...*eski devirlerden kalma, bugünkü demokrasi esasına uymayan bazı lakaplar, unvanlar, rütbeler, nişanlar, madalyalar var. Bunların bir an evvel resmi belgelerden kanunun karşısında kaldırılması inkılâbımıza uygun bir hareket olacaktır.*"¹²

Bu Kanunun çıkarılması ve halka yönelik başlatılan seferberlik günlerinde Atatürk'ün çevresindeki yakın arkadaş ve dostlarına onların özelliklerine göre bulduğu soyadlarını eliyle yazdığı kâğıtlara imzalayarak hediye ettiğini görüyoruz. Bu doğrultuda Atatürk, o dönemde İktisat Bakanı olan ve daha sonra Başbakan ve Cumhurbaşkanı görevlerinde bulunan Bursa'nın Gemlik İlçesi Umurbey Köyü'nden Mahmut Celal Bey'e "*Bayar*",¹³ 1924 Yılında Bursa'ya gerçekleştirdiği üçüncü gezisinde evlat edindiği manevi kızı Sabiha'ya da "*Gökçen*" soyadlarını verdiğini görmekteyiz. Fakat burada ifade edilmesi gereken nokta, kendisine bu soyadının verildiği tarihlerde Sabiha Gökçen'in havacılıkla uğraşmıyor olmasıdır.

Bu durumu kendisi şu şekilde aktarmıştır: "... *Soyadımın mesleğimle hiçbir alakası yoktu ki. Ama herkes öyle zanneder. Soyadı kanunu çıktığı zaman 19 Aralık 1934 akşamı da birden bana soyadı bulmak hatırına geldi ve bir müddet düşündükten sonra "Gökçen olsun" dedi... O günden sonra bana ekseriya Gökçen diye hitap etti. Havacılığa altı ay sonra girdim. Ata'nın o tarihte beni havacı yapmayı düşündüğünü pek zannetmiyorum. Zira havacılığa girişim bir tesadüfle oldu...*"¹⁴ Sabiha Gökçen'in Bursa'dayken Mustafa Kemal ile tanışması hakkında ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bilgi verilecektir.

3 2. ŞAPKA KANUNU VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

Mustafa Kemal öncülüğünde gerçekleştirilen Türk Devriminin en önemli özelliği, devlet ve toplum hayatına bütün anlam ve biçimiyle çağdaş bir görünüm kazandırılması olmuştur. "*Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti*

¹² TBMM Z.C., Devre. IV, Cilt.1, İçtima.8, 26 Kasım 1934, ss.40-41.

¹³ Avşar-Kaya, a. g. m, s.83.

¹⁴ Milliyet Gazetesi, 17 Kasım 1956,s.4. Oktay Verel, **Atatürk'le Bir Ömür Sabiha Gökçen Oktay Verel'in Kaleminden**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul,1994, s.69.

halkını tamamıyla çağdaş ve bütün anlam ve biçimiyle uygar bir toplum haline getirmektir. Devrimlerimizin asıl ilkesi budur"¹⁵ şeklinde yapmış olduğu açıklamada da bu duruma işaret ettiğini görmekteyiz. Bu açıklamasında yer alan "biçimiyle" ifadesi, aynı zamanda kişilerin sahip olduğu zihniyet dünyasının ifadesi olan dış görünüşü temsil etmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen siyasal devrimlerle işlevini yitirmiş eski kurumlar ortadan kaldırılmışsa da, uygarlık yolunda değişmesi gereken en önemli unsurlardan biri de, toplumun düşünme biçimidir. Bu değişimin yolu da, öncelikle bireylerin eğitilmesi ve Cumhuriyet değerleriyle bütünleştirilmesi olmakla birlikte; dış görünümde de değişikliği zorunlu kılmaktaydı. Bu süreçte dış görünümde değişimin sembolü ise, Şapka Kanununun çıkarılması ve Kıyafet Devrimi olacaktır.

Mustafa Kemal, büyük Nutkunda bu duruma değinerek; Türk milletinin başına giymekte olduğu fesin cahillik, gaflet, taassup, yenilik ve medeniyet düşmanlığının belirgin işareti gibi görüldüğünü¹⁶, Türk Milletinin bütün medeni dünyaca başlık olarak kullanılan şapkayı giymesinin ve böylece medeni toplumlardan zihniyet bakımından da farklı bulunmadığını göstermesinin gerekliliğinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir.¹⁷ Bu nedenle şapka giymenin uygar yaşam ve düşüncenin bir sembolü olarak Türk toplumunda yerleşmesi ve gelişmesi gerekli görülmüştür.

Dış görünüm konusunda değinilmesi gereken diğer bir nokta, Türk toplumunun Osmanlı klasik çağından itibaren çok değişik ve çeşitli kılık kıyafet biçimlerine sahip olmasıydı. Kişilerin kıyafetlerinin mensup oldukları, dine, mezhebe ve çeşitli dinamiklere göre değişmesi, onların toplumdaki statülerine yönelik ipuçları vererek toplumsal eşitliğin sağlanmasını engelleyici bir durum ortaya çıkartıyordu. Atatürkçü Düşünce Sistemini oluşturan Halkçılık ilkesi içerisinde, Türk toplumu bireyleri arasında eşitliği bozan böyle bir duruma hiçbir suretle yerini bulamazdı.

Mustafa Kemal, Şapka Kanununun çıkarılmasından önce Milli Mücadelede Erzurum Kongresini toplandığı günlerde, Mazhar Müfit Kansu'ya, zaferden sonra hükümet şeklinin Cumhuriyet olacağını not ettirdikten sonra, fesin kalkıp uygar uluslar gibi şapka

¹⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (I-III)**, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2006, s.214.

¹⁶ II. Mahmut döneminde sarık yerine fes giyilmesi zorunluğu getirildiğinde, fese karşı en büyük tepki de ulemeden gelmiştir. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2005.

¹⁷ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 605.

giyileceğini de kendisinden not etmesini istemiştir.¹⁸ O dönem için Mustafa Kemal'i hayalperestlikle suçlayan Mazhar Müfit, Onun bütün yazdırdıklarını aşama aşama gerçekleştirmesine de bizzat tanıklık edecektir.

Şapka giyilmesine dair tartışmaların arttığı bir dönemde, 1925 yılı yazında meclisin tatile girmesini de fırsat bilerek 23 Ağustos 1925'te Kastamonu-İnebolu gezisine çıkmış ve kendisinin Kastamonu'ya gerçekleştirdiği bu ilk gezisiyle¹⁹ şapkayı ilk kez Türk halkına tanıtmıştır.²⁰

Büyük Gazinin bu önemli devrimin başlangıç noktası olarak Kastamonu-İnebolu hattını seçmesinin sebebi, bu bölgenin Milli Mücadelenin sembol şehri ve Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olmasıdır. Bunun yanında Mustafa Kemal, bu devrimi mutaassıp bir çevre olarak görünmesine rağmen²¹, niçin Kastamonu'dan başlattığını şu şekilde açıklamıştır:

*“Bütün vilayetler beni tanırlar. Ya üniforma ile veya fesli, kalpaklı sivil elbise ile görmüşlerdir. Yalnız Kastamonu'ya gidemedim. İlk önce nasıl görürlerse öyle alışırlar, yadırgamazlar. Üstelik bu vilayet halkının hemen hepsi asker ocağından geçmişler, itaatlidirler, munistirler. Adları gericiye çıkmışsa da anlayışlıdırlar. Bunun için şapkayı orada giyeceğim.”*²²

Mustafa Kemal, İlk kez gerçekleştirdiği Kastamonu gezisinde panama şapkasıyla halkı selamlamış; kendileriyle samimi diyalog içerisinde bulunmuştur. 24 Ağustos'ta Kastamonu'da Belediye önünde toplanan halk ile yaptığı konuşmasında, önce söylediklerini bir terziye onaylatarak; *uluslararası elbiselerin daha ucuz olduğunu* ifade etmiş,²³ ardından Türk Devriminin ilerlemeye dayalı yapısına vurgu yapmıştır: *“Beş altı yıl içinde kendimizi kurtarmışsak; bu düşüncemizdeki değişmedendir. Artık duramayız. Mutlaka ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmeye mecburuz Millet*

---

¹⁸ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.42.

¹⁹ Açıksöz Gazetesi, 26 Ağustos 1925, s.1.

²⁰ Utkan Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi; Ankara, s.376.

²¹ I. Dünya Savaşı yıllarında Kastamonu Lisesinde Edebiyat Öğretmenliği yapan ve aynı zamanda gazeteci olan İsmail Habib (Sevük), Kastamonu'nun görüldüğü ve anlatıldığı şekliyle taassuba sahip bir şehir olmadığını, Mustafa Kemal ile bulunduğu sohbetlerde sıkça dile getirmiştir. İsmail Habib Sevük, **Atatürk'le Beraber**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

²² Kamuran Özdemir, Cumhuriyet Döneminde Şapka Devrimi ve Tepkiler, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2007, s. 45.

²³ Açıksöz Gazetesi, 25. Ağustos 1925, s.1.

*açıkça bilmelidir. Medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki ona ilgisiz olanları yakar ve mahveder”.*²⁴

31 Ağustos 1925'te Kastamonu'dan Ankara'ya dönen Mustafa Kemal bir süre Şapka konusundaki tepkileri gözlemlemiş; böylece şapkayla ilgili toplumun bakışını ve nabzını yoklamıştır. Bu nabız yoklamasını yapmak üzere geldiği yerlerden birisi de, Türk Devriminin uygulanma sürecinde önem verdiği Bursa şehri olmuştur.

20 Eylül tarihinde şapka hakkında halkı bilgilendirmek, halkın devrime karşı olan ilgisini ve uyumunu değerlendirmek üzere İzmit, Bursa, Balıkesir de içine alan bir yurt gezisine çıkmıştır.²⁵

22 Eylül günü Mustafa Kemal'in Ertuğrul yatıyla Mudanya iskelesine yanaştığı sıralarda Eskişehir'den gelen 6 uçak da havada daireler çizerek kendisini karşılamış ve Bursa halkının büyük coşkusuna katılmıştır.²⁶ Bursalıların büyük sevgi gösterileriyle karşılandıktan sonra da, özel treniyle Bursa'ya hareket etmiştir.

Mustafa Kemal'in Bursa halkıyla şapkaya dair ilk teması Bursa istikametinde mola verdiği Geçit istasyonunda olmuştur. Burada Bursa köylüleriyle sohbet etmiş; köylülerin bizzat giydikleri şapkaları incelemiş, bunları kendi başında denemiştir. Sohbet ettiği köylülerden, şapka konusunda hem zarif hem de daha ucuz ve sağlam olduğu cevabını alınca büyük memnuniyet duyduğu görülmektedir.²⁷

Mustafa Kemal Bursa'ya gerçekleştirdiği bu gezide yaptığı ziyaretlerde siyah resmi elbise ve melon şapka giymiştir. Ayrıca yine bu gezi sırasında Gemlik ilçesine yaptığı ziyarette gri kostüm, gri şapka ve sarı ayakkabı kullandığını biliyoruz.²⁸

Bursalıların kendisine gösterdiği yoğun ilgiden memnun kalan Mustafa Kemal, bu gezisi sırasında Bursalı bir esnafın kendi ürettiği şapkayı hediye etmesi üzerine, yerli üretim olması şartıyla her ilden hediye bir şapka istediğini söylemiştir. Ona göre, şapkanın

---

²⁴ Aynı yer.

²⁵ Kocatürk, a. g. e., s. 379.

²⁶ Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 24 Eylül 1925. s.1.

²⁷ Cumhuriyet Gazetesi Mustafa Kemal ve köylüler arasındaki diyalogu şu şekilde vermektedir:

“ Bu Kaça Çıkıyor?

- Beşyüzelli kuruşa Paşam. Paşa dedi ki: İnşallah daha ucuza çıkacaktır.

- Bursa Mebusu Refet: Paşam, eskiden arakiyeciler dervişlere külah yapıyorlardı.

- Gazi: Bu daha kazançlıdır dedi ve şapkaların mahallinde yapılması fikrini söyledi.” Cumhuriyet Gazetesi, 23 Eylül 1925. s.1.

²⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ekim 1925,s.1.

giyilmesinden özellikle yabancılar memnun kalmayacaktır; çünkü bir zamanlar yabancılar şapka ile birçok ayrıcalığa sahip olmuşlardır.²⁹

Mustafa Kemal'e Bursa gezisi sırasında şapka hediye edenlerden bir grup ta, Türk Ocağı Bursa şubesi üyeleri olmuştur. Türk Ocaklarının Bursa Şubesi, 12 Kasım 1913 tarihinde açılmıştır.³⁰ Bursa Türk Ocağı, amacını "*Türklük âleminde içtimai inkılap esasları hazırlayarak; Türklerin milli terbiye, ilmi, iktisadi ve içtimai seviyelerini geliştirmeye ve onların mazisini, ananesini, milletini müdrik hale getirmeğe çalışmaktır.*"³¹ olarak özetlemiştir. Ocak bu amaçları gerçekleştirebilmek için şubeler, okullar açmak ve dersler vermek, konferanslar düzenlemek ve buna benzer pek çok faaliyet gerçekleştirmiş; Türk dili ve kültürünün ilerlemesine hizmet etmiştir. Bunun yanında ocak, çeşitli meslek temsilcileriyle iletişim halinde ekonomiyi ve tarımı geliştirmek için bu gibi kuruluşlara imkânı olduğunca yardımlarda bulunmaya çalışmıştır.³²

Büyük zaferin kazanılması ardından Türk Ocaklarının ülkenin çeşitli merkezlerinde tekrar açıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Bursa Türk Ocağının ikinci açılışı da, Atatürk'ün ilk Bursa gezisini gerçekleştirdiği tarihlerde 22 Ekim 1922 günü yapılmıştır. Açılışında İsmet Paşa, Hamdullah Suphi, Yahya Kemal gibi bazı Milletvekillerinin ve İstanbul'dan Bursa'ya Mustafa Kemal'e şükranlarını sunmaya gelen 470 öğretmenin de bulunduğu ocağın başkanlığını Bursa Milletvekillerinden olan Muhittin Baha Bey yapmıştır. Muhittin Bey, Ocağın yeniden açılması münasebetiyle o günkü duygularını, "*İki buçuk seneden beri kapalı olan Türk Ocağı'nı sizin huzurunuzda açmakla iftihar ediyoruz. Bursa Türk Ocağı'nı tekrar açmak bir mutluluk, İstanbul'un aydın halkını burada görmek ikinci bir mutluluktur.*" sözleriyle ifade etmiştir.³³

Bursa Türk Ocağı, Milli Mücadele'nin zafere ulaşması ardından başlayan devrim sürecinde kentin bu sürece katkıda bulunmasına yardım etmiş ve gerçekleştirilen devrimlerin halka indirilmesi, halk tarafından benimsenmesi noktasında büyük rol oynayan önemli bir sivil toplum kuruluşu olmuştur.

---

²⁹ Vakit Gazetesi, 25 Eylül 1925, s.2.

³⁰ Günver Güneş-Müslime Güneş, "*Türk Ocakları ve Harf İnkılabı*", **Harf Devriminin 80. Yılında I. Uluslararası Harf İnkılabı Sempozyumu** Yeditepe Üniversitesi 10-12 Kasım 2008, s.188.

³¹ Celil Bozkurt, **100. Yılında Bursa Türk Ocağı (1913- 2013)**, Bursa Türk Ocakları Şubesi Yayınları, Bursa, 2013 s.43.

³² Mehmet Kaya, 1918-1950 Yılları Arasında Bursa Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), 1999. s.298.

³³ Arif Hikmet, **Bursa Seyahati**, Çev. Nezaket Özdemir, Sentez yayıncılık, Bursa, 2008, ss.43-44.

Yaptığı çeşitli çalışmalarla Bursa köylülerine de yardımcı olmaya çalışan Ocak, köylerde sağlık çalışmaları yaparak sıtma ile mücadele yürütmüş; okullar açarak zeki köylü çocuklarına kendisini gösterme ve zekâlarını geliştirme imkânı vermiş; köylülere hukuki alanda karşılaştıkları problemlerin çözümü konusunda da rehberlik etmiştir.

En önemli amacı Türk Milletinin aydınlanmasını sağlamak olan Bursa Türk Ocağı bünyesinde bulundurduğu dört gece okulunda halka eğitim vermiş; yeni harflerle okuma-yazma seferberliğine katkı sağlamıştır. Bunun yanında, salonunda serbest bir kürsü bulunan Ocakta her hafta değişik kişiler tarafından çeşitli konularda konferanslar verilmiştir. Özellikle Ocağın geceleri verdiği ticaret dersine, Bursalılar büyük ilgi göstermişlerdir. Bütün bu çalışmalarının yanında, ocağın en önemli teşkilatlarından birisi de, halkın her kesiminin başvurabildiği ve her gün pek çok kişinin doktorlar tarafından tedavi edildiği muayenehanesi olmuştur.³⁴

Bursalılara eğitim kültürden sağlığa kadar her alanda hizmet vermeye çalışan Türk Ocağı, gerçekleştirdiği faaliyetlerle Bursa'nın kalkınmasına ve devrim süreciyle bütünleşmesine çalışmış; bu sayede Mustafa Kemal'in ve Bursalıların takdirini kazanmıştır.

Mustafa Kemal, Milli Mücadele'de etkin rol oynamış olan ve daha önceki dönemlerde de halkı aydınlatmayı Türk gençlerini geliştirmeyi kendisine görev edinen Türk Ocaklarını maddi, manevi yönden desteklemiş; bu kurumların faaliyetleriyle devrime verdiği desteği takdir etmiştir. Bu noktada Mustafa Kemal'in Ocak 1923'te Türk Ocaklarına maddi yardımda bulunarak bu kurumun çalışmalarını teşvik ettiğini görmekteyiz.³⁵

Mustafa Kemal, halkıyla bir araya geldiği ve gerçekleştireceği devrimlerin alt yapısını oluşturduğu yurt gezilerinde Türk Ocaklarına da yakın ilgi göstermiş, bu kurumları sık sık ziyaret etmiştir. Bu bağlamda buralarda yaptığı konuşmalarda ülkenin kalkınmasına ve gelişmesine yönelik önemli konulardan bahseden Büyük Kurtarıcı, devrimlere aracılık eden bir kurum olması ve halkı aydınlatmayı kendisine amaç edinmesi

---

³⁴ “Bursa Türk Ocağının Faaliyeti, Zehra Hanım Kimdir? Bursa’da Gençliğin İnşası” **Asri Türkiye Mecmuası**, Nisan 1926, S.2 C.1, s.26.

³⁵ Bozkurt, a. g. e, s.69

noktasında vatandaşların Türk Ocaklarının çatısı altında toplanmalarını tavsiye etmiş, hatta bazı Ocakların fahri başkanlığını da yapmıştır.³⁶

Mustafa Kemal Ocak 1923'te Bursa'ya gerçekleştirdiği yurt gezisi sırasında, Bursa Türk Ocağını da ziyaret etmiştir. Bu gezi sırasında kendisi şerefine Türk Ocağı tarafından verilen yemekte yaptığı konuşmada, "*baba ecdadı ocağı*" olarak nitelendirdiği Ocağın, Milli Mücadele ve devrim sürecinde gerçekleştirdiği etkinlikler ve yaptığı faaliyetlere vurgu yapmış; vatansever Türk gençleri arasında bulunmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Ocak üyesi olan gençlerin oluşturduğu koronun söylediği şarkılarla devam eden yemek birkaç saat boyunca keyifli bir şekilde devam etmiştir.³⁷

1925 yılında gerçekleşen Bursa gezisi de, kendisinin Türk Ocağı üyeleri ile yeniden görüşmesine vesile olmuştur. Bu gezi sırasında, ocak üyeleri tarafından yerli kumaştan üretilmiş balköpüğü renginde fötr hediye edilmiştir. Mustafa Kemal, Türk Ocağı Bursa şubesi üyeleriyle yaptığı sohbette kadınların şapka giymesine dair sorulan bir soruya da: "*Hanımlar da erkekler gibi şapka giymelidirler. Başka türlü hareket etmemize imkân yoktur.*"³⁸ cevabını vererek toplumsal anlamda ilerleme ve kalkınmada kadın-erkek eşitliğini vurgulamıştır.

1925 yılının 28 Eylül günü pek çok önemli gazetede, Bursa'da Türk Ocağının girişimiyle şapka lehinde büyük bir miting yapılacağı ve halkın, Büyük Kurtarıcının gösterdiği ilerlemeye dayalı kurtuluş yolunda yürümeye olan inancını, sadakatini göstererek Atasına olan şükranlarını sunacağı duyurulmuştur.³⁹

28 Eylül'de düzenlenen bu miting Bursa halkının büyük katılımıyla gerçekleşmiştir. Mitinge katılanların tümü şapka giymiş; şapka bulamayanlar ise başı açık bir biçimde mitinge katılmışlardır. Bursalılar, Mustafa Kemal'in kaldığı Cumhuriyet Köşkünün⁴⁰ önünde büyük bir kalabalık halinde toplanarak şapkanın tüm Bursa şehri tarafından kabul edildiğini kendisine göstermek istemiştir.⁴¹ Mustafa Kemal, bu gezisi

---

³⁶ Bozkurt, a. g. e, s.70.

³⁷ Vakit Gazetesi, 24 Ocak 1923, s.4.

³⁸ Aynı yer.

³⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Eylül 1925,s.1./Vakit Gazetesi, 28 Eylül 1925, s.1./ Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 29 Eylül 1925, s.1.

⁴⁰ Hünkâr Köşkü: Bursa'da Uludağ'ın eteklerindeki Temenyeri'de, yer alan Abdülmecit devrinde av köşkü olarak inşa ettirilen köşk. Mustafa Kemal Bursa ziyaretleri sırasında zaman zaman burada konaklamıştır. Bazı kaynaklarda zaman zaman Cumhuriyet Köşkü olarak da geçmektedir.

⁴¹ Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.69.

sırasında Cumhuriyet köşkü etrafında görevlilerce alınan güvenlik önlemlerine tepkisini, “Alınacak koruma tedbirleri halkı hiçbir suretle ürkütmeyecek ve rencide etmeyecek şekilde olmalıdır.”⁴² sözleriyle belirttikten sonra, kendisini koruyan üniformalı polislerin de derhal sivil hale getirilmelerini istemiştir

Bu mitingde Türk Ocağı yetkilisi Doktor Nazif Şerif Bey’in Bursalıların duygu ve düşüncelerini ifade eden nutku sonrasında yaptığı açıklamada, Bursalıları tek bir vicdan ve bir bütün halinde görmenin kendisine büyük mutluluk verdiğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında, “Arkadaşlar, ben öteden beri muhterem Bursalıların bu yüksek kabiliyette olduğuna çok kani idim. Fakat maatteessüf üç beş ahmak bu kitlenin önüne çıkmak bu zekâ, kabiliyeti örtmek istediler. Hâlbuki hakikatin örtülmek imkânı olmadığı bu günkü tezahüratla müncelidir”⁴³ sözleriyle de, zamanında Türk Milletine fesi kabul ettirebilmek için şeyhülislamın değiştirildiğini, fetvaların çıkarıldığını; fakat artık milletin kendinden esinlendiği için bunların hiç birine ve bu gibi yönlendirmelere ihtiyaç duyulmadığına bizzat vurguda bulunmuştur.

Mustafa Kemal’e göre, Türk Devrim sürecinde izlenen yolun doğru bir yol olmasını belirleyen temel unsur, milletçe beraber bu yolda yürünmesidir. Bu konudaki düşüncelerini,

“Muhterem Bursalılar,

Samimiyetle ve katiyetle ifade etmek isterim ki hep beraber takip ettiğimiz yol doğrudur. Bu yol bizi saadete götürecektir. Tereddüde mahal yoktur. Takip ettiğimiz bu yolun cidden musib olduğu yine sizin hal ve sözünüzden ve âli hareketinizden bellidir. Müyesser sizsiniz. Arkadaşlar, takip ettiğimiz yol demek içimizden herhangi birimizin çizdiği herhangi bir hat değildir. Bütün efkârın muhassalasının çizdiği şahrah demektir. Onun için doğrudur musibdir. Arkadaşlar, memleketimizin her yerinde aynı hissiyat müncelidir. Fakat bu hissiyatın fülen izharı bu gün ilk defa Bursa’da oluyor. Bunu yapan sizlere ve heyet- i tertibiyeye kemal- i samimiyetle takdim – i tebrikat ve teşekkürat ederim.”⁴⁴

Mustafa Kemal’in bu açıklaması; Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin tasfiyesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve ülkemizdeki İslam anlayışının

---

⁴² Aynı yer.

⁴³ Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 30 Eylül 1925, s. 1.

⁴⁴ Vakit Gazetesi, 29 Eylül 1925, s.2.

hurafelerden arındırılması noktasında, uygar dünya ve Türk Milleti arasındaki engellerin kaldırılması yolunda bizzat toplumun kendisinden esinlendiğini göstermektedir. Buna göre kendisi, Millete rehberlik ederken, devrimci adımlarını bizzat halkıyla atmaktadır. Bu durum halk ve devrim lideri arasındaki bütünleşmeyi gösteren önemli bir noktadır.

Bursalılar Mustafa Kemal'e olan sevgi ve şükranlarını, kendisi 29 Eylül'de Mudanya'ya geçerek şehirden ayrılırken de, yol boyunca kendisine şapkalarıyla eşlik ederek göstermişlerdir.

Bursa'da Şapka giyilmesiyle ilgili yasal düzenlemenin uygulanmasına bizzat tanık olan bazı Bursalılar, halkın şapka devrimine olan ilgisi ve tepkisi hakkında gözlemlerini şöyle aktarmışlardır:

Bursalı bir işadamı olan Ahmet Malcıoğlu, kendisiyle yapılan ..... tarihli görüşmede, bu konu ile ilgili olarak "*Kılık Kıyafet Devrimi 1925'teydi. Ben zaten Rum arkadaşlarımın şapkalarına çok özenirdim. Şapka inkılâbı olduğu gün gittim, hemen o şapkalardan aldım.*"⁴⁵ demiştir.

Serbest Meslekle uğraşan Ahmet Celil Toptan ise Bursalıların devrime uyum sağlama kabiliyetine değinerek: "*Şapka devrimi yapılırken herkes fesi attı. Herkes kasket taktı. Okula kasketle gitmeye başladık. Çarşaf çıkarma mecburiyeti koymadılar. Kız talebelerinde görüyorduk mesela. Kimisi başörtü, kimisi yeldirme takıyordu. Bazıları hiç takmamıştı. Şimdiki gibi serbestti. Bilahare zaman zaman baskı yapıldı.*" demektedir.⁴⁶

Konya Milletvekili Refik Bey ve arkadaşlarının kanun tasarısı olarak 15 Ekim'de Meclise getirilen Şapka Kanunu 25 Kasım 1925'te yürürlüğe girmiştir.⁴⁷ Kanunun yürürlüğe girme sürecinde, Bursalıların tepkisi ile ilgili üzerinde durulması gereken önemli bir konu da, Bursa halkını temsilen Mecliste bulunan Bursa Milletvekili Nurettin Paşa'nın kanun tasarısına karşı göstermiş olduğu tepkidir.

Bursa Milletvekili Nurettin Paşa, kanun tasarısına Teşkilat-ı Esasiye kanunda yer alan: "*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Her Türk hür doğar, hür yaşar. Şahsi masumiyet, vicdan, tefekkür, kelam, amel, temellük ve tasarruf ilah hak ve hürriyetleri Türklerin tabi hukukundandır*" gibi maddelerini kanıt göstererek karşı çıkmış ve tasarının

⁴⁵ Saime Yüceer, **Tanıkların anlatılarıyla Bursa Tarihi**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2005, s10

⁴⁶ a. g. e, s.19.

⁴⁷ TBMM ZC. Devre. II, Cilt.19, İçtima.3, 25 Kasım 1925 s. 231.

reddini istemiştir. Ona göre, bu tasarı, hürriyetleri kısıtlayıcı nitelikte olduğundan, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ruhuna ve Cumhuriyet kavramına tezat düşmektedir.⁴⁸

Paşa'nın bu tutumunun Mecliste benimsenmemiş olduğu, kendisine karşı yöneltilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Kanun tasarısını hazırlayan Konya Milletvekili Refik Bey, Nurettin Paşa'ya verdiği cevapta, Milleti çağdaş ve uygar ilerleme yolundan alıkoymak üzere bazı bozguncu ve ikiyüzlülerin birçok yalan dolanlarına ve telkinlerine rağmen Bursa'nın cömert halkının şapka giyilmesi konusunda önyak olduğunu ve kendi adına bu şerefli tarihi kaydettiğini ifade etmiştir. Bu sözler üzerine Zonguldak Milletvekili Tunali Hilmi Bey de, “ *Hatta Kendi şapkalarını kendileri yapıyorlar.*” diyerek Bursa halkının kendi şapkasını kendisinin imal ettiğine vurgu yapmıştır.⁴⁹

Mustafa Kemal de büyük Nutkunda Şapka Kanunu ile ilgili olarak, Nurettin Paşa'nın bu tutumunu eleştirmiştir. Paşa'nın “*Yasama görevi boyunca hiçbir zaman kürsüye çıkmamış ve hiçbir zaman mecliste Millet'in ve Cumhuriyet'in çıkarlarını savunmak için ağzına tek bir kelime bile almamış*”⁵⁰ olmasına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda bazı bölgelerde az sayıda olsa da şapka kanununa karşı ortaya çıkan tepkilerin İstiklal Mahkemeleri'nde son bulduğunu ifade ederek bu konuda takip edilen kararlı tutuma dikkat çektiğini görmekteyiz.⁵¹

3.3. TÜRK DEVRİMİNDE KADIN HAKLARI VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

Türkiye'nin toplumsal değişim sürecinde çağdaş topluma giden yolda en önemli atılımlar şüphesiz ki Atatürk döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Türk Devriminin en önemli amacı olan Türk Milletinin dünyanın gelişmiş devletleri seviyesine çıkarılması yolunda, Türk kadınının konumunun yükseltilmesi önemli bir sorun olarak ele alınmıştır. Cumhuriyet döneminde toplumsaldan siyasala kadar pek çok alanda değişim ve gelişim yaşayan Türk kadını, bu değişim ile modern Türkiye'nin sembolü olacaktır. Bir toplumda

---

⁴⁸ “Hürriyet ve serti fiil ve amelin kasır ve takyidini muntazamının olan böyle bir kanun layihasının Teşkilat- ı esasiye kanununun ruhuna mugayir olarak nazari dikkate alınması ve vasi ve mütekâmil hürriyeti idareyi mütekeffil olan Cumhuriyet mevhumu ile bilhassa tezat teşkil eder.” TBMM ZC. II. Devre, C.19, İçtima.3, 25 Kasım 1925, s.222.

⁴⁹ TBMM ZC. Devre II, Cilt.19, İçtima.3, 25 Kasım 1925, s. 223.

⁵⁰ Atatürk, a. g. e, s. 606.

⁵¹ Aynı yer.

kadının konumunun o toplumun gelişmişlik seviyesini göstermesi nedeniyle Atatürk, Milli Mücadele yıllarından itibaren yaptığı konuşmalarda ve verdiği mesajlarda Türk kadınının önünün açılmasına ilişkin mesajlar vermiş; böylece toplumda kadın hakları konusunda kamuoyu yaratmayı amaçlamıştır. Türk kadınının çağdaşlaşma sürecince Atatürk, kadın haklarını 1920’li yıllarda konuşmalarında sıklıkla vurgulamış; 1930’larda ise bu konuya ilişkin düşüncelerini kararlı bir şekilde uygulamaya koymuştur.

Mustafa Kemal’in, Ekim 1922’de gerçekleştirdiği ilk Bursa gezisinde İstanbul’dan gelen öğretmenlerle Şark Sinemasında yaptığı toplantıda bulunanlara zaman zaman “Hanımlar, Beyler”; zaman zaman da, “Muallim Hanımlar, Muallim Beyler”⁵² diyerek hitap ettiğini görmekteyiz. Bu ifade biçimi Mustafa Kemal’in toplumsal hayatın her alanında kadın-erkek eşitliğine dair olan inancının bir yansıması olmakla birlikte; bütün söylemlerine kadınlara hitap ederek başlaması da toplumsal yaşamda kadına vermiş olduğu önemin başka bir göstergesidir.

Büyük Gazi’nin diğer konuşmaları da göz önünde bulundurulduğunda kendisinin kadın haklarına ve özellikle kadınların toplumsal alanda, ekonomik alanda ve en önemlisi eğitim alanında hakkının teslim edilmesine ilişkin söylemleri dikkat çekicidir. Bu bağlamda Mustafa Kemal’in daha önce İzmir’de halkla yaptığı bir konuşmada da bu konudaki düşüncelerini;

*“Kudreti fâtırâ insanları iki cins olarak yaratmıştır. Bunlar yekdiğerinin lazım ve melzumudur. Bir heyeti ictimaiye, cinsinden yalnız birinin icabatı asriyeyi iktisap etmesiyle iktifa ederse o heyeti ictimaiye yandan fazla zaaf içinde kalır.”*⁵³ sözleriyle dile getirdiğini ve en önemlisi ilerlemek, gelişmek isteyen bir milletin özellikle bu noktayı gözden kaçırmaması konusundaki önemi vurguladığına tanık oluyoruz.

Mustafa Kemal Türk toplumunun, Milletın ilerlemesi için gerekli olan ilim ve fen alanlarının her birinde hem erkeklerin hem de kadınların eğitim görmelerinin ve mesleki bir alanda uzmanlaşmalarının zorunluluğunu dile getirmiştir; *“Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bunun levazimatlarından biri de kadınların her hususta*

---

⁵² “İhtimal ki muallime demediğim için beni tahtie ediyorsunuz. Ben lisanımızda “ tai- tenis” kullanmak zaruretinde olmadığımızı zannediyorum. Evet, muallim hanımlar ve muallim beyler, bilirsiniz ki milletimiz büyük bir felaket geçirdi. Devletimiz bir izmihlal tehlikesine maruz kaldı, mevcudiyetimiz aleyhine birçok cinayetler irtikâp edildi. Çok çalıştık, bu güne ait muvaffakiyeti istihsal ettik.” Arif Hikmet, **Bursa Seyahati**, Çev. Nezaket Özdemir, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2008, s.33.

⁵³ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (I-III)**, s.87.

yükselmelerinin teminidir. Kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derece-i tahsilden geçecektir. Sonra kadınlar hayatı ictimaiye de erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve destekçisi olacaklardır.”⁵⁴

Bu bağlamda Cumhuriyet döneminde kadın-erkek eşitliğinin sağlanması alanındaki en önemli adımın 4 Ekim 1926 tarihinde Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle atıldığını görmekteyiz. Böylece Türk kadını öncelikle toplumsal yaşamın en önemli parçasını oluşturan aile hayatı içerisinde erkekle eşit haklar elde etmiş; aile hayatında eşitliğin korunması devlet güvencesine alınmıştır.⁵⁵

Kadının toplumsal alandaki yerinin güçlenmesi bağlamında Mustafa Kemal, yine Bursa'da yaptığı bir konuşmada kadın eğitimi üzerinde önemle durmuş, kadın-erkek eşitliğinin Türk Devletinin esaslarından biri olacağını ifade etmiştir.⁵⁶ Bu noktada Atatürk'ün aile ve toplum arasında köprü rolü üstlenen kadının her alanda eğitimini toplumun gelişimi için zorunlu olduğunu ve bu bağlamda hareket ettiğini görmekteyiz.

Cumhuriyet döneminde Türk kadınının eğitimi konusunda atılan ilk ve en önemli adım, 3 Mart 1924 yılında ilan edilen Tevhid-i Tedrisat kanunudur. Türk eğitimini laik milliyetçi ve demokrat bir yapıya oturtan bu kanun, kadın ve erkeklerin aynı eğitim kurumları ve aşamalarından geçmesinde dönüm noktası teşkil etmiştir.⁵⁷

Atatürk'ün Türk kadınının eğitime vermiş olduğu önemin bir göstergesi de evlat edindiği kız çocuklarının eğitimiyle bizzat ilgilenmiş olmasıdır. Atatürk'ün Türk Devrimini gerçekleştirirken yaptığı yurt gezilerinde kendisinin dikkatini çeken zeki ve korunmaya muhtaç çocukları evlat edinerek himayesi altına aldığı bilinmektedir. Bu noktada Atatürk'ün pek çok manevi evladı bulunması yanında, bunların çoğunluğunu kız çocuklarının oluşturması dikkat çekicidir.⁵⁸ Atatürk evlat edindiği çocukların her birinin eğitimine özel önem vermiş; kız çocuklarının eğitimi, çağdaş, dünyayı takip eden bireyler olarak yetişmesini ve onların her alanda Türk kadınına örnek olmalarını sağlamıştır. Atatürk'ün evlat edindiği ve ilerleyen yıllarda dünyanın ilk kadın savaş pilotu olması

---

⁵⁴ a. g. e., s.88.

⁵⁵ 1926 Türk Medeni kanunu Maddeleri için bkz. TBMM Z.C. Devre.2, Cilt.22, İçtima. 3, 4 Ekim 1926, ss.229-234.

⁵⁶ Hikmet, a. g. e., s.36.

⁵⁷ Emel Doğramacı, “Atatürk ve Kadın Hakları”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.236.

⁵⁸ Nilgün Nurhan Kara, “Atatürk'te Çocuk Sevgisi ve Manevi Çocukları”, **Az Bilinen Yönleriyle Atatürk**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2004, s.86.

sebebiyle sadece Türk kadınlarına değil, tüm dünya kadınlarına örnek olan Sabiha Gökçen'in de bu kız çocuklarından biri olduğunu görüyoruz. Sabiha Hanım ile ilk buluşası da Bursa'ya yapmış olduğu bir ziyaret sırasında gerçekleşecektir.

Anne-babasını küçük yaşta kaybetmiş bir çocuk olarak abisi tarafından büyütülen Sabiha Hanım, Atatürk'e 22 Eylül-8 Ekim 1925 tarihleri arasında Bursa'da bulunduğu dördüncü Bursa gezisi sırasında ulaşmış ve kendisinin okumak konusundaki isteğini ona iletmiştir. Gökçen, Atatürk'le karşılaşma anını ve evlat edinilme hikâyesini anılarında şu şekilde anlatmıştır:

"Bir sabah erkenden evin kapısına çıktım. Köşke doğru baktım. Gözlerime inanamadım. Atatürk köşkün bahçesinde tek başına yürüyüş yapıyordu. O sırada 12 yaşında ve ilkokul üçüncü sınıftaydım. İşgalde okullar kapandığı için tahsilimiz aksamıştı. İçimde müthiş bir okumak arzusu vardı... Yatılı bir okula girebilmeği aklıma koymuştum. Bu arzumu gidip Atatürk'e söylesem acaba nasıl olur diye düşünüyordum. ...Birden kararımı verdim ve köşkün kapısına doğru yürüdüm. Kapıda asker "Yasak!" diye durdurdu. Gazi, "Bırakın gelsin çocuk." dedi. Koşarak gittim ve elini öptüm. Adımı sordu. Heyecandan dilim tutulmuştu. Bir kelime bile söyleyemiyordum. "Gel seninle şuraya oturalım." diyerek elimden tuttu ve bir kanepeye oturduk. O kadar mütevazı ve candandı ki sanki o, Büyük Gazi değil benimle bir okul arkadaşım gibi konuşuyordu. Benim durumumu sordu. ...okumak istediğimi söyledim.

*Dinliyordu... ne diyecek diye meraklanıyordum. Verdiği cevap beni pek şaşırttı. "Seni ben yanıma alayım. Benim kızım ol ne dersin?" Hiç aklıma getirmedim böyle bir durum karşısında ne diyebilirdim. Ağabeyime sorayım, dedim. ...Gazi, ağabeyimle bizzat konuştu. O da razı oldu."*⁵⁹

Atatürk'ün kendisini evlat edinmesi ve koruması altına almasıyla birlikte Gazi ile Ankara'ya giden Gökçen ilk, orta ve Kolej öğretimini başarıyla tamamlamıştır.

Sabiha Gökçen'in havacılıkla ilgilenmesi ise kendisinin de ifade ettiği gibi bir tesadüf eseri gelişmiştir. Havacılığa duyduğu ilgi, 1935 yılında Türkkuşu Havacılık Eğitim Merkezinin açılış töreninde yapılan planör gösterilerinden etkilenmesiyle ortaya çıkmıştır.⁶⁰ Böylece bizzat Atatürk'ün teşvikiyle Türkkuşu Eğitim Merkezine kayıt olan ve

⁵⁹ Verel, a. g. e., s.24.

⁶⁰ Milliyet Gazetesi, 18 Kasım 1956, s.4.

havacılık eğitimi almaya başlayan Sabiha Gökçen eğitimini tamamlaması ardından ilk Türk kadın pilotu olmuş ve ilerleyen yıllarda da kariyerini başarıyla devam ettirerek dünyanın ilk kadın savaş pilotu unvanını kazanmıştır.

1936 yılında Atatürk'ün Bursa'ya gerçekleştirdiği bir başka gezide, Sabiha Gökçen de kendisine uçağıyla katılmış ve yıllar sonra doğup büyüdüğü şehre gelerek Bursalıları sevindirmiştir. Atatürk Bursa'ya gerçekleştirdiği bu gezi öncesinde Sabiha Gökçen'i yanına çağırarak kendisinin Bursa'ya dinlenmek için gideceğini söylemiş; Gökçen'in doğup büyüdüğü şehre uçarak gelmesini Bursalıları ve kendisini gururlandırmasını istemiştir.⁶¹

6 Haziran günü Mudanya üzerinden Bursa'ya gelen Atatürk, her zaman olduğu gibi Bursalılar tarafından büyük sevinçle karşılanmıştır. İlk olarak Bursa'daki Türkkuşu⁶² şubelerini ziyaret etmiştir.

Mustafa Kemal'in Bursa gezilerinde ziyaret ettiği kurumlar arasında, Tayyare Cemiyeti Bursa Şubesinin de bulunduğu görülmektedir. Türk Tayyare Cemiyeti Bursa Şubesi, Şubat 1925 yılında açılmış ve çalışmalarına başlamıştır.⁶³ Tayyare Cemiyeti Bursa Şubesini, 1926 yılında gerçekleştirdiği Bursa gezisinde ziyaret etmiş ve burada "*Türk Ulusunun, Hava Kuvvetlerimizin güçlendirilmesi gereğini idrak etmesi ve övgüye değer özverilerde bulunması, uygarlık ve siyasetteki olgunluğun en büyük belgesidir. Bu konuda Ulusa öncülük eden Türk Tayyare Cemiyeti'nin çalışmalarını takdir ederim. Cemiyetin, belli ve kısıtlı gelir bulmak için ülkemizin değişik yörelerinde yaptığı kongrelerin verimli bir şekilde sonuçlanması için bütün yurttaşların çaba göstereceğine inanıyorum.*"⁶⁴ Sözleriyle Bursa halkına seslenmiştir. Mustafa Kemal, cemiyetin yaptığı çalışmalardan istenilen verim alınabilmesi için, halkın cemiyete destek vermesini zorunlu görmekte ve gittiği yerlerde yaptığı konuşmalarla halkı cemiyete yardıma teşvik etmektedir.

Bursa halkının, birçok yönden Tayyare Cemiyeti'nin çalışmalarına katkıda bulunduğunu görmekteyiz. Cemiyetin Bursa şubesinin 1933 yılında 18.791 lira olan gelirinin, kısa sürede artış göstererek 1934 yılına gelindiğinde 476, 653 lira 56 kuruşa

---

⁶¹ Verel, a. g. e, s.147.

⁶² Türkkuşu Bursa Şubesinin açılışı 1936 yılının Mayıs ayında yapılmıştır. Tayyare Sinemasının üst katında yer alan kurum Bursa halkından büyük ilgi görmüş; özellikle genç kızların kuruma kaydolmaları büyük takdir toplamıştır. Cumhuriyet Gazetesi 7 Mayıs 1936, s.4.

⁶³ **Bursa 1934 Yılı**, Bursa Belediyesi neşriyatı, 1934, s.6.

⁶⁴ Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 10 Haziran 1926, s.1.

yükseldiğini görmekteyiz. Halk tarafından yapılan yardımlarla gelirini arttıran Cemiyet, eski ziraat mektebi civarında büyük bir hava meydanı satın almış ve bu meydanı askeri birliklere hediye etmiştir. Bunun yanında genel merkezin verdiği emirle gelişmiş bir sinema ve tiyatro binası yapılmasını sağlamış ve bu kültür kurumlarını da Bursalılara hediye etmiştir.⁶⁵

Tayyare Cemiyeti Tiyatrosunun açılışı, 1932 yılında Bursa'ya gelen tiyatrocusu Raşit Rıza ve arkadaşlarının sahneledikleri "*Kurt Ağzında Kuzu*" adlı oyunla gerçekleşmiştir. Bu durum bize cemiyetin, ülkenin güvenlik politikalarına hizmet etmesi yanında; bu tür kültür hizmetlerini de gerçekleştirdiği hakkında bilgi vermektedir.⁶⁶ Ayrıca gerçekleştirdiği bu gibi sosyal faaliyetler, cemiyetin gelir kaynaklarının artmasına da katkı sağlamıştır.⁶⁷

Bunun yanında Bursa halkının Cemiyete verdiği desteğini bir boyutunu da, uçak alma kampanyasına katkısı teşkil etmiştir.⁶⁸ Cemiyet merkez idare heyetinin aldığı karar gereğince, uçak alımları için cemiyete en çok yardım eden şehir, aile, kişi ve şirketlerin adlarının alınan uçaklara verildiğini görüyoruz.⁶⁹ Cemiyete bağış yapan şehir ya da kasaba halkının da, uçağın hareket edeceği meydana davet edilmek suretiyle, isim koyma törenlerine katıldığı görülmektedir.⁷⁰

Bu isim koyma törenlerinden biri, 1926 yılında Cumhuriyet Bayramı sonrasındaki günlerde Bursalıların yardımlarıyla alınan uçak için yapılmıştır. Bu törende, Bursa halkının yardımlarıyla alınan uçağa "*Yeşil Bursa*" isminin verilmesi kararlaştırılmış; hava garnizonundan Bursa'ya gelen uçak Bursa şehri üzerinde turlar atarak, hem Cemiyete hem de Bursalılara olan şükranını göstermiştir. Daha sonra uçağın ziraat mektebi civarında yere inmesiyle Jandarma birliği ve sanayii okulu bandoları törene başlamışlardır. Gazetecilerin de yoğun ilgi gösterdiği bu törende, Bursa Valisi yerine vekil olarak Emrullah Bey, uçağa resmi olarak "*Yeşil Bursa-1*" adını vermiştir. Töreni izleyen gün içerisinde, Bursa Belediyesi tarafından tayyarecilere bir ziyafet verilmiş; bu ziyafetin sonunda yapılan müzayedeyle Cemiyete bağış toplanmıştır. Tören sonrasında ve uçağın Bursa üzerinde

---

⁶⁵ Bursa 1934 İl Yıllığı, s.6.

⁶⁶ Yüceer, a. g. m, s. 20.

⁶⁷ Seçil Karal Akgün ve Murat Uluğtekin, "*Kuruluşunun İlk Yıllarında Türk Tayyare Cemiyeti*", **Cumhuriyetin 80.Yılına Armağan**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü,2003, s.37.

⁶⁸ Saime Yüceer, "*Atatürk'ün Güvenlik Politikasına Bir Örnek: Türk Tayyare Cemiyeti- Bursa Örgütü*", **Atatürkçü Bakış**, Yıl:2, C:2, S. 3, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa , 2004., s. 13.

⁶⁹ Demo Ahmet Aslan, "*Tayyare Cemiyeti'nin Propaganda Faaliyetleri ve Tayyare Bayramları*", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.14, S.3, Sonbahar 2014, s.142.

⁷⁰ Aslan, a. g. m, s. 143.

turlar atarken Bursalılara dağıttığı beyannameler, müzayedelerin temel konusu yapılmıştır. “Yeşil Bursa-1” uçağı Bursalılar ile geçirdiğı 4 günün sonunda, Bursa’dan ayrılırken de Bursa halkına şükranlarını sunan beyannameler dağıtmıştır.⁷¹

Atatürk, daha sonra o yıllarda henüz yeni açılmış olan Çelik Palas Oteline gitmiştir.⁷² Atatürk’ün Bursa’ya ulaşmasının ardından, Gökçen de, 7 Haziran günü Yeşilköy Hava Karargâhından havalanarak kısa süre içerisinde Bursa’ya ulaşmıştır.⁷³

O anları şöyle aktarmıştır:

“... Bursa’ya gittim uçağımla O devirde Bursa’da iniş yapılacak doğru dürüst bir meydan, ne meydanı ufak bir pist bile yoktu. O küçük alana inmeye hazırlanırken, binlerce Bursalının etrafını doldurduğunu gördüm. Ellerinde bayraklar beni karşıyorlardı. Bu manzara beni çok heyecanlandırmıştı.” Birkaç akrobasi hareketi yapan ve uçağıyla herkesi selamlayan Gökçen yere indikten sonra ilk iş olarak kendisini bizzat karşılamaya gelen Atatürk’ün elini öpmüştür. Bu sırada Atatürk, Gökçen’i alnından öperek Bursalılara hitap etmiştir:

“İşte sizden biri, işte Bursalı kahraman, korkusuz, çalışkan bir kızınız... Gökçen yalnız Türkiye’yi değil, bütün dünyanın takdirini kazanmış bir kızımızdır. Onun başarılarını asker olarak da, sivil olarak da gazetelerde okuyor radyolarda dinliyorsunuz. O geleceğın Türk kızlarını temsil ediyor. Mavi göklerde çelik kanatlarla uçarak, istikbalin

---

⁷¹ “Köylü Kardeşler!

Köylülerin üzerinden geçen bu gümüş kanatlı tayyare sizindir. Kendi dileğınızle verdiğiniz para ve zahire ile alınmıştır. Onun en küçük parçasında hepimizin, hepinizin hakkı var. Tayyaremizin ismini Yeşil Bursa- 1 koyduk güzel köylerinizi selamlayan başların üstünde uçan tayyaremize birkaç eş daha almak için sizin sayı 1.2.3.4’üncü için sizin cömertliğinize güveniyoruz. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da olacak yardımlarınızla yakın zamanda Yeşil Bursa kartallarımızı Bursa’mızın semalarında göreceğiz. Var olun şefkatli kardeşlerimiz.” “Köylü Kardeşler (Bursa Tayyare Cemiyeti)”, **Türk Hava Mecmuası**, S13. C1. Ocak 1926.

⁷² Kurun Gazetesi, 7 Haziran 1936,s.1.

⁷³ Kurun Gazetesi, Gökçen’in Bursa ziyaretini şu başlıkla okuyucularına duyurmuştur: “Yeşil Bursa dün Türk tayyareciliğinin göğüs kabartıcı bir muvaffakiyetine şahit olmuştur.” Kurun Gazetesi, 8 Haziran 1936, s.1. O günleri yaşayan ve Sabiha Gökçen’in Bursa’ya gelişine şahit olan Ahmet Malcıoğlu kendisiyle 19. 12. 2002. tarihinde yapılan görüşmede o anları ve Atatürk’le yan yana gelişini şöyle anlatmıştır: “Bir defasında Atatürk’ün kızı vardı ya uçan Sabiha Gökçen. Bursa’ya ilk tayyare ile gelecek vilayet böyle sıralandı, bende vardım onların arasında. Gittik, bende ilk defa Atatürk’le yakın olacağım orda. Şimdi ben kendi kendime düşünüyorum, şimdi uçak nasıl iner? Rüzgâra karşı, rüzgârı arkasına almaz tayyare diyorum. Öyle ise rüzgâr nereden esiyor? Böyle ben gideyim aşağıda durayım Atatürk oraya gelir. Hakikaten de öyle oldu ben gittim aşağıya, biraz sonrada Atatürk geldi tesadüfen yan yana olduk. Geldi Sabiha Gökçen indi ondan sonra karşıladılar. Bursa valisini yanına aldı, Bursa’nın üstünde bir dolaştılar.” Yüceer, a. g. e., s.12.

*göklerde olduğu inancını perçinliyor.”*⁷⁴ sözleriyle Sabiha Gökçen’i takdir eden ve Gökçen’in geleceğin Türk kızlarının rol modeli olduğunu ifade eden Atatürk, böylece kadınların toplumsal hayatta ve iş yaşamında aşamayacakları hiçbir engel bulunmadığının altını çizmiştir. Sabiha Gökçen, kendi kişiliğinde kadınların neler yapabileceğini ispatlayarak, bir Türk kızının dünyanın ilk askeri kadın pilotu olma şerefini Türk Milletine yaşatmıştır.

Atatürk dönemi Cumhuriyet Türkiye’sinde Türk kadınının kazandığı haklar arasında siyasal hayata katılım da önemli yere sahip bulunmaktadır.⁷⁵ Türk Kadını, 3 Nisan 1930’da, Belediye Kanununun sağladığı haktan yararlanarak ilk kez yerel seçimlerde oy kullanmıştır. Yerel seçimler sonrasında Türk kadınının siyasal alana katılımının ikinci adımı ise Ekim 1933’te Köy Kanununun 20 ve 25. maddelerinin değişmesiyle atılmıştır. Böylece kadınlar, köyde muhtar ve ihtiyar heyetini seçmek ve seçilmek hakkını elde etmişlerdir. Son olarak da, 1934 yılında 1924 Anayasası’nda yapılan değişikliklerle Türk Kadını milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmiş; Yıllardır ihmal edilmiş olan siyasal haklarına kavuşarak çağdaş dünya düzeni içerisindeki yerini almıştır.⁷⁶ Modern Cumhuriyet Türkiye’sinde Kadınlara siyasal hakların tanınması, siyasal modernizasyonun doğal bir sonucu olmuştur. Bu sürecin tamamlanmasıyla siyasal haklar bağlamında, kadın ve erkek eşit hale getirilmiştir. Böylece “*Ulus Egemenliği*” kavramı, bütün halkı kapsayacak şekilde siyasal katılımın alanı, doğalsınırlarına ulaştırılmış ve demokrasinin temel göstergelerinden biri olan seçme ve seçilme eşitliği sağlanmıştır.⁷⁷

Türk Kadınının siyasal haklarına kavuşması ardından 8 Şubat 1935 yılında yapılan Milletvekili seçimlerinde 17 kadın, milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne girmeye hak kazanmıştır. Bu sayı daha sonra yapılan ara seçimlerde meclise bir kadının daha katılmasıyla bu sayı 18’e ulaşmıştır. 1935 seçimlerinde Meclisin V. Yasama dönemine girme hakkı kazanan kadın milletvekillerinden biri de, Bursa’nın İnegöl ilçesinde yaşayan, mesleği çiftçilik olan Şekibe İnsel Hanımdır. Bursa’yı Türkiye Büyük

---

⁷⁴ Akkılıç, a. g. e, s.90.

⁷⁵ Semra Gökçimen, “*Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi*”, **Yasama Dergisi**, S.10, Eylül-Ekim Kasım-Aralık 2008, s.5.

⁷⁶ a. g. m., s.21; Doğramacı, a. g. m., s. 238.

⁷⁷ Saime Yüceer, “*Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Hakların Tanınması*” **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.14, Yıl.9, 2008, s.145.

Millet Meclisi'nde temsil eden ilk kadın milletvekilimiz Şekibe Hanım İstanbul Kız Sanayi Mektebi mezunu olup, tahsilini Alman Mektebinde tamamlamıştır.⁷⁸

Şekibe Hanım, milletvekili seçildikten sonra Kurun Gazetesi'ne yaptığı açıklamalarda: *“Yirmi şu kadar senelik uzun bir müddet köylüler arasındayım, onların iktisadi ve içtimai derterine yakından vakıfım. Devletimizin temeli olan köylünün her alandaki durumu kıvanç verecek derecede düzelmiştir. Fakat biz inkılâpçı ulus her yeni günde yeni bir umut yaratmak azmindeyiz. Onun için çiftçilerin daha fazla kazanmasını temin edecek müeyyideler lazımdır ve öteki alanlardaki durumlar da buna bağlıdır.”* sözleriyle mecliste yapacaklarına dair bilgi vermiştir.⁷⁹

Ayrıca mecliste beşinci dönem boyunca Ziraat Encümeninde görev yapan Şekibe İnel, seçim bölgesi olan Bursa'nın da sorunlarıyla ilgilendiğini görüyoruz. 1935 yılında Bursa'ya dair hazırladığı raporda, önemli tarihi bir merkez olan İznik'in turizme kazandırılmasının önemine değinmiş ve Bursa'daki bazı okulların acilen tamir edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca raporunda Bursa'nın ilçelerine dair bilgiler vermiştir.⁸⁰

3.4. BURSA'DA MİLLİ BAYRAMLAR

Milli Mücadele sonrasında kazanılan büyük zafer, ulus olgusu ve bu olgu içerisinde Türk Kimliğinin sağlam temellere dayanan bir yapı haline gelmesine katkı sağlamıştır. Bu yapının sarsılmadan korunması için, ulusu oluşturan millet fertlerinin ortak değerler etrafında birlikteliği önem kazanmıştır. İşte bu birlikteliğin korunması ve Türk milletinin devrim değerleriyle bütünleştirilmesi noktasında milli bayramlar ve bu bayramların coşku içerisinde kutlanması önemli yere sahip olmuştur.

Bu noktada Milli Mücadele'den itibaren çeşitli tarihlerde kutlanmaya başlanan 23 Nisan, 30 Ağustos, 19 Mayıs, 29 Ekim gibi bayramların zaman geçtikçe Genç Türkiye

---

⁷⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreterliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 248.

⁷⁹ Kurun Gazetesi, 20 Şubat 1935, s.1.

⁸⁰ Sibel Duroğlu, Türkiye'de ilk Kadın Milletvekilleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.79.

Cumhuriyeti'nin gurur ve sevinç günleri olarak buldukları noktayı sağlamlaştırdıklarını görüyoruz.⁸¹

29 Ekim 1923'te TBMM, 1921 Anayasası'nda yapılan değişiklikle devletin yönetim biçimini Cumhuriyet olarak ilan etmiş, bu ilan aynı gece atılan 101 pare top atışı ile ülke genelinde duyurulmuştur. Tüm ülkede büyük sevinçle karşılanan bu haberin sonrasında, Cumhuriyetin ilanının birinci yıldönümü olan 29 Ekim 1924 tarihi de coşkuyla kutlanmaya başlanmıştır.⁸² Bu ilk yıldönümünde başkent Ankara, baştanbaşa bayraklarla donatılmış; Belediye Başkanlığı önünde büyük bir tak oluşturulmuştur.⁸³

29 Ekim'in Milli Bayram olarak kutlanması hususu, 2 Şubat 1925 tarihinde Hariciye Vekâleti tarafından TBMM'ye yapılan kanun teklifi ile Meclis gündemine taşınmıştır. Başbakan Ali Fethi Bey, teklif konusundaki düşüncelerini, "*Her Millet in kendisi için Milli Bayram olarak tek bir gün kabul ettiğini, o günün memleket içinde ve dışında yabancı elçiliklerde kutlandığını, Türkiye Cumhuriyeti için de bu günün Cumhuriyetin ilan edildiği gün olan 29 Ekim olarak kabul edilmesi gerektiğini, bu günün özellikle Cumhuriyetin ilanının tamamlanmış bir süreci ortaya koyduğu için 29 Ekim'in bayram olarak ilan edilmesi gerektiğini*" sözleriyle belirtmiştir.⁸⁴

Cumhuriyet Bayramı, Meclisin 19 Nisan 1925 tarihli oturumunda resmen "*Milli Bayram*" olarak kabul edilmiştir. Bu kararın ardından kutlamalarda yapılan açıklamalar, Halkın Cumhuriyeti anlamasını ve onu rejim olarak benimsemesini sağlamak doğrultusunda mesajlar içermiştir.⁸⁵ Özellikle ilk yıllarda Devletin yeni kurulmuş bir devlet olması, Cumhuriyetin henüz ilan edilmiş olması gibi nedenlerle yeni rejimin halka benimsetilmesi noktasında Cumhuriyet, devrim ve benzeri konuların yapılan konuşmalarda yoğun olarak vurgulandığını görmekteyiz.⁸⁶ Halkın devrimlerle olan kaynaşması anlamına gelen bayram kutlamalarının artık daha fazla önemsendiğini, parlak bir biçimde kutlandığını görmekteyiz.

---

⁸¹ Bengül Salman Bolat, Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s.70.

⁸² Yasemin Doğaner, "*Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamaları*", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl:5, S.9, Şubat 2007, s.2.

⁸³ Mehmet Emin Elmacı, "*Cumhuriyetin İlanının İlk Yıldönümü Kutlamaları*", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, 75. Yıl Özel Sayısı, C.3, S.8, 1998, s.52.

⁸⁴ Doğaner, a. g. m, s.2.

⁸⁵ Bolat, a. g. t, s.96.

⁸⁶ Sevi Şeneken, 1930'lu Yıllarda İzmir'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2009, s.61.

Cumhuriyet Bayramları içerisinde Onuncu ve On beşinci yıl kutlamalarının ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bu bayram kutlamalarında coşku doruğa çıkmıştır. Bu kutlamaların coşkusunu artıran en önemli nedenlerden biri, Atatürk'ün Cumhuriyetin ilk 15 yılında devlet başkanı olarak hayatta ve halkın arasında yer almış olmasıdır. Yapılan coşkulu kutlama törenlerindeki konuşmalarda, genelde Cumhuriyetin geldiği büyük aşamaya vurgu yapılmış ve halk ile yeni rejim arasında bütünlük sağlanmıştır.⁸⁷

3.4.1. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları ve Bursa

Bursa'da da Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamaları için kapsamlı hazırlıklar yapılmış ve kutlamalarda halkın büyük coşkusu kendini göstermiştir.⁸⁸ Bu tarihte yapılan kutlamaların daha sonraki yıllarda yapılacak uygulamalara örnek oluşturduğunu görmekteyiz. Bu noktada Bursa'da 1938 tarihinde yapılacak kutlamalar için ayrılan bütçe, 1933 yılı kutlamalarıyla yapılan karşılaştırma sonrasında belirlenmiştir.⁸⁹

Cumhuriyetin on beşinci yılında Bursa'da yapılacak kutlamalarda her evin en az iki bayrakla süslenmesi, şehrin aydınlatılması, yapılacak geçit törenlerine öğrencilerle birlikte işçilerin de katılması kararlaştırılmıştır. Bunun yanında kutlama törenleri, köylerde de ihmal edilmemiştir. 29 Ekim günü, köylünün köy meydanında toplanması sağlanacak, köyün öğretmeni ya da muhtarı tarafından bayramın anlam ve önemi köylüye anlatılacak ve hep birlikte Cumhuriyet marşı söylenecektir.⁹⁰

Bursa'da bayram kutlamaları 28 Ekim günü Atatürk anıtına çelenk konulması ve yapılan konuşmalarla başlamıştır. O akşam şehirde iki tane fener alayı düzenlenmiş ve şehir büyük coşkuya tanık olmuştur.

29 Ekim günü sabah saatlerinde başlayan kutlama törenleri ardından, Vali Şefik Soyler tebrikleri kabul etmiş; daha sonra şehrin merkezindeki törenlerle kutlamalar devam etmiştir. Işıklar Askeri Lisesi bandosunun İstiklal Marşı'nı çalmasıyla geçit töreni başlamıştır. Halkın her kesiminin, şehirdeki tüm önemli kurum ve okulların üyelerinin katıldığı bu geçit töreninde geçiş kıtaları selamlanmış ve törenlere yaşanan büyük coşku

---

⁸⁷ Şeneken, a. g. t, s, 92.

⁸⁸ Bursa'da gerçekleştirilen Onuncu Yıl Kutlamaları için bkz: Saime Yüceer, "Onuncu Yılda Bursa'da Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları", **II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı I**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2005, s.s.149-163.

⁸⁹ Fevzi Çakmak, "Bursa'da On beşinci Yıl Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları" **Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:11, S.18, 2010/1, s.3

⁹⁰ a. g. m, s,10.

damgasını vurmuştur. Bayram coşkusu tüm gün boyunca devam etmiş; eğlenceler ve oyunlar arasında Atatürk anıtının önünde havai fişekler atılmış ve böylece şehir baştanbaşa parlayan bir yıldız haline gelmiştir.

Bayram kutlama programında, Atatürk Stadyumunda gerçekleştirilen spor etkinlikleri, meydanlarda, caddelerde ve halk kürsülerinin⁹¹ etrafında verilen konferanslar da yer almıştır.⁹²

Bursa'daki kutlamalar sadece merkezde değil ilçelerde ve köylerde de büyük heyecanla gerçekleştirilmiştir. O günlere tanık olan kişiler bu kutlamalar hakkında gözlemlerini şöyle aktarmışlardır.

Remzi Bohay: *“Burada Cumhuriyet bayramı öyle oluyordu ki; belki Türkiye'nin hiç bi tarafında olmazdı. Burada ne kadar ayakkabıcısı, küfecisi sanatkârı varsa hepsi arabalarında davullar, zurnalar, Cumhuriyet Bayramını kutluyorduk. Şimdiki Cumhuriyet Bayramları hiçbir şey değil. Cumhuriyet Bayramları, Bursa'da öyle geçiyordu ki aklın durur.”*

Ahmet Malcıoğlu: *“Ne debdebeli bir bayram kutlanırdı ki o zaman, Bursa yerinden oynardı. Her iş kolu bir kamyon hazırlardı. Yaptığı işi ve adamlarını onun üstüne koyarlardı. Bakırcısı şusu busu hepsi resmigeçitte bulunurdu. O resmigeçit yarım gün sürerdi, öyle bir saat değil”.*⁹³

3.4.2. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları ve Bursa

Büyük zaferin kazanılması sürecinde ulus devlet olgusunu ortaya çıkaran en önemli gelişmelerden biri de, 23 Nisan 1920 tarihinde Meclisin Ankara'da açılması olmuştur. TBMM, *“Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir.”* vurgusuyla ulus iradesinin uygulamaya aktarılmasına önemli bir kazanım sağlamış ve Meclisin açılış günü, 1921'den itibaren *“Milli Hâkimiyet Bayramı”* olarak kutlanmaya başlamıştır.

---

⁹¹ Halk Kürsüleri, onuncu yıl kutlamalarıyla beraber ilk kez oluşturulmuştur. On beşinci yıl kutlamalarında kent merkezinde kurulan iki halk kürsüsünde pek çok konuşmacı söz almış; Cumhuriyet ve Devrimler hakkında halkı aydınlatmıştır.

⁹² a. g. m, ss.11-16.

⁹³ Saime Yüceer, **Tanıkların anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih Arşivi 1919-1938)**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2005 s.9-13.

“*Milli Hâkimiyet Günü*” olarak kutlanan bu bayram, daha sonraki dönemde yardıma muhtaç ve yetim çocukların korunma altına alınmasını sağlayan bir hayır kurumu niteliğinde olan Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin⁹⁴ 1927 yılında almış olduğu bir kararla, ilk kez Çocuk Bayramı olarak kutlanılacaktır.⁹⁵

Cemiyetin Bursa’daki şubesi, Doktor Rıza Tahir Bey başkanlığında çalışmalarını yürütmüştür. Yetim ve kimsesiz çocuklar yanında, yeterli geliri olmayan yoksul ailelerin çocuklarının gıda, bakım ve tedavi ihtiyaçlarının karşılanması, çoğu Muradiye ve Setbaşı’nda bulunan fabrikalarda çalışan annelerin çocuklarının bakımı için düşük ücret karşılığında kreşler açılması, Cemiyet faaliyetleri arasında yer almıştır.⁹⁶

Cumhuriyet ilan edildiğinde Türk Milletinin uzun savaş yılları boyunca aldığı yaralar henüz sarılmış değildi. Kurtuluş Savaşı sonrasında Anadolu’da yetim kalan bakıma muhtaç şehit çocuklarının sayısı oldukça fazlaydı. Bu noktada çocukların koruma altına alınması ve bakımlarının yapılarak daha sağlıklı koşullarda yetiştirilmesi amacını taşıyan cemiyet, bu amacına yönelik olarak çocuklara daha iyi hizmet sunabilmek noktasında daha fazla gelire ihtiyaç duymuş ve gelirlerini artırmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda 1923 yılında Himaye- i Etfal Cemiyeti pulları çıkarılmış; 1924’te ise “*Bugün Yavruların Rozet Bayramıdır*” başlığıyla halkın cemiyete olan ilgisinin çekilmesine ve yardımlarını artırmasına çalışılmıştır.⁹⁷ 23 Nisan’ın Çocuk Bayramı olarak kutlanması da, aynı zamanda bu süreçte devletin gelecek nesilleri ortaya çıkarma ve koruma hizmetinin bir aracı olacaktır.

---

⁹⁴ Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1921 yılında Ankara’da kurulmuştur. Ülkenin kurtuluş mücadelesi verdiği dönemin zor koşullarına rağmen bu cemiyet, yurt içinde ve yurt dışında hızla teşkilatlanarak şubeler açmış; çok sayıda yetim ve kimsesiz çocuğun maddi, manevi korumasını üstlenmiştir. Cemiyet, Milli Mücadele sonrasındaki dönemde yeni yapılanan Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal devlet anlayışı ve korumacı politikası paralelinde öksüz, yetim ve kimsesiz çocukları himaye altına almak suretiyle de, sağlık, eğitim, kültür alanındaki hizmetlerini daha geniş kitlelere ulaştırmıştır. Cumhuriyet döneminde, Çocuk Bayramı ve haftasında Cemiyet bünyesinde gerçekleştirilen çeşitli sosyal ve kültürel çalışmalar, bu bayramın çocuklar tarafından coşkulu şekilde kutlanmasına hizmet ederken; Cemiyetin tanıtımı ve gelir elde etmesi için de önem kazanmıştır. Makbule Sarıkaya, “*Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye- i Etfal Cemiyeti*”, **Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.34, 2007, s.321.

⁹⁵ Veysi Akın, “*23 Nisan Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramının Tarihçesi*” **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.3, 1997, s.92.

⁹⁶ **Bursa 1934 İl Yıllığı**, Bursa Belediyesi Neşriyatı,1934, s.7.

⁹⁷ Demo Ahmet Aslan, “*Cumhuriyet’in Törensiz Meşruiyeti: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara,2011, s. 65.

Milli bayramların coşku ile kutlanmasında en önemli etken, hiç şüphesiz bu bayramlara devlet başkanı Mustafa Kemal tarafından önemle sahip çıkılması olmuştur. Mustafa Kemal, bu törenler sırasında çocukların otomobille gezdirilmeleri için kendi otomobilini tahsis etmiş; Cumhurbaşkanlığı Bando'su'nun Çocuk Sarayı'nda konser vermesini sağlamıştır.⁹⁸

Bu bayram törenlerinde yapılacak etkinliklerde şehit ve gazileri çocukları olmak üzere tüm ülkedeki korunmaya muhtaç çocuklarına yardım edilmesi amaçlanmıştır. Çocuklara daha neşeli dakikalar yaşatarak onları mutlu etmek etkinliklerdeki başlıca hedef olmuştur.

Bu noktada 1927 yılında “*Türklerin Kurtuluş günü ve Çocuk Bayramı*” olarak nitelendirilen 23 Nisan'ın kutlamalarının yapılması için Himaye-i Etfal Cemiyeti Bursa Şubesi tarafından da bir bayram programı oluşturulduğunu görmekteyiz.

Bursa'daki bayram kutlamaları Muallimler Birliği, Otomobilciler Cemiyeti, sinema sahipleri ve halk tarafından büyük destek görmüş; şehirde bakıma muhtaç ve yetim çocukların sevinç ve mutluluğa boğulması kutlamalardaki temel amaç olmuştur.

Cemiyetin Bursa Şubesi tarafında oluşturulan programa göre Himaye-i Etfal Cemiyeti adına oluşturulan heyet sabah saatlerinde Bursa'daki okulları dolaşarak çocukların bayramını kutlamıştır. Törenlerin başlamasıyla çocuklar, Türk Ocağı, Halk Fırkası, Muallimler Birliği gibi önemli kurumlara ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Daha sonra çocukların kendi aralarında yarışmalar düzenlenmiş; Otomobilciler Cemiyetinin yaptığı katkıyla çocuklar gezdirilmiş ve Muallimler Birliği tarafından Milli Sinema ve Şark Sinemasında film gösterimleri yapılmıştır. Son olarak Bursa Halk Fırkası Şubesi önünde çocukların okuduğu şiirler ve yaptığı konuşmalarla törenler sonra ermiştir.⁹⁹

Bu törenler sırasında Cemiyetin temsilcisi durumunda olan Bursa Hoca Alizade Mektebi müdürü Süleyman Fasık Bey de çocuklara yaptığı konuşmasında, 23 Nisan tarihinin Türkiye Devleti'nin temellerinin sağlam bir biçimde atıldığı gün olduğunu ifade etmiştir. Bu tarihte Türk Milleti'nin yüzyıllar boyunca kendisine eziyet çektiren Padişah idaresinden kurtulduğunu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışıyla egemenliği eline

---

⁹⁸ Akın, a. g. m, s.92.

⁹⁹ “23 Nisan Türklerin Kurtuluş Günü ve Çocuk Günüdür. “Ankara Çocuk Bayramı ve Bursa Programı.” *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi*, S.10. C.1. 1927. s.5.

aldığını belirten Fasık Bey, konuşmasına Çocuk Bayramı'nın önemini belirten şu sözlerle devam etmiştir:

“Çocuk Bayramı, ümit bayramı, istikbal bayramıdır. Şunu iyi biliniz ki bu günün çocukları olan sizler yarının büyükleri olacaksınız. Millet sizden gayret bekliyor, himmet bekliyor. Biz bu yüce yüksek amacın temellerini attık, esaslarını kurduk siz üzerine saraylar inşa edeceksiniz. Bu gün sizin neşenizle şenlenen bu ülke yarın sizin çabalarınız ve çalışmalarınızla mutluluğa boğulacaktır.”¹⁰⁰

Bursa'da gerçekleştirilen 23 Nisan Çocuk Bayramı kutlamalarının bu şekilde sona ermesi ardından, ilerleyen zamanlarda da *“Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı”* olarak kutlanmaya devam edildiğini görüyoruz. Ancak daha sonraki süreçte 27 Mayıs 1935'te çıkartılan kanunla, bu kutlamalara verilen isim Türkçeleştirilmiş ve *“Ulusal Egemenlik Bayramı”* haline getirilmiştir.¹⁰¹

---

¹⁰⁰ a. g. m, s.7.

¹⁰¹ Arslan, a. g. t, s.59.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1923-1938 EKONOMİK ALANDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

4. 1923-1938 EKONOMİK ALANDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

4.1. 1923-1930 YILLARI ARASINDA BURSA'DAKİ BAŞLICA SANAYİ KURULUŞLARI VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

Milli Mücadele sonunda kazanılan askeri ve siyasi zaferler, toprakları uzun yıllar işgal altında kalmış; zorlu mücadele yıllarında elindeki ekonomik imkânlarının neredeyse tümünü yitirmiş Türk Milleti için, ekonomi alanında başlatılacak yeni bir savaşın başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Mustafa Kemal 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan İktisat Kongresinin açılışı sırasında yaptığı konuşmada, ülkenin siyasi varlığının güvence altına alınması noktasında ekonomik konuların önemine şu sözlerle vurgu yapmıştır.

“Ulusal egemenlik, iktisadi egemenlik ile birleştirilmelidir. Görülüyor ki bu kadar keskin ve yüksek bir askeri zaferden sonra bile bizi barışa kavuştuktan alıkoyan nedenler doğrudan doğruya iktisadi nedenlerdir, iktisadi sorunlardır. Siyasal ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferle taçlandırılmazsa sonuç sürekli olmaz. Bence halk dönemi, iktisat dönemi kavramı ile ifade olunur. Öyle bir iktisat dönemi ki ülkemiz mamur, ulusumuz müreffeh ve zengin olsun. Arkadaşlar, bence yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün programları iktisat programından çıkmalıdır...”¹

İzmir İktisat Kongresi, savaşın kazanıldığı ama barışın henüz imzalanmadığı bir dönemde, ülkedeki genel ekonomik tablonun ortaya konulabilmesi, yeni kurulacak Türkiye

---

¹ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s.50.

Cumhuriyetinin kalkınmasını sağlamak doğrultusunda takip edilecek ekonomik ilkelerin belirlenmesi ve bu ilkelerden taviz verilmeyeceğinin dış dünyaya gösterilmesi amacıyla toplanmıştır.²

Kongre’de alınan kararlar, ülkenin ekonomik bağımsızlığını tanımlayan “*Misak-ı İktisadi*” olarak belirlenmiş olmakla birlikte; kongreye katılan her meslek grubunu ilgilendiren kararlar ayrı başlıklar altında düzenlenmiştir. Kongrede kabul edilen sanayi grubunun iktisat esasları: 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanununun kapsamının genişletilmesi, bir sanayi kredi bankasının kurulması, meslek kuruluşlarının oluşumu ve mesleki eğitim konularını içermektedir. Bu kararlar, özel sektör ağırlıklı piyasa ekonomisine yönelik bir iktisadi kalkınma modelinin yansıması olmuştur. Bu süreçte devlet desteği de sağlanacak olmakla birlikte; devletin ekonomiye müdahalesi kurumsal nitelik kazanmamıştır. 1923-1929 yılları arasında geçen dönem “*kısmi liberalizm*” olarak adlandırılmış ise de ulusal ekonominin temelleri yine bu dönemde atılmıştır.³ Ülke içerisinde yer altı ve yerüstü zenginlik kaynakları kullanılmak suretiyle, yerli sanayinin geliştirilmesi önem kazanmıştır.

Cumhuriyet Hükümetlerinin ekonomik kalkınma amacı doğrultusunda uyguladığı tüm politikalar ve değişimlerden Anadolu’nun diğer merkezleri gibi, Bursa’nın da etkilendiğini görmekteyiz. 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunuyla Bursa, İstanbul ve İzmir’den sonra üçüncü sıradaki sanayi kenti olarak tasarlanmış ve bu kanundan en çok yararlanan kentlerin başında gelmiştir.⁴

Atatürk, İzmir İktisat Kongresinde yapılan görüşmeler ve alınan kararlar ardından, Cumhuriyetin ilanına uzanan süreçte çıktığı yurt gezisinde Bursa’ya da gelmiş; 31 Ağustos-11 Eylül tarihleri arasında Bursa’da kalmıştır. Bursa’nın kurtuluşunun yıldönümü kutlamalarına denk gelen bu tarihlerde Bursalılara hitaben yaptığı konuşmada, Bursa’nın ekonomik gelişmesinde doğal güzelliklerinin önemine vurgu yapmıştır.

Nilüfer Çayı ve bunun gibi pek çok su kaynağına sahip olan verimli ovası, Uludağ ve Mudanya gibi pek çok zenginliği ile Bursa şehrinin her anlamda ilerlemeye layık olduğunu “*Bu haliyle Bursa boşuna harcanan yüzyılların ve bu yüzyıllarda gelen*

---

² Ayşe Afetinan, **İzmir İktisat Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.12.

³ Yenal, a. g. e., s.50.

⁴ Seher Boykoy, “*Cumhuriyet Döneminde Bursa Ekonomisi*”, **Prusia’dan Bursa’ya**, Haz. Erdoğan Bilenser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.228.

felaketlere karşı çaresizliğin bir simgesinden başka bir şey değildir. Ticaret, tarım, zanaat ve kaplıcalarıyla şifa kenti olan Bursa ilerleme ve gelişme için gerekli olan çalışma, gayret ve fedakârlığı hak etmektedir.”⁵ sözleriyle dile getirmiştir.

4.1.1. İpek-iş

Cumhuriyet’in ilk yıllarında belirlenen esaslar ve özel sektörün teşvikine yönelik alınan kararlar sonrasında, Bursa’da açılışı gerçekleşen en önemli sanayi girişimi, İpek-iş olmuştur.

1925 yılının 22 Eylül- 8 Ekim tarihleri arasında Bursa’ya gerçekleştirdiği dördüncü gezisi sırasında Mustafa Kemal, Türkiye İş Bankasının öncülüğüyle kurulan Bursa Dokumacılar Şirketinin düzenlediği Bursa İpekli Dokuma Fabrikasının temel atma törenine katılmıştır. Türk Ocağı başkanı İsmail Hakkı Beyin konuşmasıyla başlayan törende, Bursa halkının Büyük Gazi’nin rehberliği ile uygar bir görünüm kazandığı ve Bursa halkının ilerleme yolunda kendi potansiyelinin bilincinde olduğu vurgulanmıştır.

Mustafa Kemal, tören sırasında yaptığı konuşmasında, Bursa’nın başlı başına bir sanat şehri olmaya çok yatkın olduğuna işaretle, Bursa’da çeşitli sektörlerle ait fabrika sayısının artmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu noktada, ekonomik girişimlerin başarılı olmasını da, Bursalıların küçük ve büyük sermayeleri bir araya getirerek ortak çalışma ve işbirliği içerisinde faaliyette bulunmalarına bağladığı görülmektedir. Cumhuriyet Hükümetleri tarafından da, bütün ekonomik girişimler desteklenecektir. ⁶ Mustafa Kemal’in bu konuşmasını, İzmir İktisat Kongresinde belirlenen ekonomik politikaların, bir Anadolu şehri olan Bursa yerinde yansması olarak değerlendirmemiz mümkündür.

Şirket Meclisi İdare Başkanı ve İş Bankası Müdürünün fabrikanın resim ve planlarını kendisine sunması ve konuyla ilgili bildirimde bulunması ardından Büyük Gazi kendisi de bizzat temele inerek temel atma törenini gerçekleştirmiştir.⁷

---

⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1924, s.3.

⁶ Vakit Gazetesi, 2 Ekim 1925, s.2. Hâkimiyet- i Millîye Gazetesi, 4 Ekim 1925.s.1.

⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Ekim 1925, s.2. “*Fabrika temelinin içerisine 20 adet gümüş, nikel ve bronz para ve hatıra yazılı kâğıdı ve muhtevi havi şişeyi temele koyarak bir mala kireç ve iki çekiç vurdular.*”

Mustafa Kemal'in bu fabrikayı bir başka ziyaretiyse, 1927 yılının Ekim ayında gerçekleşmiştir. Bu ziyareti sırasında fabrikada iki saat kadar zaman geçirmiş, fabrikanın bütün tezgâhlarını gezmiş ve fabrika müdürünün yaptığı ayrıntılı açıklamaları dikkatle dinlemiştir. Ziyaret sonrasında da, fabrikanın işleyişi ve ürettiği mallardan duyduğu memnuniyeti dile getirdiğini görmekteyiz.⁸

1930 yılındaki ekonomik buhran sonrasında sarsılan şirket, İş Bankasının etkin katılımıyla yeniden düzenlenerek İpek-iş adını almıştır. Böylece İpek-iş Bursa'nın ilk düzenli anonim şirketi uzantısı olmuştur.

15 yün, 50 ipek işleyecek olan 65 tezgâhıyla, Bursa'da özel girişimin öncü kuruluşları arasında yer alan İpek-İş, kısa zamanda Bursa'nın büyük dokuma fabrikası konumuna gelmiştir. Türkiye İş Bankası, Galata'da oturan yabancılardan Antoin Pios, Bursalı Tüccarlardan Hüsnü ve Hafız Halit Bey'ler şirketin yeni ortakları olmuştur.

İpek-iş fabrikasının hammaddesini teşkil eden ipek ipliği Bursa piyasasından temin edilmiştir. 1930'lu yıllarda İpek-iş koza temininde sıkıntılar yaşamış ve bu nedenle şirketin en büyük sahiplerinden olan İş Bankası, ipek sanayisinin temeli olan koza üretimini temin ve teşvik etmek; koza satışlarının kooperatif vasıtasıyla değerlendirilmesini sağlamak ve üreticiden alınacak kozaların tek merkezde toplanması için Koza Tarım Satış Kooperatifler Birliğinin kurulmasına öncülük etmiştir.⁹

4.1.2. Türk-Japon İplik Fabrikası:

Bursa'da 1929 yılının 4 Ağustos günü, Türk- Japon ortaklı bir fabrikanın açıldığı, Akşam Gazetesi tarafından şu şekilde duyurulmuştur: "*Japonyalı İpek mensucat fabrikatörü Kont Otavi'nin iştiraki ile İstanbul mebusu Hüseyin, Bursalı Memduh Bey'ler tarafından Bursa'da vücuda getirilen İpekli kumaş fabrikasının resmi küşadı dün yapılmıştır.*"¹⁰

Fabrika ortaklarından Memduh Bey, Bursa'da ipekçiliğin Türkler tarafından yapılmasına öncülük eden Osman Nuri Efendi'nin oğludur. Siyasal Bilimlerden mezun olan ve iki dil bilen Memduh Efendi, gazetecilik yapmaktadır. Kayınpederinin etkisiyle,

⁸ Milliyet Gazetesi, 3 Ekim 1927, s.1.

⁹ Boykoy, a. g. m, s.241.

¹⁰ Akşam Gazetesi, 5 Ağustos 1929, s.1.

ipeğin ihraç edilebilme imkânlarını düşünerek bu sektöre giriş yapmıştır. Entegre bir tesis olarak çalışan bu fabrikada ipek ipliği üretildiği gibi, ipliğin dokuması, boyası, apresi yapılar; kumaş halinde satılmıştır.

Mustafa Kemal'in 1931 Yılında gerçekleştirdiği Bursa gezisi sırasında ziyaret ettiği kurumlardan bir tanesi de, bu fabrikadır. Fabrika sahiplerinin yaptıkları açıklamalardan sonra, Bursa'da ipek sanayiinin kısa zaman içerisinde ulaşmış olduğu başarıların, kentin ve ülkenin gelecekteki ekonomik kalkınması açısından önemini vurgulamıştır.¹¹

4.1.3. Yılmazipek Fabrikası

Türk- Yunan Nüfus Mübadelesinin gerçekleştirilmesi ardından ülkede girişimci boşluğunun doldurulmasında, 1. Dünya Savaşında cephelerde yararlılık gösteren asker kişilerin de etkili olduğu görülmektedir. Bunlardan biri olan Kolsuz Mehmet Faik Yılmazipek, ticarete Uzunçarşı'da tuhafiye ve hırdavat işiyle başlamıştır. Daha sonra Demirkapı'daki Yılmaz Fabrikalarını Muhtar Bey'den satın almış; 1930 yılında da ipekli dokuma fabrikası olarak MFY Tekstil AŞ'yi kurmuştur.¹² Türkiye'de ilk defa kadın çorabı ipliği üreten bu fabrikada, yılda 100 balya ipek ipliği çıkarılırken; 80-100 bin metre kadar da ipekli kumaş dokuması yapılmıştır.¹³

4.1.4. Antel Konserve Fabrikası

Eski Adliye Bakanı Celaleddin Bey'in oğlu olan İhsan Celal Antel, Almanya'da beş yıl eğitim görüp gıda kimyageri olması ardından, Almanya'daki gıda mühendisliği süresince hocalarının da, "*Türkiye'de konservecilik yapacaksan, bu konuda en ideal kent Bursa'dır*" tavsiyesi üzerine, 1924 yılında Bursa'da modern bir konserve fabrikası kurmuştur. O zamana kadar Bursa ile hiçbir bağı olmayan Antel, bu tavsiyeleri dikkate alarak konserve çalışmalarını Bursa'da başlatmış ve böylece aynı zamanda Türkiye'de ilk konserve fabrikası kuran Türk olmuştur.

Önceleri bir kooperatif şirketi halinde çalışmaya başlayan Antel Konserve Fabrikası, ilk yıl 35 bin kutu konserve üretirken, ikinci yıl bu sayıyı dört katına çıkararak

¹¹ Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 6 Ocak 1931,s.1.

¹² Raif Kaplanoğlu, **Bursa'nın Alamet-i Farikaları**, Bursa Araştırmaları Vakfı Yayınları, Bursa, ts. s.87.

¹³ Boykoy, a. g. m, s.242.

125 bin kutu üretime ulaşmıştır.¹⁴ Fabrika üretimi içerisinde, her türlü sebze, et, konserve salça ile komposto, reçel ve marmelat yapımı da gerçekleştirilmiştir.¹⁵

İhsan Celal Beyin oğlu, o günlerde fabrikaya ilişkin gözlemlerini, “*Babam İhsan Celal Antel’in bu işe bakışı ticari olduğu kadar hobi gibiydi de. Orijinal ürünleri üretmeye çalışırlardı. Mesela kuşkonmaz ve enginar konservelerinin yanı sıra şeftali kompostosu yapardı. Kimyevi madde kullanmayı kesinlikle reddeder, meyvelerin doğal lezzetini kaybetmesini tasvip etmediği için işçilik maliyeti yüksek olsa da elle soydururdu. Babamın ‘Konserve kışı yazdan ayırmayan bir sanat eseridir’ tanımı adeta fabrikanın sloganı olmuştur*”¹⁶ demektedir.

Bu fabrikada üretimi yapılan konserveler, Mustafa Kemal Paşa’ya da gönderilmiş, Paşa’nın konserveleri takdiri o dönemin gazetelerinde yer almıştır.¹⁷

4.1.5. Uludağ Gazoz Fabrikası

Hüseyin Sıtkı Ulusu imzası taşıyan “*Keşiş Dağı Maden Suyu*” adı, 1926’da Uludağ adını almıştır.¹⁸ 1931 yılında Hüseyin Sıtkı’nın Nilüfer Gazoz Fabrikası’nın sahibi olan Mehmet Hakkı Erbak ile yaptığı anlaşmadan sonra, yine aynı yıl Uludağ Maden Suları işletme imtiyazı ve Uludağ Maden Suları Şirketi’nin unvanında “*Türk*” ibaresinin kullanım hakkı Mustafa Kemal tarafından verilmiştir.¹⁹

4.1.6. Sayas- Süt Tozu ve Buz Fabrikası

Süttozu ve Buz Fabrikaları Kolektif Şirketi, 1930’larda özel sektör tarafından kurulmuştur. Türkiye’nin ilk süttozu fabrikası olan bu tesis, 15 Temmuz 1934’te dönemin İktisat Vekili Celal Bayar tarafından hizmete açılmıştır.²⁰ Fabrikanın ürettiği mallar arasında pastörize yağ, süttozu, Hollanda tipi peynir, soğuk tutkal ve buz yer almıştır.²¹ Teşvik-i Sanayi Kanunundan yararlanarak devlet desteğiyle hızlı bir gelişim sağlayan

¹⁴ Kaplanoğlu, a. g. e, s.50.

¹⁵ **Bursa İl Yıllığı 1934**, Bursa Belediyesi Neşriyatı, 1934, s.86.

¹⁶ Boykoy, a. g. m, s.300.

¹⁷ Boykoy, a. g. m, s.299.

¹⁸ **Bursa 1934 İl Yıllığı**, s.45.

¹⁹ Kaplanoğlu, a. g. e, s.76.

²⁰ Yılmaz Akkılıç, **Atatürk ve Bursa**, Burdef Yayınları, Bursa, 2004, s.83. Kaplanoğlu, a. g. e, s.122.

²¹ Rükneddin Akbulut, **Her şeyi ile Bursa**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1957,s.50.

fabrika, 1938’de Türkiye’nin modern yağ ve peynir fabrikasını kurarak gravyer ve rokfor tipi peynir üretimine başlamıştır. Şirket soğuk hava depolarına sahip olduğu gibi, Bursa ve çevresi ile Balıkesir’den sağlanan sütün işlenmesi ve buz üretimi için de, Danimarka’dan makineler getirilmiştir. Bursa’nın merkezine ve kazalarına buz gönderen fabrika, Türkiye ve yabancı ülkelerden de süttozu siparişi almıştır.²²

4.2. BİRİNCİ BEŞ YILLIK SANAYİ PLANI VE BURSA’DAKİ UYGULAMALAR

4.2.1. Bursa Sümerbank Merinos Yünlü Sanayi Fabrikası ve Atatürk’ün Son Bursa Gezisi

17 Nisan 1934 tarihinde uygulamaya konulan I. Beş Yıllık Sanayi Planı, devletçilik ilkesine dayanan sanayileşme politikasının başlangıcı olmuştur. Celal Bayar’ın yönetiminde hazırlanan plan kapsamında yapılacak yatırımlar beş başlık altında düzenlenmiştir. Bunlar, dokuma, maden (demir, çelik, kükürt, bakır), selüloz ve kâğıt; seramik, şişe, cam; kimya alanları olacak, devlet bu alanlarda fabrikalar kuracaktı.²³

Devletçilik döneminin ilk yıllarını kapsayan 1930’larda Türkiye’de uygulanan sanayileşme politikaları çerçevesinde, Bursa imalat sanayiinin yapısında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde Bursa’da küçük ölçekli işletmeler yanında, iki büyük devlet fabrikası kurulmuş; dokuma sanayi uluslararası rekabetten korunmuş, iplik ve kumaş üretim birimleri bütünleşmiş tesisler durumuna getirilmiştir.²⁴

Bu imalat sanayisinde bir yandan devlet fabrikaları kurulurken, diğer yandan da devlet desteği ile özel sektör işletmelerinin kurulması ve güçlenmesi öngörülmüştür. Böylece kentte hem devlet fabrikalarının, hem de özel sektör işletmelerinin görüldüğü ikili bir yapıya doğru dönüşüm gerçekleşmiştir.

Bursa’da I. Beş Yıllık Sanayi Planı’nın uygulanması sürecinde gerçekleştirilen kamu yatırımları, Bursa Merinos Yünlü Sanayi ve Gemlik Suni İpek Fabrikaları olmuştur. Türkiye’de ilk sanayileşme atılımları arasında yer alan Bursa Merinos Yünlü Sanayi

---

²²1934 Bursa il Yılığ, s.73.

²³ Ayşe Afetinan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972, ss. 15-19. Yenal, a. g. e, ss.86-87.

²⁴ *Yurt Ansiklopedisi*, “Bursa” maddesi, s.1697.

Fabrikası'nın temeli, 28 Kasım 1935'te Başbakan İsmet İnönü ve Celal Bayar tarafından atılmıştır. Fabrika'nın yapımını ise işadamı ve girişimci Nuri Demirağ üstlenmiştir. Bu büyük yatırım kuruluşun 72.000 metrekare olan geniş arazisi üzerine fabrika binası, elektrik üretim merkezi, ambarları, tamir atölyesi hastane, kantin, sinema salonu gibi yapılarıyla 26 ayda tamamlanmıştır.²⁵

Bursa Merinos fabrikası merinos yününe dayalı yünlü tekstil girdileri fabrikası olarak kurulmuştur. Fabrikanın kurulmasıyla yerli ve ithal yapağıyı işleyerek yünlü kumaş piyasasında çok aranan bir yün ipliği çeşidi olan kamgarn ipliklerine dayalı sanayi dallarının ülke içerisinde gelişmesi, kumaş ve iplikte yerli sanayinin korunması amaçlanmıştır.²⁶

Merinos Fabrikasının kuruluş sürecinde imalatın kamgarn ipliğine dayanması sebebiyle, üretim sürekliliğinin sağlanması açısından bu yün ipliğinin temini önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu nedenle Fabrika'nın kurulduğu ilk yıllarda hammaddesi olan yün ipliği ithalat yoluyla karşılanmıştır. Bu durum büyük ölçüde döviz harcaması gerektirdiğinden, Merinos Fabrikasının Kurulması ile Türk Merinos koyunu yetiştiriciliğinin canlandırılması ve iplik üretimi için gerekli yapağının yerli olarak elde edilmesi önem kazanmıştır.²⁷

Bursa Merinos Fabrikasının açılması ile merinos koyunlarının üretimine önem verilerek merinos yetiştirme programı uygulanmaya başlanmıştır. O yıllara tanık olan İbrahim Burak, Bursa'nın fabrikanın kurulması noktasında önem kazanmasını,

*“O yıllarda Türkiye'nin nüfusu 10 Milyon ve kumaş Avrupa'dan geliyor. Yıllık tüketim 500 bin metre Atatürk teknoloji ile ilgili bakanı görevlendiriyor ve en iyi merinos koyunu nerede yetişir araştırılmasını istiyor. O zamanlar Merinos koyununun yetiştirildiği yer Yeni Zelanda ve bütün dünya oradan alıyor. Atatürk'e bir yıl sonra ulaşan raporda Türkiye'de Mustafakemalpaşa ve Karacabey'de yetiştirilebileceği tespit ediliyor”*²⁸ sözleriyle ortaya koymuştur.

---

²⁵ Boykoy, a. g. m, s.291.

²⁶ Afetinan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı**, s.43.

²⁷ Celal Bayar, Fabrika'nın açılış töreninde yaptığı konuşmada bu konuya değinmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurun Gazetesi, 3 Şubat 1938, s.10.

²⁸ Boykoy, a. g. m, s. 291.

Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, 28 Kasım 1935 tarihinde gerçekleştirilen temel atma töreninde yaptığı konuşmada fabrikanın isminin Atatürk tarafından verildiğini şöyle açıklamıştır:

“Şefimiz Atatürk, fabrikaya “Merinos” Fabrikası adını vermişlerdir. Merinos, eski Türk dilinde ince ve uzun demektir. Bu adla fabrikayı ve istikbali sonuçlarını tebarüz ettirmiş oluyorum. Bu kuruluş Atatürk’ün devrim boyunca her işteki yakın ilgisinin yeni bir delilidir. Merinos Fabrikası, Bursa ve etrafi için güttüğümüz gayeyi canlandıracaktır. İyi, ince ve uzun yün kendi topraklarımızda istihsal edilecek”²⁹

Yine Merinos Fabrikasının Bursa’da kurulmasında, Bursa sularının kamgarn üretimi için elverişli olması, Merinos koyunlarının Bursa, Balıkesir ve Çanakkale yörelerinde yetiştirilmesi ve Bursa’da işçi ücretlerinin düşük olması gibi etkenler de önemli rol oynamıştır.³⁰

2 Şubat 1938 tarihinde açılışı bizzat Mustafa Kemal tarafından yapılan ve bu tarih itibarıyla üretime başlayan Merinos Fabrikası, Türkiye’nin sanayileşme sürecine paralel olarak hızlı bir gelişme göstermiştir.

Fabrikanın açılışı, Mustafa Kemal’in 1-3 Şubat tarihleri arasında Bursa’ya yaptığı son gezisine denk gelmiştir. Bu gezi öncesinde, kendisine Yalova’da 22 Ocak 1938’de Doktor Nihat Belger tarafından siroz hastalığı teşhisi konulmuştur.³¹ Bunun üzerine Doktor Belger’in tavsiyesiyle hem perhiz ve tedavi sürecine girilmiş; hem de Yalova kaplıcalarının hastalığına iyi geleceği düşünülmüştür. Gerçekten de Atatürk, Yalova’da kaldığı kısa süre içerisinde tedaviden memnun kalmış; hatta hastalığın bazı belirtilerinin ortadan kalktığını hissetmiştir.³² Öyle ki, Belger’in tedaviyi bir süre daha devam ettirmesine yönelik ısrarlarına rağmen, Yalova’da kalmayacak ve 1 Şubat 1938’de

---

²⁹ Vakit Gazetesi, 29 Kasım 1935, s.5.

³⁰ Kamil Kepecioğlu, “Türkiye’de Merinos Koyunları”, **Uludağ- Bursa Halkevi Dergisi**, 1938, S.16, ss.6-9.

³¹ Nihat Belger Atatürk’ü ilk defa kendisinin isteği üzerine 22 Haziran 1937’de Yalova’da muayene etmiş fakat bu muayenede hastalığa dair dikkat çeken bir bulguya rastlamamıştır. Eren Akçiçek, “Atatürk’ün Sağlık Takvimi”, http://atailkuyg.ege.edu.tr/files/E_AAAta_Saglik_T.pdf (23.05.2015). Utkan Kocattürk, **Doğumundan Ölümüne Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, **Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara, 2006 s.567. Ancak daha sonra 1938 Ocağında Atatürk’ün dinlenmek için Yalova’da bulunduğu bir sırada Atatürk’ün ricası üzerine kendisini yeniden muayene eden Belger, 22 Ocak 1938’de Atatürk’e siroz teşhisi koymuştur. Bunun üzerine Yalova’ya çağrılan Dr. Neşet Ömer İrdelp tarafından 23 Ocak tarihinde yapılan muayeneye Dr. Belger’in koyduğu siroz teşhisi onaylanmıştır. gös. yer.

³²Hasan Rıza Soyak, **Atatürk’ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004. s. 697.

Bursa’da 1.Beş Yıllık Sanayi Planı’nın en önemli çalışmalarından olan Gemlik Suni İpek ve Bursa Merinos Fabrikalarının açılışını yapmak için Bursa’ya gidecektir.³³

Atatürk’ün Bursa’ya geldiği sıralarda, Bursalılar sanki Milli Mücadelenin zafer günlerini tekrar yaşıyormuşçasına kurtarıcısını karşılamıştır. Bursa’daki bu bayram sevincinden çok etkilenmiş olan Mustafa Kemal, o akşam Çelik Palas Otelinde kendisine verilen yemekte Bursa Valisi Şefik Soyer’e, *“Halkın bana karşı gösterdiği bu ilgiden dolayı fevkalade mütehassis oldum, inkılabın ilk günlerinin heyecanını tekrar yaşadım.”*³⁴ diyerek bu tablo karşısındaki mutluluğunu ortaya koymuştur

Aynı akşam, Çelik Palas Oteli’nin yemek salonunda Kurun Gazetesi Başyazarı Asım Us ile görüşmesinde de, Bursa halkının coşkusuna işaret ettikten sonra, bu durumun sebebini şu sözlerle açıklamıştır: *“İlk gelişimdeki gösteriler kendilerini ecnebi istilasından kurtarış içindi. Şimdiki gösterileri onların ekonomik hayatta yükseliş ve refahına yarayan endüstri fabrikalarımızın kurulmuş olmasından ileri geliyor... Cumhuriyet hükümetinin bu yolda muvaffakiyetli çalışmalarının devam etmesini dilerim...”*³⁵

Mustafa Kemal’in iki yıl aradan sonra Bursa’ya gelişini büyük bir bayram sevinci içerisinde kutlayan Bursalılar, o gece büyük bir katılımıla görkemli bir fener alayı oluşturmuş ve kendisinin kaldığı Çelik Palas Oteli önüne gelmişlerdir. Bunun üzerine üç kez masadan kalkarak otelin taraçasından halkı selamlayan Mustafa Kemal, Bursalılara şükranlarını iletmek üzere Celal Öner’i görevlendirip şu nutku dikte ettirmiş ve otelin balkonundan Bursalılara söyletmiştir:

*“Ben Atatürk’ün başyaveriyim. Atatürk gösterdiğiniz sevgi ve saygıdan çok memnun oldular. Memnuniyet ve teşekkürlerini size bildirmek için beni memur ettiler. Aynı zamanda rahatsız olmamanızı da arzu ettiklerini size söylemekliğimi emir buyurdular. Lütfen istirahat ediniz ”*³⁶ Yapılan bu açıklamanın üzerine fener alayının oluşturduğu halk kitlesi bir bütün halinde, *“Atatürk! Biz rahatsız olmayız senin için canlarımızı feda ederiz!”*³⁷ şeklinde tezahüratta bulunarak marşlar eşliğinde otelin önünden ayrılmıştır.

---

³³ Kocatürk, a. g. e, s.568.

³⁴ Kurun Gazetesi, 2 Şubat 1938,s.4.;Soyak, a. g. e, s.698.

³⁵ Kurun Gazetesi, 2 Şubat 1938,s.1.

³⁶ Soyak, a. g. e, s. 697-698. Kurun Gazetesi, 2 Şubat 1938,s.4.

³⁷ Aynı yer.

2 Şubat 1938 günü Bursa, adeta bayram günlerinin ikincisini yaşamaktadır. Merinos Fabrikasının açılışının yapılacağı o gün, şehrin coşkusunun kesintisiz biçimde devam ettiği görülmektedir. Günün erken saatlerinden itibaren halk sokakları doldurmuş, dükkânlar, evler ve caddeler bayraklarla süslenmiş; şehir bu büyük açılış kutlamasına özenle hazırlanmıştır.

O yılların en büyük fabrikalardan biri olan Merinos Fabrikasının açılışı, bizzat Atatürk tarafından altın anahtarla yapılmıştır. Daha sonra fabrikanın konferans salonunda bir süre dinlenen Atatürk, fabrikanın her çalışma bölümünü özenle teftiş etmiş; makinelerin çalışmasını incelemiştir.³⁸ Fabrikaya yönelik izlenimlerini ve memnuniyetini de, şeref defterinin ilk sayfasına yazdığı, *“Sümerbank Merinos Fabrikası, çok kıymetli bir eser olarak milli sevinci arttıracaktır. Bu eser yurdun, hususi ile Bursa bölgesini endüstri inkişafına ve büyük milli ihtiyacın giderilmesine yardım edecektir. Eserin başarılmasından Ekonomi Bakanlığını tebrik ederim. Sümerbank direktörlüğüne teşekkür ve fabrikayı gördüğüm gibi yüksek bilgi ve tam düzenli idarede direktörüne başarılar temenni ederim.”*³⁹ satırlarıyla aktarmıştır.

Merinosun açılışının bu şekilde gerçekleştirilmesi ardından, Başbakan Celal Bayar, temellerini Ekonomi Bakanı olarak attığı bu fabrikanın oluşturulmasına ve fabrikanın özelliklerine dair açıklamalar içeren uzun bir konuşma yapmıştır. Celal Bayar'ın konuşmasında üzerinde durduğu önemli noktalar şunlardır:

- Merinos Fabrikasının, fabrika adının bizzat Mustafa Kemal tarafından konulması sebebiyle, kurulan diğer devlet fabrikaları içerisinde önemli yere sahip olduğu
- Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının en önemli yatırımlarından biri olan Merinos Fabrikasının, o zamana kadar ülkenin hiçbir fabrikasında ve işletmesinde kullanılmamış miktardaki hammaddeyi ve ipliği kullanabilecek kapasiteye sahip bulunduğu
- Merinos'un ülkenin tek taranmış yün ipliği fabrikası olması nedeniyle, sanayide önemli bir hammadde açığını kapayacağı, bu işletme için gerekli olan hammaddenin için Bursa'dan Çanakkale'ye kadar uzanan bir bölgenin Merinos koyunu bölgesi olarak belirlendiği

---

³⁸ Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1975, s.101.

³⁹ **Atatürk Bursa'da**, Bursa Halkevi Neşriyatı, s.17.

- Fabrikanın çalıştıracığı işçiler ile Bursa için önemli bir istihdam kaynağı olacağı ve işsizliğin azalmasını sağlayacağı. Özellikle de şehirde Muradiye semtinin fabrikada çalışan ailelerle ekonomik olarak canlandığı ve yakın gelecekte bu semtte küçük ve modern bir Merinos şehrinin ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğu
- Merinos'ta ekonomik faaliyetlerin yanı sıra, sosyal etkinliklere de önem verildiği⁴⁰; kurum olarak işçinin hem zihnen, hem bedenen geliştirilebilmesi için yoğun bir çaba harcadığı

Bayar konuşmasını, “*Kalpler birleşmiştir. Millet Şefini seviyor, Şef Milletini seviyor. Bu sevgililer için ebedi saadetler dilerim.*”⁴¹ sözleriyle noktalamıştır.

Fabrikanın açılışının gerçekleştiği günün akşamı, Bursa Belediyesinde kendi şerefine düzenlenen baloya katılmıştır. Bakanların ve Orgeneral Fahrettin Altay'ın da kendisine eşlik ettiği baloda, ilk olarak Bursa Belediye Başkanı Neşet Kiper söz almıştır. Konuşmasında, Bursalıların Büyük Kurtarıcıya duyduğu minneti dile getiren Neşet Kiper, Mustafa Kemal'in Çelik Palas Otelinin bağlı olduğu Bursa Kaplıcaları Türk Anonim Şirketinde bulunan hissesini ve 1923'te Bursa Belediye'sinin kendisine hediye etmiş olduğu Çelik Palas Otelinin bahçesindeki köşkünü Bursa Belediyesine bıraktığına dair bağış mektubunu okumuştur.⁴²

Yapılan konuşmalardan sonra Mustafa Kemal, Bursa halkına yaptığı son hitabında Bursalılara şu sözlerle seslenmiştir.

⁴⁰ Merinos Fabrikası, çalışanlarına da büyük sosyal yardımlar gerçekleştirmiştir. Bu yardımlar Sümerbank'a dâhil olan diğer kuruluşlarda olduğu gibi gıda, giyim, ulaşım, doğum, evlenme, ücretsiz tedavi vb. pek çok alanda yapılmıştır. Bunların yanında fabrika çalışanlarının çocukları için fabrika arsasında kreş, okul gibi yapılar da inşa edilmiş; çalışan personelin kültürel ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Metin Altun-Hasan Ünlü-Fatma Kesriklioğlu, **Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001. s.136-137.

⁴¹ Ulus Gazetesi, 3 Şubat 1938, s.1.

⁴² Bursa belediye Başkanı Neşet Kiper'in okuduğu bağış mektubu şu şekildedir:

“*Bu defa Bursa'yi ziyaretim münasebetiyle Bursa'nın resmi ve hususi bütün teşekkülleri bu güzel şehrinizin bütün vatandaşları tarafından hakkımda izhar edilen sevgi ve saygıdan çok duygulandım. Modern bir zihniyetle ve temiz bir konforla vücuda getirilen Çelik Palas'ta beni konuklayan Bursa'luların yüksek misafirperverliklerinden çok mütehassis oldum. Burada Türk Milletinin siyasi ve medeni yüksekliğini gösteren yüksek deliller gördüm. Bundan mütevellit tahassüs ve teşekkürlerimin sevgili Bursalılara ibrâğımı rica ederim. Bursa Kaplıcalarının büyük ve medeni ihtiyaçlarından birini karşılayan Çelik Palas Otelinin Bursa Belediyesinin de de himmet ve muavenetiyle daha fazla inkişaf edebilmesini temin için bu otelin ait olduğu şirketteki 34.830 Türk liralık hissemi Belediye'ye terk ediyorum. Aynı zamanda vaktiyle Bursa Belediyesi'nin 1923 tarihinde bana hediye etmiş olduğu otel bahçesine muttasıl köşkü de bütün müstemilatıyla belediyeye hibe ettim. Bu köşk otelin bir aneksi olarak kullanılacak ve Bursa Belediyesi bu köşkün bedelini takdir ettirerek şirketten o miktar hisse senedi mübayaaya edecektir. K. Atatürk” **Atatürk'ün Son Bursa Gezisi**, s.20.,Ulus Gazetesi, 3 Şubat 1938, s.8. Kurun Gazetesi, 3 Şubat 1938, s.1-6.*

“Kıymetli hatip arkadaşımızın sözleri benim üzerimde çok büyük hassasiyet uyandırdı. Bunun derecesini ifade etmek bence mümkün değildir. Fakat Bursa’yı ve Bursalıları seven ilk Türk ben değilim. Tarihte ve cihanda en büyük imparatorluk kurmuş olan Türkler de, evvela dikkat nazarlarını Bursa’ya bu kıymetli şehri tevcih etmişlerdir. Onun kıymetini anlamış ve ifade etmişsem çok bahtiyarım. Bursa, inkılap hayatımızda nice müşkül anlar geçirmiştir. Fakat Bursalılar kıymet, kabiliyet ve kudretleriyle bu müşkül zamanları sühuletle atlatmıştır ve biz de kendilerine kavuşmak bahtiyarlığına nail olduk. Bugün o bahtiyarlığın safhalarından birini idrak etmekle mesut olduğumu ifade edebilirim”⁴³

Bursalılar, 3 Şubat günü Mudanya’dan Ege Vapuruyla ayrılan Önderine son kez veda etmiş olacaktır.

4.2.2. Gemlik Suni İpek Fabrikası ve Atatürk’ün Son Bursa Gezisi

Temeli 1935 yılında Başbakan İsmet İnönü ve İktisat Vekili Celal Bayar tarafından atılan bu Fabrika’nın açılışı da, Bursa Merinos Fabrikasıyla aynı tarihte 2 Şubat 1938’de Mustafa Kemal tarafından yapılmıştır.⁴⁴ 1 Şubat günü öncelikle Gemlik Suni İpek Fabrikasının açılışını yapmak üzere Gemlik’e gelen Atatürk’e, Başbakan Celal Bayar, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Ekonomi Bakanı Şakir Kesebir, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya gibi hükümetin önde gelen isimleri de eşlik etmiştir.⁴⁵

Gerçekleştirdiği bu gezide ilk olarak Sun’i İpek Fabrikasının açılışını yapmak için Yalova’dan Gemlik’e gelen Atatürk, Gemlik’in en uzak köşelerinden gelen köylüler ve Gemlik halkı tarafında coşkuyla karşılanmıştır. Kendisinin fabrikanın açılışını gerçekleştirdiği sıralarda yaşanan büyük sevincin tablosu dönemin kaynaklarına, “*Büyük önderin Gemlik’e muvasalatı ile beraber fabrikanın düdüğü üç defa coşkun bir şetafetle etrafı çınlatmaya başlamış, İstanbul’dan kalkan Bursa Vapuru Gemlik’e yetişmiş ve bütün körfezi dolduran düdüğü sesleri ile bu merasime iştirak etmiştir.*”⁴⁶ sözleriyle yansımıştır.

Bursa gezisi sırasında Sun’i İpek Fabrikasının açılışını gerçekleştiren ve fabrikada incelemelerde bulunan Atatürk de, duyduğu mutluluğu ve memnuniyetini fabrikanın hatıra

⁴³ **Atatürk’ün Son Bursa Gezisi**, s.21. Soyak, a. g. e, s.698.

⁴⁴ Bu Fabrika’nın adı da bizzat Atatürk tarafından verilmiş olup; fabrikanın açılışında yaptığı konuşmasında “*suğnipek*” kelimesinin Türkçe olduğunu ve Türkçe ’de Ğ (Yumuşak G) harfinin okunmayacağını belirtmiştir. Boykoy, a. g. m, s.295.

⁴⁵ Kurun Gazetesi, 1 Şubat 1938.s.1.

⁴⁶ Kurun Gazetesi, 2 Şubat 1938. s.1.

defterine aktardığı yazıda, “Sun’i İpek fabrikasını ziyaretten duyduğum bahtiyarlık büyüktür. Bu değerli kurumun millet için kutlu olmasını dilerim.”⁴⁷ sözleriyle ortaya koymuştur.

Gemlik Körfezinin sol tarafında, dönemin Avrupalı tesisleriyle eşdeğer şartlara sahip biçimde oluşturulan Gemlik Suni İpek Fabrikası açılmasıyla birlikte, Bursa ipekli dokuma sanayiinde önemli bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Bu dönüşümle, Bursa dokuma sanayisi yüzyıllardan beri ilk kez ipek böceği kozasından çekilen doğal ipek ipliğine bağlı üretim yerine; selülozdan elde edilen ve floş olarak bilinen suni ipek ipliği doğal ipekle karıştırılarak fabrika üretiminde kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁸

1940’ların ortalarına gelindiğinde Türkiye’de suni ipek üretiminin yarısından fazlasını karşılayan fabrika⁴⁹, Bursa dokuma sanayisinin kumaş üretiminde hammadde kullanımında doğal ipek ipliğine olan bağımlılığının azalmasını sağlamış; böylece sektörün gelişiminde etkili olmuştur. Ayrıca yarattığı istihdam ile Gemlik’in sosyal ve kültürel gelişimine de katkıda bulunmuştur.

4.3. BURSA KAPLICALARININ ISLAHI VE TURİZM

4.3.1. Çelik Palas Oteli

1924 yılında Bursa’ya gerçekleştirdiği gezisinde Mustafa Kemal, Bursalılara; “Arkadaşlar Bursa, ticaret, ziraat, zanaat ve şifa memleketidir.”⁵⁰ cümleleriyle hitap etmiştir. Bu nedenle Bursa da, diğer Anadolu kentleri gibi sahip olduğu potansiyeli kullanmalı ve kendisini ekonomik olarak yeniden inşa etmeliydi.

Yüzyıllardır bir üretim ve ticaret merkezi durumunda olan Bursa’nın aynı zamanda tarihin çok eski dönemlerinden gelen bir sıcak su kültürüne de sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada uzun yıllar ihmal edilen ve atıl bırakılan kaplıcalar yenilenmeli, geliştirilmeli ve Bursa’daki sağlık ve turizm alanındaki ekonomik gelişmişlik kapısı açılmalıydı.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Bursa Kaplıcalarına yeniden işlerlik kazandırmak ve bunların işlevini arttırmak için bir takım önlemlerin alındığını

⁴⁷ Aynı yer.

⁴⁸ Ayhan Aktar, “Bursa’da Devlet ve Ekonomi” **Bir Masaldı Bursa**, Yay. Haz. Engin Yenal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 139.

⁴⁹ Yurt Ansiklopedisi, “Bursa”, C.3, s.1702.

⁵⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1924, s.1.

görmekteyiz. Bursa’da kaplıcaların yenilenmesi ve geliştirilmesi konusu, ilk olarak Atatürk’ün 1925’te gerçekleştirdiği Bursa gezisi sırasında eski Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa’nın kendisini ziyareti sırasında gündeme gelmiştir. Abbas Hilmi Paşa, Atatürk ile yaptığı görüşmede Çekirge ve Kükürtlü’deki uygun yerlerin satın alınması ve buralarda kaplıca tesislerinin oluşturulmasına dair talebini dile getirmiş; bu konuda Mustafa Kemal’den izin istemiştir.⁵¹

Daha sonraki süreçte Bursa’nın kaplıca potansiyelinin ortaya çıkarılmasına yönelik en önemli adımlardan bir tanesinin 1926 yılında Bursa Kaplıcaları Türk Anonim Şirketi adıyla bir şirketin kurulması; Bursa’da kaplıcaların iyileştirilmesi ve modernize edilmesi yolundaki faaliyetlerin bu şirket aracılığıyla gerçekleştirilmesi kararının alındığını görmekteyiz.⁵² Böylece doğal güzellikleri, havası ve kaplıcalarıyla Bursa bir su şehri haline gelecek ve Avrupa’nın önemli merkezleriyle yarışabilecekti. 1928 yılında resmi olarak kurulan bu şirkette Atatürk, Celal Bayar ve eski Mısır Hidivi Abbas Paşa başta olmak üzere pek çok kişinin hissesi bulunmaktaydı.⁵³

Şirketin amacı Bursa’nın sıcak ve soğuk maden sularının işletme hakkını almak, modern banyolar, oteller, gazinolar, lokantalar, parklar ve oyun alanları kurmak ve bunları bizzat ya da başka ticari kuruluşlar aracılığıyla işletmek olarak tespit edilmiştir.⁵⁴

Bursa’da yeni ihtiyaçlara cevap verecek şekilde kaplıcalar kurmak için Bursa Belediyesinin de katılımıyla oluşturulan bu şirket, Çekirge caddesinde içinde dinlenme tesisleri olan modern bir banyo dairesi inşa ettirmiştir.⁵⁵ Atatürk’ün talimatıyla inşa ettirilen bu otelin açılışı, 1935 yılında gerçekleştirilmiş ve daha sonraki süreçte Çelik Palas olarak adlandırılmıştır. Termal suyla kullanılacak sütunsuz kubbeli muhteşem termal havuzu, Roma Hamamları esas alınarak oluşturulmuştur. Alanları ve termal suyunun içeriği nedeniyle uzun yıllar hizmet verecek biçimde hazırlanmış bir oteldir. Mimar Gulio Mongeri’nin altın oran kurallarına göre planladığı Çelik Palas Oteli, Türkiye’de bir eşinin olmamasının yanı sıra, benzersizliği ile Mongerini’nin mimarideki dehasını ve kusursuzluğunu yansıtmaktadır. Birçok devlet adamı, iş adamı ve sanatçılar tarafından

---

⁵¹ Vakit Gazetesi, 27 Eylül 1925, s.1.

⁵² Seher Boykoy, “*Bursa Kaplıcalarının Islahına Yönelik Bir Girişim: Bursa Kaplıcaları Türk Anonim Şirketinin Kurulması*”, **Sağlık ve Su Kültürü**, İstanbul, 2014. s.201.

⁵³ a. g. m, s. 202.

⁵⁴ Cahit Akyol “*Çelik Palas Yeniden Doğdu*”, Hürriyet Gazetesi, 16 Nisan 2011.

<http://www.hurriyet.com.tr/cumartesi/17559564.asp> (23 Mayıs 2015) p.3.

⁵⁵ **Bursa 1934 İl Yılığ**, Bursa Belediyesi Neşriyatı, Bursa 1934, s.24.

konaklanılan otel, sadece Bursa’da değil; Türkiye çapında değer taşıyan bir kimlik kazanmıştır.⁵⁶

4.3.2. Yalova Kaplıcaları

Türkiye’de kaplıca tedavisindeki bilimsel yaklaşımlar ilk olarak Osmanlı Döneminde 19. yüzyılda batı ile ilişkilerin artması sonucunda ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal, 1918’de böbrek rahatsızlığı nedeniyle Karlsbad’ta bir kaplıca kür dönemi geçirmiş ve bu geziden çok etkilenmiştir. Bu doğrultuda, Türkiye’de kaplıca tedavisine ilişkin ilk planlı ve programlı çalışmalar Cumhuriyet döneminde başlamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan sağlık mevzuatlarında kaplıcalar ve mineralli sulara özel bir bölüm ayrılmış, doğa harikası olan kaplıcalarla bizzat ilgilenilmiştir. Bu bağlamda Yalova Termal’in modern, bilimsel bir kaplıca ve kür merkezine dönüştürülmesi amacıyla yabancı ve Türk bilim adamları tarafından kaplıca sularının analizi yapılmış; buna yönelik raporlar hazırlanmıştır. Fransa’dan Doktor Nihat Belger özel olarak Türkiye’ye davet edilmiş ve bu alandaki çalışmalarını Atatürk’ün de desteğiyle başarıyla sürdürmüştür. Özellikle Yalova Termal’ in tarihsel bağları ve doğal güzelliğiyle yeni Türk Devletini temsil eden çağdaş bir kaplıca ve tedavi merkezi haline getirme çalışmalarında etkili ve başarılı olunmuştur. Bu dönemde Türkiye’nin o zamana kadar ihmal edilmiş önemli kaplıca merkezlerinde çağdaş ve bilimsel bir yenilenme süreci başlatılmıştır.

Mustafa Kemal’in 1929 yılında Yalova yoluyla Orhangazi ve Gemlik güzergâhını kullanarak Bursa’ya gerçekleştirdiği, yaklaşık iki gün süren dokuzuncu Bursa gezisi, daha çok Yalova Kaplıcalarının yeniden düzenlenmesi ve Yalova’nın bir “*Su Şehri*” haline getirilmesine yönelik çalışmaların başlatılması bağlamında değerlendirilmelidir.

19 Ağustos⁵⁷ günü Dolmabahçe Sarayı önünden Marmara Denizi’ne açılan Ertuğrul yatının istikameti Yalova olmuştur. Yalova’ya yaptığı bu kısa ziyaret sırasında yanında Şükrü Kaya, Tevfik, Rüşühi, Kılıç Ali, Recep Zühtü beyler bulunan Büyük Gazi, Yalova

---

⁵⁶ Boykoy, “Cumhuriyet Döneminde Bursa Ekonomisi”, s.313. Bu döneme tanıklık eden Muhittin Dinçsoy, Çelik Palas ile ilgili anılarını şu şekilde aktarmıştır: “Çelik Palas’ta George Usta adında Rus bir aşçı vardı. Fevkalade görgülü, cemiyet hayatı olan beyefendi bir insandı. Bursa’ya çok şeyler kazandırmıştır. Otel müdürleri ondan istifade ederlerdi. Her şeyi George Usta yapardı. George usta kuralları iyi bilirdi, eskiden ceketsiz, kravatsız akşam yemeğine gidilmezdi. İtalyan orkestraları gelirdi Çelik Palas’a.”

⁵⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Ağustos 1929,s.1.

sahillerinde onu karşılamaya gelen halkın coşkun sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. Kendisinin karaya çıkmasını takiben otomobillerle kaplıcalara kadar kısa bir gezinti yapan Mustafa Kemal, burada kaplıcaların yeniden düzenlenmesine yönelik incelemeler yapmış; ilgilerden Yalova kaplıcalarının durumu, şifalı sularının raporları ve idare yöntemi hakkında bilgi istemiştir. Bu bilgiler kendisine rapor, belge ve delillerle anlatılmıştır.⁵⁸

Ayrıca burada Baltacı Çiftliğinde⁵⁹ muhacirlerin durumuyla ilgilenen ve akşam saatlerinde coşkun sevinç gösterileri arasında yatına dönen Mustafa Kemal'in Yalova termal sularının değerlendirilmesi ve Yalova'nın bir kaplıca kenti olma özelliği kazanması amacıyla gerçekleştirilen bu ziyareti sonrasında, Yalova kaplıcalarının Avrupa'da ve dünyada hak ettiği yeri edinmesi yolunda çalışmalar başlatıldığı görülmektedir. Bu bağlamda bölgede çağın gereklerine uygun modern tesisler oluşturulacak, bu çalışma için gerekli olan bütçe milli bankalar ve hükümet tarafından karşılanacaktır.⁶⁰

Mustafa Kemal'in, 20 Ağustos⁶¹ günü, yine Yalova'ya gelmesi ve bu kısa ziyarette kendisine İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve özellikle Maliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu Bey'in eşlik ediyor olması Yalova'daki Kaplıcalara yönelik incelemelerin devam ettiği ve Cumhurbaşkanının Yalova'nın ihyasına yönelik talimatları bizzat verdiğini göstermektedir.

Ertuğrul Yatı'nın iskeleye yanaşması ardından, Kocaeli Valisi ve Bursa Valisi Fatin Bey, Halk Fırkası Müfettişi Doktor Cemal, Bursa Milletvekili Senih Bey tarafından karşılanan Mustafa Kemal, Yalova'da Millet Çiftliği⁶², kaplıca ve Kuru Köyü⁶³, ne bir

---

⁵⁸ Saime Yüceer, "Yalova Termal Kaplıcaları ve Mustafa Kemal Atatürk", **Sağlık ve Su Kültürü**, İstanbul 2014, s.214.

⁵⁹ Baltacı Çiftliği Köşkü: Yalova kaplıcalarının bulunduğu yerde bulunan köşk, Termal Köşk olarak adlandırılmakta olup mimar S. Hakkı Erdem tarafından inşa edilmiştir. Yalova'yı iyi bir dinlenme merkezi olarak gören Atatürk, Yalova gezileri sırasında sık sık bu köşkte misafir olmuştur. Mehmet ÖNDER, **Atatürk Evleri ve Atatürk Müzeleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988, s.56. Ömer Ötügen, **Atatürk Evleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara, 2007.s.73.

⁶⁰ "Gazi Hazretlerinin irşatları üzerine Hükümet Yalova Kaplıcalarının imar ve ihyasına derhal teşebbüs edecek ve burada asri hamamlar tesis edilecektir. İcap eden sermaye Milli Bankalarla hükümet tarafından caz edilecektir. Yalova kaplıcalarındaki bazı mevadî şifahiyenin diğer Avrupa kaplıcalarında mevcut olmadığı yapılan tahlil neticesinde anlaşılmıştır." Vakit Gazetesi, 23 Ağustos 1929, s.1.

⁶¹ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ağustos 1929, s.1.

⁶² Millet Çiftliği Köşkü, 1929 yılında Atatürk adına kurulmuş sonrada millete mal edilen Yalova Millet Çiftliğinde Atatürk için yaptırılmıştır. İki katlı kâgir küçük bir yapı olan bu bina daha sonraki yıllarda Atatürk'ün emriyle kaydırılmıştır. Halk arasında 'Yürüyen Köşk' olarak ta bilinmektedir.; Önder, a. g. e, Ömer Ötügen, **Atatürk Evleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara, 2007.s.76.

⁶³ Kuru Köyü: Yalova ili sınırları içerisinde yer alan Çınarcık'a yakın bir beldedir.

gezinti gerçekleştirdikten sonra, “*Yaşa, Var Ol!*” tezahüratları arasında Yalova’dan ayrılmıştır.⁶⁴

4.3.3. Dağ Turizmi ve Uludağ

Uludağ, dağcılık ve kayak sporları bakımından önemli bir merkez olmuştur. Bu merkezin canlandırılması için çalışmalar, ilk olarak 1927 yılında dönemin Bursa Valisi Fatin Güvendiren döneminde ele alınmıştır. Bursa Uludağ’ın kış turizmi açısından önem taşıması, 1933 yılında Bursa’da Dağcılık Kulübünün kurulması ve çalışmalarına başlamasında etkili olmuştur. Başkanlığını Saip Bey’in yaptığı kulüp, Uludağ’da çeşitli bölgelerde sığınaklar oluşturarak güvenlik önlemleri almış; bu çalışmalara yönelik araç ve gereçleri kısa sürede temin ederek Uludağ’da kış sporlarının gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Uludağ’ın kış turizmi konusundaki yetersizliklerini gidermek üzere, Bursa Belediyesi ve Cumhuriyet Halk Fırkası Bursa Şubesi tarafından Uludağ’a yapılmasına karar verilen otelin yerinin belirlenmesi de, bu kulübün yaptığı çalışmalar ve sunduğu raporlar sonucunda gerçekleşmiştir.⁶⁵

---

⁶⁴ Akşam Gazetesi, 22 Ağustos 1929,s.1.

⁶⁵ **1934 Bursa İl Yıllığı**, Bursa Belediyesi Neşriyatı,1934, s.18.

Sonuç

“Atatürk’ün Bursa Gezileri ve Türk Devriminin Bursa’ya Yansımaları” başlığını taşıyan bu çalışma ile, Osmanlı Devletinin yıkıntıları içerisinde yeni ve çağdaş ilkeler üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin devrimlerle inşa edilmesi sürecinde, Bursa’nın bir Anadolu kenti olarak nasıl bir misyon üstlendiği, Mustafa Kemal’in çeşitli tarihlerde Bursa’ya yaptığı geziler çerçevesinde ortaya konulmuştur.

Tarihin yetiştirdiği en büyük liderlerden biri olan Mustafa Kemal Atatürk, Türk Devriminin gerçek amacına ulaşılabilmesi ve en büyük eserim olarak nitelendirdiği Cumhuriyetin varlığının korunması noktasında, gerçekleştirilen devrimlerin halk tarafından benimsenmesi ve desteklenmesi zorunluluğuna inanmış; bu inancını, çeşitli tarihlerde çıktığı yurt gezileriyle uygulamaya koymuştur. Böylece O’nun çıktığı yurt gezileri, kamuoyu ile doğrudan temasın en önemli unsuru olmuştur.

Mustafa Kemal’in yurt gezileri içerisinde, Bursa gezileri önemli yere sahip bulunmaktadır. Milli Mücadele öncesinde eski düzenin tüm yapılarıyla örtüştürülen Bursa, Büyük Zaferin beraberinde ortaya çıkan süreçte devrimlerin toplumsal alt yapısının oluşturulmasını sağlayan önemli bir merkez haline gelmiştir.

Atatürk dönemi Bursa’sının Türk Devrimiyle olan bağlantısının konu edildiği bu tez çalışmasında, özellikle Mustafa Kemal’in 17 Ekim 1922 ve 1 Şubat 1938 tarihleri arasında gerçekleştirdiği 18 Bursa gezisi sırasında yaptığı konuşmalar yolunuzu aydınlatan unsurlar olmuştur. Türk Devrim süreci de, bu konuşmalarla bütünsel olarak ele alınıp değerlendirilmiştir.

1922 yılının 11 Ekim günü Mudanya’da Ateşkes Anlaşmasının imzalanmasıyla, Bursa’nın Mudanya kasabasından tüm Anadolu’ya doğan tam bağımsızlık güneşi, gelecek yıllarda ortaya çıkacak çağdaş ve gelişmiş Türkiye Cumhuriyeti’nin de takip edeceği aydınlık yolu çizmiştir. Mustafa Kemal’in Mudanya Ateşkes Antlaşması ardından, 17 Ekim 1922 tarihinde Bursa’ya gerçekleştirdiği ilk gezisinin, Lozan Barışının imzalanması öncesinde Türk tarafının barış şartlarının tüm dünyaya ilan edilmesi, tam bağımsızlığın kazanılması, Milli Egemenlik ilkesinin hayata geçirilmesi ve Türk Milletinin kendisini yıllarca köhneleşmiş bir düzene mahkûm eden tüm kurumlardan kurtulmasına yönelik önemli ipuçları içerdiğini görmekteyiz.

Böylece eski düzenin temsilcisi olarak algılanan Bursa Kenti, çağdaş Türkiye'nin doğuş aşamasında yeni devletin yol haritasının da çizildiği bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başkumandan sıfatıyla Bursa'ya gerçekleştirdiği bu ilk gezi sırasında Mustafa Kemal, Türk Milletinin imzalamayı hak ettiği onurlu barışa giden süreçte, kamuoyu ile dolaylı temas kurmak noktasında emperyalist devletlerin basın temsilcileriyle de görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sırasında yaptığı açıklamalarda, Misak-ı Milli'den kapitülasyonlara, Saltanatın durumundan TBMM'nin çalışma koşullarına kadar pek çok konu üzerinde durduğu görülmektedir. Tam bağımsızlık ilkesine göre hareket eden Türk Milletinin kimsenin boyunduruğu altına giremeyeceğini ve egemenliğin tek kaynağının yine Türk Milletinin kendisi olduğunu yaptığı konuşmalarda sıkça vurgulamıştır. Böylece Cumhuriyetin ilanına uzanan süreçte, Mustafa Kemal'in Bursa'da yaptığı konuşmalar büyük önem taşımaktadır. Buna göre, önce Saltanat kaldırılacak, Halifelik kurum olarak Meclise bağlanacak; ardından da yeni rejim resmen ilan edilecektir.

Atatürk'ün bu gezisinde dikkatimizi çeken bir diğer açıklama da İstanbul'dan kendisini karşılamaya gelen İstanbullu öğretmenlerle yapılan konuşmalardır. Mustafa Kemal'in öğretmenlere hitaben yapmış olduğu konuşma, kesin zaferin kazanılmasından sonraki dönemde öncelikle eğitim alanında atılacak adımların yeni Türkiye'nin inşası sürecinde ne derece hayati önem taşıdığına göstergesidir. Bu konuşma, Türkiye Devletinin gelecekteki programını ve hamlelerini yansıtmaya açısından önem taşımaktadır.

Atatürk'ün daha sonraki yıllarda Bursa'ya yaptığı diğer gezilerin de zamanlama olarak devrimsel atılımların gerçekleştirileceği tarihlere denk geldiği görülmektedir. Bu gezilerden birisi de, Ocak 1923'te çıktığı yurt gezisi olmuştur.

Mustafa Kemal'in bu yurt gezisi sırasında, Bursa halkı ile de görüşmelerde bulunmuş; Lozan Konferansı ve gelişmeleri, milli hâkimiyet, saltanat, hilafetin durumu, kurulacak siyasi parti konularındaki düşüncelerini onlarla paylaşmıştır. Bu görüşmelerin, sohbet havası içerisinde ve sıcak bir atmosferde gerçekleşmesine özellikle dikkat ettiğini görmekteyiz. Böylece yaşanan yeni gelişmeler karşısında halkın zihniyetinde ortaya çıkacak yanlış yönlendirmelere fırsat vermek istememiş ve halkın devrim süreci karşısında kuşkularını da, birinci kaynaktan gidermeye önem vermiştir.

Mustafa Kemal'in 1924 Yılı'nın sonbahar aylarına rastlayan bir dönemde, Anadolu'daki pek çok şehri kapsayan bir seyahate çıktığı görülmektedir. Bu seyahatten bir yıla yakın bir zaman önce Cumhuriyet ilan edilmiş, 1924 yılı Mart ayına da, Cumhuriyet rejiminin, hukuk ve eğitim sisteminin ulusal ve laik karakterini belirleyen devrimci kararlar damgasını vurmuştur.

Mustafa Kemal'in "Devlet Başkanı" sıfatıyla gerçekleştirdiği bu ilk gezide, 11 Eylül 1924'te Bursa'nın düşman işgalinden kurtuluşunun ikinci yılını kutlayan Bursalılara hitaben yaptığı konuşmada, Milli Mücadele sürecinde bu mücadeleyi yürüten Meclise karşıt olarak yürütülen yıkıcı girişimlere işaretler; kazanılan zaferin halk nazarında meşruluğunu vurgulamıştır.

1925 yılına gelindiğinde, siyasi ve eğitim alanında köklü düzenlemeler gerçekleştirilmiş; Türkiye Cumhuriyeti Devletinin çağdaş uygarlık dünyasında yerini alabilmesi ve hatta çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarılabilmesi için, sıra toplumsal alanda gerçekleştirilecek önemli atılımlara gelmiştir. Bunlar içerisinde Atatürk'ün Bursa gezileriyle bağlantılı olarak, Şapka Giyilmesi, Soyadı Kanunu ve Türk kadınının toplumsal yaşam içerisindeki yeri konularına dikkat çektiği görülmektedir. Öyle ki Bursa halkı, henüz Şapka giyilmesi Mecliste kanunlaşmadan, kendisinin Bursa'ya 22 Eylül 1925'te gerçekleştirdiği ziyaret sırasında, ikamet ettiği Cumhuriyet Köşkü önünde şapkalarıyla selamlamışlardır.

Mustafa Kemal'in Bursa gezileri sırasında üzerinde durduğu önemli konulardan biri de, Türk kadınının toplumsal yaşamdaki yeri olmuştur. Cumhuriyetin ilanı ardından, toplumun bütünsel olarak kalkınması anlayışı çerçevesinde kadınların etkin hale gelmesinin bir toplumun kalkınması için zorunlu görmüştür. Çeşitli tarihlerde yaptığı konuşmalarda ve verdiği nutuklarda da Türk kadınına yönelik açıklamalarda bulunmuş; kadının toplumdaki yerinin yükseltilmesi için kamuoyu bilinci oluşturmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal'in kadın hakları konusunda köklü düzenlemelerden sonra, 6 Haziran 1936'da Bursa'ya gelmesi ve bu gezisinde manevi kızı Sabiha Gökçen'in de kendisine uçağıyla eşlik etmesi, bu açıdan önem taşımaktadır.

Bursa, Türk Devrim sürecinde, Harf Devrimine yönelik bir seferberliğin coşkuyla yürütüldüğü önemli merkezlerden biri olmuştur. 27 Ağustos 1928 tarihinde Bursa'ya yaptığı bir günlük gezi, daha çok vilayetin yönetici kadrosunun devrime yönelik

çalışmalarının denetlenmesi şeklinde geçmiştir. Bursa şehri yöneticilerinin yeni Türk Harflerini öğrenmek konusunda gösterdikleri başarının da, Başöğretmeni daha da mutlu ettiği görülmektedir.

Cumhuriyetin 1930'lu yılları, ekonomik politikalarda devletçi anlayışın uygulamaya aktarıldığı ve devletin ekonomiye müdahalesinin kurumsallaştığı bir dönem olmuştur. Ülkenin kendi öz kaynaklarına dayanılarak sanayi tesislerinin kurulmasını amaçlayan I. Beş Yıllık Sanayi Planının uygulanma sürecinin Bursa ayağında, Bursa'daki Merinos ve Gemlik Suni İpek Fabrikaları önemli yere sahiptir. Mustafa Kemal Atatürk'ün, bu muazzam sanayi eserlerinin açılışı yapmak için Bursa'ya yaptığı geziler, O'nun Cumhuriyetin varlığını sürdürmesinde ekonomik kalkınmaya büyük önem verdiğinin göstergesidir.

1922 Yılında Bursa'ya ilk kez geldiğinde, Bursalılara Milli Mücadeleden sonra millet olarak her alanda kalkınacakları, özellikle ülkenin ekonomi alanında gelişme sağlayacağını beklentisini ortaya koyan Mustafa Kemal. 1938 yılının 2 Şubat gününe gelindiğinde, Bursalılara verdiği bir sözü daha tutmanın mutluluğunu yaşamakta; Bursalıların bu ziyaretinde kendisine gösterdiği coşkun sevinci de buna bağlamaktadır.

Türk Devriminin uygulanma aşamasında, bütün Anadolu genelinde olduğu gibi, Bursa'da da devrimci düzenlemelere karşı bazı olumsuz tepkiler görülmüşse de; bu tepkiler, devrim sürecinin gereği olarak kararlılıkla bastırılmıştır.

Bursa'da devrim sürecine karşı ortaya çıkan en büyük tepki, 1 Şubat 1933 tarihinde Türkçe ezan uygulamasına gösterilen tepki olmuştur. Bursa'da çıkan olayları haber alır almaz Bursa'ya gelen Mustafa Kemal, olayın kontrol altına alınması ardından gerekli incelemeleri ve işlemleri gerçekleştirmiş; bu tür hareketlere karşı hiçbir suretle müsamaha gösterilmeyeceğine önemle vurgu yapmıştır. Atatürk'ün Bursa'da iken verdiği ve "Bursa Nutku" olarak geçen hitabesi, ulusal varlığın korunması noktasında Türk Gençliğine duyduğu sonsuz güveni ortaya koymaktadır.

EKLER

Ek 1: Atatürk'ün Bursa Gezileri Kronolojisi:

	Gezi Tarihi
1.Gezi	17-29 Ekim 1922
2.Gezi	20-24 Ocak 1923
3.Gezi	31 Ağustos-11 Eylül 1924
4.Gezi	22 Eylül-8 Ekim 1925
5.Gezi	22 Mayıs-13 Haziran 1926
6.Gezi	15 Temmuz 1927
7.Gezi	1-9 Ekim 1927
8.Gezi	27 Ağustos 1928
9.Gezi	21-23 Ağustos 1929
10.Gezi	4-5 Ocak 1931
11.Gezi	7 Ağustos 1931
12.Gezi	17-19 Ocak 1933
13.Gezi	5-7 Şubat 1933
14.Gezi	4 Mayıs 1934
15.Gezi	9-11 Ağustos 1934
16.Gezi	15-17 Temmuz 1935
17.Gezi	6-8 Haziran 1936
18.Gezi	1-3 Şubat 1938

Ek 2: 17 Ekim 1922 Bursahlılar Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'yı ilk Bursa gezisi sırasında karşılıyor.

Ek 3: Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 24 Ekim 1922, s.1. Başkumandan Mustafa Kemal'in Amerikalı United Press Muhabirine yaptığı açıklamalar.

هسي : هر رده ۵ غر و شدر

لرمی غر و شدر

ایچون اداره مدیریترینه مراجعت اولنور

بیع الاول ۱۳۴۱

سین اول ۱۳۳۸

اولنور تورک غزیه سیدر ۱۹۲۲

حاکمیت

ملکی : ملک اراده سی حاکم قیامتدر

اداره خانه سی : آقره ده

صاحب امتیاز

تلفراف و تلغوز

آبونه نشر انطی

اعلانات اجرتله

باش قوماندان پاشا حضرت تریله پک مهم بر ملاقات

بر آمریقالی مخبر، استانبولده تضر افله جرهانه افطار عمومی مننه ایلدیغ اید ملک اوزره بعضه سؤالدر

صور مسه و پاشا حضرت تری عمره صلیه مزی کنیینه صریح بر لسانه بیلدر بر مشلدر در

بوتون جهان بیلیدر که تورکیا حر و مستقل یاشامنه قرار ویر مشدر . بو قراری اخلاصه متوجه هر قوت تورکیانک ابدی دشمنی قالیر

— موصلا ولایتی هر دو ملیزم داغیندر در .

— آمریکا جاهلر متدوسی حقیقه تدولو بر سیاست اقتصادیه تعقیب ایلدیجکس ؟

— آمریکانک منافع ملی مزی اعظمی در برده تطبیق ایلدیجکس ؟

— اولاده واسع سرمایه و منافعندره استفاده بر اهمیت عطف ایلدیجکس .

— آمریکا و آوروپا افکار عمومی مننه دهه بعضی شیلر بیلدیجکس ؟

— آمریکاه آوروپا دولتموره جرهانه منیت بیلدیجکس که تورکیا خلقی هر مدنی و قایلین ملت کی بلاقیر و شمل لاهر و مستقل یاشامنه قطعاً قرار ویر مشدر . بو مشروع قراری اهل اولدمتر هر قوت تورکیانک ابدی دشمنی قالیر . بو مخصوص جرهانه اسانیت و مدنیانک و جرهانه خالکی محقق تورکیا ایلدیجکس .

— قریبانی اعمال و سذر دنی در لودر لوموانغ آنتندره نصیبیه ایلدیجکس .

— حیات اقتصاد مرکز مشروع کسایشی تأمین و فن و حرفانه ایلدیجکس .

— عالیشان جرهانه فاروشومو عمره صلیجکس .

بروسه ، ۲۲ (مخبر مخصوصه لاهر ایلدیجکس) — سکز بوز

آمریکاه سی نامنه حرکت ایلدیجکس (بو نایتید پرس) مخبر بوز

ادوار کینگ استانبولدن باش قوماندان پاشا حضرت تریله پک ملاقات بر ملاقات

یاشمشدر . مصطفی کمال پاشا حضرت تری آمریکان مخبر لاهر سؤالدر پک

مهم جوابلر ویر مشلدر در ، مخبر لاهر سؤالدری و پاشا حضرت تری لاهر

جوابلرینی عیناً کوندر بیورم :

— تورکیا بو یونک ملت صلیجکس صلیجکس پروغرامنده کی نقاط اساسیه سی

تلدرد ؟

— « مینامه ملی »

— بو نازلر مسئله سنک حل ایچون تکلیف بو یور دیجکس صورت

حل تدرد ؟

— استانبول و مرمره ناک استیتی مصونه قالمو شیلدیجکس بو نازلر

جرهانه آچیلر بولونمسی اسان مقصد مدرد . بو مخصوصه عه و قودار

دولتله ایلدیجکس برابر بولدیجکس شکل معقول معتبر اولدیجکس .

— قایار و کردستان بتول اراضیسی طلب ایلدیجکس ؟

Ek 4: Renin Gazetesi, 2 Kasım 1922, s.1. Başkomutan Mustafa Kemal'in Le Petit Parisien Gazetesinin Fransız muhabirine yaptığı açıklamaları gösteren örnek

Ek 5: Vakit Gazetesi, 30 Ekim 1922, s.1. Başkomutan Mustafa Kemal'in kendisini İstanbul'dan ziyarete gelen öğretmen heyetiyle Bursa Şark Sinemasında yaptığı konuşma örneği

باش قوماندانك معلمره خطابي

استانبول استانبولدهك ايمانلي نو، كلرك آرزوسى كي اولاجقدر .

ممكنكز ، انظار مدينهك سيرتهز انكشاف اجنسى نوزمه بوه همم وفتنه اولومقنده .
معارف بروغراممكز نمل طاشي جهرل همومجى انار نكده .

باش قوماندانلر ايجر امله اوزده استانبول كتاب ابتدائيه مصلحه طابورلرل موك برك .
1 . وسه مزه اينديكى يازمشدى .
2 . ملى نوما سايز طرفندن قبول اهائش وصال كمال پاشا ملى معلمره خطاباً شو نطق اراد اجتمدر :
خائل ، كلر !

استانبول كلبورسكز ، صفا كادىكز .
استانبولك نور اوچلارنى نمل ايدل هيئت عليهكز قايسته دويديم ذوق قاياندر .
مواجه كرده حسن اينديكم اكه قونلى حسن مسا .
هده كره سويله كم .

استانبولك آرا كرده بولوميم ، چوسوق اولوم ، سزى تيره ايدمكز ، اوزمان ظن ايديدومك مملكت ايجون داها ناع اولوردم .
بوكون مادامك بو مكن كلدر ، شينيدى بو آرزومك برينه باشقه تركيشلور بولوردم .
استانبولك ، سزه تكليف اينديكم نى چو .
چولقرمى اي يتيشدرمكزدر .
سالم خاتم و بگر !

تاتابنى لسانزه ياشدورمديم ايجون بوله خطاب ايديدوم .
بزم مملكتكز بولاكته دوجار اولدى .
داليز برامضلال تيلكسى كچيدى .
دجا ، مملكت ايجون حازاهيت اولسي لازم كان بويوره فلاك كنده باشقه برش دوشونمىلر ايجون همينزه ايدلى ايمانلى قىللى نيز اولان بويوك روحل ايجرى يانه يانه جايسته .
ق مظهر بروفلى ايجنده مودنى الله اينديلر .
بوكونكى ظنر ، بو طوبراندره حر بر هوا نفس امله ايجون حياتى استخار ايدنرك هميله اولدى .

قط بولغر تادىكلر .
اك شوقى ، ماسيله خلاص اولوق ديبه ماز .
فكر بى ايضاح ايديم :
بر ملك مروض فلاك اولسي اولنك خسته اولسي ديكدر .
فاهى ظنر سرتك نياويس ايله اولور .
بوده آخى ملى و نى بر طرزده بايليدر .
هكس قديرده بون سيمر پشه چيلار .
بر ملى قرض اينديون قانلر فكر و حيات ايتابه قوتليردر .
بز فكر و اناحيات منبرى تظهير ايتك ايشه باشلامىز .
ملى قوتلارنى ايتنيلر ايجون جيت ، قساكاران لردر .
بر هيات ايتابه ايتك سرتك كورمك ايجون ، بو اوصاف جيج بر زمان كالى كلز .
بو اوصاف ايتنده علم و فن لازمدر .
علم و فن ايتارليك مركزلارنى مكنيدر .
اونك ايجون مكنك ناي حرمته تمام ايدلم :
مكتب كنج دماغلره حر باشامى ، شرف اسه لى اكره تير ، استقلال نولكجه دوشونجه اكه دوشرى بول اكره تير .
هر نديت مسلكه متخص اوانى ، علم و فن شرطه :
ر اولور .
پانى ده تاييل ايدن مكنلردر .
خائل ، بگر !
مملكتك اكه ملس برلرلى كيرلن دشت قانرى اراز ايدن ظنر ،
فنى و علمي دستورلر نطق ايله ايدلى .
خلق و بويوك ظنر ايجورده هنى سلسكى تيل ايدمكز هر خصوصه دعيوز هر دن اولمچدر .
مملكتنده اناكار مدينهك سره هه انكشاف اجنسى لازم .
هركس روجيه ناموس هدايهك بولمق بياي و چاشليردر .
بو قاره كونرك دوه ميسى ايجون ملى بويوكيا بولدينى جهان ايتات اغلىز .

بوكون مبرزك اكه قونلى و فاهى معارف ايتليردر .
بوهه جه مال مظهر اولس لازمدر .
واولاجنيز ، بولمكز تاتابنى ايجون مبرزك اسالى بر بروغرام اوزنمه بروسى لازمدر .
ايجون بر بروغرام :

1 - حيات ايتابه دل فاهى آلمى .
2 - ايجون مصرجه قونلى امله .

شم بويوك بوكون بوتول دنيايه كوزليرى قايوب كنديرى جهرل پشاپورظ ظن ايدمهز .
مملكتك اطرافى دمهير چابر ايله قوشاقى سوزيله ده پشاماز .
بانكس مدينه اوزنمده ملى بر ملك اولرى پشاپورظ ، بوحيات علم و فنه اولاجقدر .
بوهلم و فن نومه ايشه بولوب هر كس قايسته قويانيز .
ديتيز ملى و فن پت برست مملكتنده آرا ايديرور ،
چينده آرا ايديرور .
بوجاق بوتون ملك بيلمسى لازمدر .

معارف بروغراممكز نمل طاشي جهرل همومجى ازاله ايتك اولاجقدر .
هكس قديرده برمزه زده برنه دوران هيتى قائل ديكدر .
ديكر طرفن هيئت ايتابه سن ايجون مهم ضررل يتيشدرملىز .
اكي باجه اولوق پشامان مظهر جاق سيمندر و ضيف .
بوكون بوطنده :

1 - ملى .
2 - تورك دولتى .
3 - توركيا بويوك ملك مجلسى حكومتى واردر .
بو اساس قطار خارجه ذاتا باشه برنى اولماز .
بو قكرلره دشمن اولانلره مجادله ايدمكز .

مجادله ، هر زمان مجادله لازم .
بر حلقى قوتك دماغلره جانلارمق جيجوريتد .
اوچ بيج ست اولور برسورده خالده ايدك .
فيتن بويوكا كوره اولور ايدور .
اوچ بيج ست دى برى ملك اولوق پشاپورظ .
بوته اكلبار شاهدى شكل حكومتشدر .

بوتول جهان نرد ايتده .
بيليدورك ملى ملى آخى توركيا بويوك ملك مجلسى حكومتى طابور .
ستين موجوديتريك محافظسى ايجون تورك استقلالك اعاضى طلب ايدنر كرتنى نايح محيدلر كچدى .

سالم خاتم و بگر !
اودور برك ظنرى سز ملامهت كىز .
اكر مامه نساوف ايدمكز بون وصار صالانز برايمار طاشيان اكره اداشلم يلكز برك فكر لريكزى ايلرى كوتوره بىكز .

صرك سوزلر همى هر صدمه سرك بوجومق هيئت ه لند كيشيكز يانكز برك دكل ، بوجومد اناطلرلى و بشردى ، سولمريكز بونوم ملة نايح برك وظيفه .
فنى ستم اميرمه شرف حد ايدم .
سزده شم سولمريكز ايتابه برك قونلى آرفاشمزه نايح ايدمكز .

استانبول ، استانبولدهك ايمانلي
توركلر آرزوسى كي اولاجقدر .

Ek 6: 24 Ocak 1923 Bursa Valisi Hacı Adil Bey, Gazi Mustafa Kemal'i II. Bursa gezisinin sonunda uğurluyor.

Ek 7: Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 25 Ocak 1923,s.1. Gazi Mustafa Kemal'in II. Bursa Gezisi sırasında Bursalılarla Şark Sinemasında yaptığı konuşma örneği

بويوك غازينك بروسه ليليله حسبحالى
بىرى ساعت سورده بو سوجالده اهانينك يكرى سوانه
بلك تايابه دقت و سيمم جوابلر و برستلردر

دى ساندك برحيمال :

بروسه : ۲۳ (آ.آ) ... باش اولمادان غازى
 حعلوگان باشا حضرتلى دهون، ترقى سینه ماستده
 بدنازوان ساعت ايكين ملقوزه قدر دوام امان
 نيات همديانته بوئتلردو. سینه ما تاياس، انراف
 علنا و دماغه سقوق و بلبه هيئتي اعضاييه
 مأمورين، متوار و مرصفت خلدن صرک سامين
 ايله دولدهدى . باشا حضرتلى بروسه خانك
 خلدنه كوشمكلى نظاهات نوقا ليايه بيان
 اشكر ايتكندمكده ايتي چي سئاول بروسه ك
 دشمن امدال آتته ليرسى اوزورنه بويوك ملت
 جسدنه جريان ايلن مدا كراي خاطر لادوق
 ديتلرورگه :

• بركون بولورلن كان ختر ، و كيا بيزدن
 صرک اولان بويوك ملت جسدنه هيچايز، فریادله
 ائل حصوه كيريشدى . كرسى به چيچان يتون
 خطله بوخت كسانده ايچون آغلاشلر و صرکس
 آغلاشلردى بي نيا سف بن بوگرده اشلر اظهار
 ايتكلار يارمسا ايشرا كوردهم. بالکس
 اولرى تىل ايتك ، اولرله شات و بريله
 وظيفه يله كتلدم. او كوتكى مدا كرات ائستده
 ديقدم ك : (بروسه آا و طك ايشعار بر
 جزيئور. اشفاق بوئدر. چه حال اشتداد
 اولد بقد .) ق طوقه اوزوم ، دشمنى
 جدى بر مملويعه نوقا ايچون زمانه عاصدى.
 اوزناه قدر بروسه دن بر فداكاران طلب ايلك
 جيويوي، و اردى . ايته سوووك بروسه ليل
 اوزون مدت ايشاله كوئس كرديز - سبر
 و نيات كوئشورل . نيات اوزوم لايك
 ارب بولوردي ؟

قورلردى ؟
 بلك زياهه آييشلان بوقدمه دن سكره . باشا
 حضرتى ، بروسه ك هيت تارخيه بو خاطر مديه
 بولان مانع كروئش ، ازلجه مشهور جهان
 اولان قليبه لرندن ايكينكك، خاليجين، آرام،
 جياي و سترگي سئلرلر بخت غفر و بولرى
 حال ايشايديه برقه هئتكك لك چوق حضرت
 اولدني و مانع كروئش شديقه قدر لاييه
 استفاده بدمس خلك و ندى سكره هر جموعده
 صرف هاليت ايسى لازيك ايكى يان جيورلردو.
 بدمه صاصه لرني حيسان طرزه ياشي مناسب
 كوروك خاطر وركه ككي خصوصاً بروسه
 دوشمكلى و كورلرلر، مانع سئلر وركه
 ايشه كورني سؤل ايشلردو . بوك اوزورنه
 بروجودات طرفندن مختلفيناره عالم كورنى
 متوار سؤل ايراد اولمئدر .

آيانه ملرک مولى :

باشا حضرتلى بو سؤزلى تئيت ايتكند
 سكره سروسيله جوابلرني و برستلردو . آناه
 دئر اولان بروجولرله جواب باشا حضرتلى
 ديتلرورگه :

• آماندن عت ايدن آرقده شيرك قصدى
 هيكل اولسه كرگد. دنيا دهمندن، مرق يستكابل
 اولق ايستين هرمانك برمت، چه حال هيكل
 يايه چي، هيكلش يئشدره يكمو . آمانك
 شورابه، و رايه شلرات تاريخيه اولورق كرنيك
 نماير وين اولدني ادا بيلر، احكام شرعيه ي
 لاييه تبع و نديق ايمش اولانردو، جناب
 يئشيرك دين اسلاي ناسيندن بوآه قدر برك
 اوچوز بوئدر سته كيشدر . حضرت يئشيرك
 اوصا آييهي تلقى ائستنده خاطر ليرك قلب
 و وجدانده بو طلر و اردى . بو اسانلرني طرني
 حه و جودت ايچون اول اوطاش پارچه لرني آتق
 بوئلرني بيلرلن و قيلرلن چي عاقم جيورلنده
 ايدى .

حقاني اسلايه نما آييشلردن و حاصل
 اولان قامت و جدانيه قول حادثت ايله نمايد
 ايلك سكره بر ناطق شور اسانك بو طه طاش
 پارچه لرته نديق فرض و نطق اسلايه حقير
 ايتك و يگدر . منور و دنار اولان ملنر، ترك
 آساندن بى اولان هيكلشراشلى اعظلى درجه ده
 ايلرله يله و نكتر كره هر كوشش اجداد سرك
 بوئندن سكره يشه جله اولاد سرك خاطرني
 كوزل هيكلرله دنياه اعلان ايدمكدر. بو يته
 جيورن باشلاشده . نلا سيواسدن اضروره
 كيدر ك بول اولورده كوزل بر هيكل تصادف
 ايدمكدر ، سكره صرغيلر اسلام دگيلو ؟

اسلامق ، پاكز كوروكا و اطروق خلكي
 منصرفو ؟ سياحت ايلر بك آغلا بيلورگه ،
 صردو بروجو اعظله كورلر و اودر . مانع
 دين و دين كي قولق ايكى فخرته مانكدر . بو
 بوئشيلرني هر جج فرقت ، ملتريك قلب و ويد
 اتندن چكوب افسانلردو و آغلا اسانلر
 متكابل اولق ايچون يتش شيلره مانع و برمتك .
 رسم ياز ، برمتك ، جيكل يايه برمتك
 فلك ايچاب ايشيرديكي تاثير يايه ؟ اعتراف
 ايتك او سلك طرني قورده برى بوئدر .
 حالوكه بزم ملنر ، اوصاف حليقه سيله متفق
 و ترقى اوله لادس و ايله و در .

ايچي سرمايه سر - غله و شرورلر :

بدمه ايچي سرمايه سئك كيندره كرسيله
 خلكرك بوئدمه ضرور اولوب اولدني حده ك
 سؤله يكرگه هئتكه وصيت عموميته تصوير
 ايشلر و هئتكدر بولون هر دم و لهن ايشيرك
 خراب ، كوروك بريشان برستله بر اديني ،
 ايتشك يكرگه بار يكر صرک بوئدمه يني و بدمه ضرر
 ايتشك يكرگه يفتك چك ماهه بولور بدمه ينيان

ايچون لاييه استفاده ايتك ايچون بلك چوق
 تديرلر هئذيه جيورلر بدمه ينيان بدمه ايچي
 سرمايه سئكده ضرور ايله چي برستله هئتكدر
 كورمه سته بدمه لار كيك سؤلفلردو .

آيچي سرمايه سئك ايتي بولورده افط
 ايشيك حضرتلى دور و دواز ترشح و ازلجه
 هندستان تورك و اسلام ايلر طرولنك برانكدر
 اوصاف يكرگه و ريلن ايشلر ايتشك سئكده نقرش
 اولدني ايشاح خشم .

زراعت بدمه ك كورنى :

متنلاً زراعت كورنى ايچون ككي تدير
 ائد ائد ائد سؤله چو با : ختم زراعت كورنى
 چيچ و چوبلردو . بو مانكك چوق قولق
 اولدني سيمي . ختم ك چيچ و چوبلر اولدور .
 مانكك شديقه قدر بروجو اسياب و عومل
 بائيرله چيچاينك بدمه چو ايشي ياييشدر .

ويكدن صكر اوزاه عيق و آلات خدر ك
 ايچون ائق چيچ ليلون لير خصص ايلدني
 يايه شديقه قدر تدب ايلين سيبانك
 هئتك حقي كنديه يني دوشورمكدن و كورمكدن
 منع ايشيك و بوئدن شخصه سياستلر
 برت دولت و ملت سياستق ايتي اولدني
 و آران انسان و نك لاييس ايچون مانكدر
 استفاده ايلدني ايشاح بيلرور .

آرورده و وضعت صالح :

بدمه آرورده و وضعت عموميته صلح
 مسئله سته نقل كلام ايدر ك آرورده دولترنك
 وضعت هم بولون توركيكته جهان سياستده ك
 مولد و نعت بيلرور . صلح حقه و دشلرورگه :

• حقيقت حاله صلح بزم ايچون بدمه قدر
 نافع اينه خاطر بيز ايچون بدمه اوقم نافع
 ولائدر .

• چو نك بوئدن سكره ، كيشلر كاغمار
 و احياس ايچون چايشق ايسته بوئدر .
 اولر كنده بوئوروي ادراك ائتملرني امكان
 بوئدر . آئق اولر بزم ائيزه متردانه
 باقورق بائيديمز اقلامك اسانلر بر اقلاب
 اولدني و كورنك بدمه حال دور و بلكي كورنى
 طن ايشلردى . ايسته بوخيال و صلح
 شديقه قدر اوزاقلاشدرمشدر .

• فقط حمو اولسون ، ائتمك و مجلسك
 اظهار ايشيك و رحمت و نوازه بولان هئت
 مرخصه سرك دعوا زمي ، دامنه خصوصاً
 كورسردكي اقدار و بصيرت دشمن سرك
 بوكي خياله سايلرني امكان بر اقبه بدمه .

الفيظ سئلهسى :

بدمه صلح فورا ائندوشديقه قدر مدا كره
 ايلين سئله حقه اضافت و برستلر ايلير
 مسئله سته نقل كلام ايدر ك مابه كه استنول
 خارج اولق اوزوه اسانلر ايتشك بوليله هئيكى
 و برستله هئك سئله سئله سئله ايله ائشاله هئك
 اوزوه اسانلر بدمه قاييله چيكي ، برستله حلاهده

Ek 8: 1924 Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, eşi Latife Hanım ile III. Bursa gezisi sırasında

Ek 9: 11 Eylöl 1924 Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Bursa'nın kurtuluş kutlamalarında halka hitap ediyor.

بروسه، قورتولوش کوننی غازی پاشانک حضور یله تسعید ایتدی

دونکی مراسمده برنطق ایراد ایدنه غازی پاشا غروبده صمیمیه ایله قره دکزه حرکت ایتسه و دووه بوغاز ایچنده کیمشدر.

شهر و بدی اهردری بو پیشل پورده دوشنا، آغاس باسادینی سولرکن، بکری ایش ههراق برو- سناک و ملومز اوله بیلن بوئول تاریخی دمامده حالانده - بو اوزول حیاتی کوزول شهرک وشم ایرک چوق شردل کورهش، جوق قره کونلرک شش اولدنلری خاطر لادم . (بیتنا) قرالرشک خسرواه، اسکندره برون اکتکل تختلنده او طولده بیلد. کرای دورلدن، بروسه تک روما ویا بیرانس ولایتو حالده اداره اولدیلو

(خصوصی طرفه ایچیز)

قره نولرسه کوننی تسعید ایتسه بایمونه طامه نطق

بروسه، ۱۱ ایلول (سورت مخصوصه کونده- رده کیمز مهره زدن) - بروسه جوشقونلدی، برون سرقاقر دولشدی. غازی پاشا و رفیقسی ساعت ایکیده بلده کادی . اولانیمونلرک سرکرا ولایت ارکانو معاملرک، عدلیه ،أمور بنگک، اسنانک تریکائی قبول ایتدی . بو شاهه ماماز مورس وبارشده قبول ایلدیلند. قبول مراسمندن سوکرا حاضر لالان کرسی یه کیتدی: خلق غازیی کورسه یه قوشوروردی . صابطه

زمانلردن بخت ایدمک دهم . فقط بر بروسه تک طامی ، طوبرانی وایتدن تپانه قدر بوئول اهالیسی تورک اولدقدن سوکرا کچیردی کدرلره خاطر لاتیق ایتیم . اجدادیمز تورکر بورا یه صاحب اولوب برلشکدن سوکرا قاج تورک تاجمداری قاج عثمانی شهزاده سی تاج و تخت و سلطنت قاقه سی بروسه یه بزم ایتیلر ، بروسه یه یاقشله ، یقشله اهالیسی صوبتیلر . ذوالی بروسه و بروسه ک بوسلطنت دوستکونلر تک بازمجه سی حالده نه آیم کونلر کچیرمشدر .

اندیلر ، برملکتک ، برملکتک خلفنا دشمندن سرر کورمه سی آجیدر . فقط اکتند: عرفدن بووک طانیبیدی و باشلنده طانیبیدی ایتلردن وقاسزلیق ، فلاکت کورمه سی اولد دها آجیدر . بو ؛ قلب و وجدانلر ایچو اونولاز یارمدر .

قرده شله ؛ بروسه تک قورتولوش کوننی قورتولدی فلاکتک حقیق سبیلر نوده خاطر لاه [مابدهی ایکینجی صیفه مزدهدر]

غازی پاشانک ایراد ایتدیکی نطق

« اندیلر ، بروسه تک قورتولوشنه تصادف ایدن بو کورلده ، بوراده ، آرا کزده بولوبارق مسرتلر کیزه شخصاً اشتراک ایدم بیلدیمکدن بک زیاده ممنون و بختیارم .

مملکت نامته ایراد ایدیلن خطاهده ، ابدال اولونان صمیانه حیسانه و محبتنه ، اضاده بوئول قلبه ایتکر ایدم . فقط ، ساهه کزله دوخال اضاح ایتلی هم که ، اطهار اولونان بوئول تقدیرات بزم شخصمدن زیاده ، نوده بلشده بولوندر بیدشکر قهرمان تورک اوردولر تک بوکسه قوماندان و ضابطان هینلر نه وداکار عسکرلر نه ، اک نهایت بوئول بو قهرمانلرک آتاسی ، باشی و ولی الله معنی اولان بووک تورک ملتته راجیدر . بنده بوشالی اوردولرک بر فردی ، بووک تورک ملتک بر اولادی اولنقه و اوک خدمنه حصر موجودیت ایلشم بولنقه مقننر و مسوموم .

مز زده مریلم ؛ ایراد نطق ایدن آرقدا .

ازدشانی سیم ایچون اهالی ب کرایه سوق ایدرکن غازی پاشا آقابه قالندی : آرقدا شله ، صکره ، پولیس چیکلین دیبه اسر وردی . خلق پاشانک اطرافنی آلدی . توفیق بکاک نطقنه غازی پاشا نطقیه ، تابه ایتدی . خلق پاشانی بوئول قابله دیکلوردی . نطق بوزلرجه دفعه آلتیشلاندی . رسم یکدم جوق کوزل اولدی . یاد لره طوبیحیلر بوئول هسکر جوق تکمیلدی . بیس ایشخاره لغازیی سلا ایچورلردی . غازی پاشا قوماندانلره هسکرلر دولایی اظهار تقدیرات ایتدی . متافناً ایشیقنر لیسسی کیدی . غازی پاشا کوچوک طلبلره سلاسه التقات ایتدی .

بوندن سوکرا حدانیه کابلدی . بوراده میان غازی ترپسند شهید هسکر ایچون قول اوردو قوماندانک حضور یله مراسم بایلدی . خان ، فرقه قراکاشنده اوردوبه عرض شکرانه کدیلر . بر ذات نطق ایراد ایتدی ، علی حکمت پاشاده مقابله ایتدی .

شدهی بروسه قار آلایلی ایچنده جاقاقبور .

Ek 11: 1925 Gazi Mustafa Kemal, Cumhuriyet Köşkünde Şapka Devrimi sırasında Bursalıların arasında

Ek 12: Cumhuriyet Gazetesi, 29 Eylül 1925,s.1. Mustafa Kemal'in Şapka Devrimi sırasında Cumhuriyet Köşkü önünde toplanan Bursalılara verdiği nutuk örneği

Ek 13: 1 Ekim 1925 Mustafa Kemal, İpek- İş Fabrikası'nın açılışında hatıra defterini imzalıyor.

Ek 14: Hâkimiyet- i Milliye Gazetesi, 4 Ekim 1925, s.1. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in İpek-İş fabrikasının açılış töreninde yaptığı konuşmasının bir örneği.

رئيس جمهور حضرتلری بروسه ده

غازی مصطفی کمال پاشا حضرتلری بروسه ده فرقی

وساؤر مؤسعاتی زیارت بیورمشلردر

شاحضرتلری نطقارنده : بروسه باشلی باشنه برصنعت مملکتی اولمغه پک قابلیتیدر
ونک ایچون تمی ایدهرم : بروسه ده هر شیئه عاندقاریقلر چوغالسون! ایدمشلردر

بروسه : ۱ (آ.آ) — رئیس جمهور
حضرتلری بوکون ساعت ۴،۵ ده ملوقوماجلیق
ایریقه سی هر سه سی تشریف ایشلردر. مشارالیه
وماندا نرالیه خلق فرقه سی مفتی، والی اوشرکت
مؤسسلری طرفندن استیبال ایشلر، حاضرین
لر فندن آیشلارلردر. غازی به وحاضرینه
ایسته وشریتلر اکرام ایشلر، مؤسسلردن
تورک اوچانی رئیس اسماعیل حق بکک نطفیه
صاحبه ابتدار اولوشلردر. اسماعیل حق بک
نطقارنده وضع اساس رسمه لطفاً شرف بخش
اولدقلرندن دولای شرکتک پک حار و پاپانسز
منت و شکرانلری عرض و قبولی استرحام
ایتدکن ستورکا غازی به خطاباً : «تورکک
ظلمتلر ایچنده بریقان قدراتی قوزنارمه حرم
ایتدیکنکزم مسود آندن بری پشادینه زهرکون
وآغز اوله سریع وجهانسهول خارقلرله عمولدرک
تورک را کدیکن مصر لک حاصل ایتدیکی برده نیتله
مطالبه به آیشانلرک قولانلری دائره اسکانه کیره
بره ایلک حکمرانله مشغول ایکن بردیگری توالی
ایتمکده در. بوکون نعل طاشنی قوبدینه مؤسه
بو متوالی محظمت ایچنده پک کوچوک بر حادده در.
فقط بو صحاسمک باشنده جهانک اک بووک
انسانی اولان یارادیچی و مقدس شخصیتکیزک
بولونیشی اوکا پک علوی، شایان انتخاب بر شرف
ایدی و عظم قوت و قدرتلر بخش ایلمکده در.
اشارتکیزله ایمدنی سیای آلان بروسه لیلر
قیامت و قابلیتلرله متناسب بر محیطه صاحب
اولاقلرندن قطباً اینددرلر. اوغورلو و نیبارک
حضوریکیز موقیایمز ایچون بر ایتدیلدر.
سودیکک تورکک سعادت ایچون وار اول، بیک
پشای منجیمیز! دیش و رئیس جمهور حضرتلری
آیاغه قالمارقی و حضاری لطفاً اولور تارق آیتده کی
نطق ایراد بیورمشلردر :
« محترم حضار، بروسه ده بر ملوقوماجلیق

شرکتی تشکیل ایلدیکنه نمونیه مطمع اولمشدم،
بوکون بو شرکتک عائد قاریقه نک وضع اساس
صاحبنده بولونقی فرصتی سرتقه قارشیلادم،
ایندیلر، بروسه باشلی باشنه برصنعت مملکتی اولمغه
پک قابلیتیدر. آنک ایچون چوق تمی
ایدزم، بروسه ده هر شیئه عائد قاریقلر
چوغالسون، هیچ اولازسه تره لرینک عددینه
یاقلاشسون! معلوم حالیلریدر که منقرد تشبیرک
موقی اولسی مشکل شرائطک اتعاه میثله سیدر.
بووک ایشلر، مهم تشبیرلرک مسامعیسی ایله
قابل تاینیدر. محترم بروسه لیلرک اوفاق بووک
سرماه لری گل حاله کتیردرک بوکوزل مملکتک
قیوضانندن آرز زمانده اعطای اسفاده ایدمکی
مقدمه کی قناهم چوق قوتیدر. ایراد اولان
خطابده شخصه عائد ملتفانه سوزلر واردور.
بوئرله تشکر ایدرکن حکومت جمهوریه نک
بوکی ملی تشبیرلی دائما حایه ایدمکیکی ذکر
ایدزم. بو تأسیسه ییشوا ارلان ایش باقمه سنه
سورت مخصوصه تشکر ایدرم، متعاقباً نعل
ایله دی وغازی پاشا حضرتلری نام ساعت بشده
نعل طاش و خرج قویارق حضارک سوزکلر
آلفیشلری آراسنده صحاسه نوبت و برله دی.
بده آجیلرده فنارینجه طایفه بروسه و آقره
خطاطک پایدینی فود بول ماچنه کیدلیدی. پاشا
حضرتلری ساعت آیتده آجیلر میدانی طولدر بران
بیکارجه خلفک بشا نداری و آلفیشلری آراسنده
اوطوموبیلرینه بیکرک کوشکلرینه عودت بوور
مشلردر. ماچ بره قارشو بر ایله نتیجه لندی.

رئيس جمهور حضرتلری نطقارنده
بروسه : ۲ (آ.آ) — رئیس جمهور
حضرتلری بوکون کوشکلرنده استراحت
کیمیشلر و آقشامه دوغور اوتوموبیله قیصا
بر نزهده بولوشلردر.

Ek 15: Cumhuriyet Gazetesi, s.1. 25 Mayıs 1926 “Gazi Paşa Hazretlerinin Hususiyetiyle Alınmış Bir Resim.”

Ek 16: Vakit Gazetesi, 2 Haziran 1926, s.1. “ Reiscumhur Hazretleri İstanbul Musiki Heyeti Arasında”

Ek 17: Vakit Gazetesi, 2 Haziran 1926, s.1. "Reisicumhur Hazretleri İstanbul Mekteplileri Arasında"

Reisicumhur Hazretleri İstanbul Mekteplileri Arasında

Ek 18: Akşam Gazetesi, 28 Ağustos 1928, s.1. "Reisicumhur Hazretlerinin Telsiz Vasıtasıyla Mühim Bir Hitabeleri"

Mustafa Kemal'in VIII. Bursa gezisi yolunda Harf Devrimine karşı alınan bir telgraf üzerine yaptığı açıklama:

رئيس جمهور حضرتنك تيز واسطيسيله مهم برخطابلىرى

« تورك ملتى يارالرىنى تداوى ايچون حقيقت دنيلن جوهرى بولمشدر »

« بونك اوكنه سده كلك ايتنه جلكك عاقبتى توركك قوتى آياقلىرى آنتنده ازىلكمدر . ملت ، بو خصوصه هر هائىك بر مشكله تصادف ايدرسه بن وارقداتلم بولتدو بوقوتى آياقلك اوكنده ناچيز برملت فدائيسى اولورز »

داخيه وكيل يك ائدى ملطافتن برندن آكلى . برظرافتمى بو كيمه برلكده . بونك رئيس جمهور حضرتى ايله باش وكيل باشايه اولدئدى . باش وكيل باشايى و آئدى . ميج برشى سويده مەدى . مىراق ايند رئيس جمهور حضرتى :

« - بونقدر بئده كوروم » ديدلر و كوردلر . - بوته برشى املا و شوشونكاروس دوامشدم . - اولاده بئلبوروم . بو فطوسلط دهنت ساحلارى حئتده دنيا ملك شى شورد : بو امحلر ايچون خالا ملك سوزنه . ملكلكنه . ملكك آرزوسه لولافلىق وركدن كندلر شى مستحق كورورلار ؟ آرزو ، طلب ، اراده بزم ، كيشك دكل ، ملكدر . بزر اوكل بو اشارت اولان مادي و معنوي احتياجلىرى ايايه مأمور آدلرلر . كئدى كندلرزه ملاحئطه ائدىلى ايله اورتا بئرىق حضرتوردا ؟ هر هائىك بر نئله فرض باشوصم بونك تورك ملت هر هائىك بر مأمورك ويا رئيس جمهورك اول مامئيتك احق و آلچق دور ائنده اولمى كى حيله سايارق كندلرئك عمل الهمبر بئلمئسه مفاد اولاجى شئ ائتكه ترقى ساغ تصور اولورى ؟ بونك جوق عيب و كولوچ اولمئشه شئ هالاشدر ائدمه . مئج كئسه مىراق آتمئش . تورك ملق ايدئش شعوره و پوچه بيك سئنه ترك حائتده آچدئى دواسر پارارى مابلا تداوى ائتك اسطران ايله حليفت دنلن جوهرى و فئش اولمئشه فان اولدق اوزون خطوله رها آلامايه قرار ورمئشدر .

بونك اوكل سديك ايتنه جلكك عاقبتى توركك قوتى آياقلىرى آنتنده اولمكدر . اگر بونك بانكو بو خصوصه هر هائىك برمشكانه تصادف ايدرسه بن وارقداتلم بولتدو بولونق آياقلك . چئنه بونك اوكنده ناچيز برملت فدائيسى اولورز . باش وكيل باشايك آتئش و عازى حضرتنك مىراق ايتدكلى طرف عينا شو ايدى :

« عرب حرفلى ترك ايدئورمك . توركك سببئسى تبين و تبئت و علائكه ائكساعه اولان تورك حرفلى ايله ايتئورمك . چوقوق كوزلئد . آنا جوان نئره نئره ديوارلك مدائزئى اولان عئره مئشئره ائكسلىرى لمل بلزه چئمك ؟ عرجه ، توركئى ؟ »

رئيس جمهور حضرتى بوچا جواب و برمئدى . فقط داخيه وكيل شونى سويدي : « توركئى دئدئى دئل وازى توركئى . عرجه اولسون ائفانئسه عربلى دئنى بولمئاز . آتق مىراج اولش بولئورئى . رئيس جمهور حضرتى تئش ائتمون تئسباتك حئطه نايئت ايتنه جلككلى مىراق ايتدو بونك اوزرئيه مأمورلر شئ ائتمون ايتلشدر .

رئيس جمهور حضرتى دون آفتم ساعت اول دونوز چئمده رها رئمده باش وكيل عئمت باشا حضرتى . داخيه وكيل شئكى لال ملك . عازى عئتاب بيچق ائتمئش . سويوس سويوس زهئدى . بوزاقى مئوى ساغ . بولى مئوى جولدا حاس . كاك مئوسئى بونق . سربازورئى رسوسئى بئكل بولمئش حاله ارطغرل باش ايله سربمئده بر نئزه امرا بوزورمئشدر . رئيس جمهور حضرتى حوز سربازئيه عوت ائتمئشدر .

رئيس جمهور حضرتى دون كيمه بئله نئزه بيورده لرى آئتمه ساده استابول كئشريك 26-26 آغستوس خار كوني مامئيتله بولج اولان يرتئشئ دئكمئشدر .

تئش استابولئى مدبرى هر برك تام ساعت اول برده شو خطامه بولورورئى :

« ۲۶ آغستوس كوني ، حيا و اسطلاكه فارابئش كوكش . بونك عازى عرب سببئسى قومدائى ترككئده عئمت باشايك تارئش اولمئشه . تر شك 26-26 آغستوس كوني بائسى امرا ايتئش .

بونك عازى بو امرا ايله ملكك استقبالى حاسر لاپورده . 26-26 آغستوس كوني باشايك و سربت بركوكش حر و مستقل و فنى باران بومى اولدى .

تئش تئشون شركئى بو بونك شئ تاريخك عئمائى كوني كونه ياد ايدمك سامعئريك نئز و سوزلرى چئمده ائتكه قرار ورمئشدر . بوسيله ايله بونك ملك حيائته رحمان اولمئشه فان اولان تورك تئش تئشون شركئى بزمه و مستقل برونش و جهوت ائدمئش عئش ايند بونك عازى حضرتئنه تورك ملكك حرفلى عرس ائد . »

رئيس جمهور حضرتى بو خطابى ارطغرل باشلئدن بر تصادف لرى اولدق عينا ايتئدمك چوققون اولدور . عازى حضرتى سربازورئيه تئشون تئشون حان تئش واسطيله تئشون ساتراكه بئله بر بونك تئش ايتئشئ مى بيورئشدر .

ساعت ۱۱ چئمده استابول تئشئ ارطغرل باشلئدن شونئشئ آئشدر :

« ۲۶ آغستوس كونئشئ تصور ايند خطابى بونك عازى و صئت باشا حضرتى ارطغرل باشلئدن دئكمئدئز . يك چوق شئسى اولدئز . تئشك ايتئور . « ملق تئشون مدبرى اولان حئذلىرى كئشئت شئرلارئق اوايئق طوئته خادم ان وائانئ واسطئلىرى بونك تئشور و آيئيه لاقئده بيورورلار . »

بونك حئتاب ارطغرل باشلئدن ايمه بر موسئق بئوشماي بائئيسى ايتئشئش و تئش تئشون

اوركئزمى درحال فدائيه كيمك بر فراج بولس ورمئشدر .

تام ساعت اول ائكده رئيس جمهور حضرتى بئنه تئشواسطيله بونئره آتئفئده كخطابئريك تئش بيورولمئش امرا ايتلشدر :

عازى و صئت باشايه دئئىك : «

« 26-26 آغستوس سنده لالان انطباع خدر ؟ »

عئمت باشايك ساده وليمه جوانى شولمئى :

« - صرب دافئده شئ و شرف كونكك لمل وه واسطئله دوغدمئش دانا خطلام . قوتى خاطرئمه چوق كونه ترك بيان ايدم بئلمك بونك تورك حرفلى ايله جهانئ فرض ايدئلمز عاقلئك بئرىن ملك ايچون 26-26 آغستوس شقئدن دعا بونك و كئشئ سئادت تئبه لرى كئنه جئكى حئق كوروروم . »

رئيس جمهور حضرتى بونى مشاف . تئشكار اوركئزه تك بر اولد . ائدمئش امرا بيورئشدر . تئش بئكئدن براج بولس ورمئشدر . بئده تام ساعت ائكى چئمده ارطغرل باشلئدن شو خطابئريك حان عينا شئ ايتئشئ امرا ايتلشدر :

Ek 19: 1930'lu Yıllar. Mustafa Kemal, Bursa'da özel sektöre ait bir fabrikayı denetliyor.

Ek 20: 5 Ocak 1931-Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Cumhuriyet Halk Fırkası Bursa Şubesi'nden çıkıyor.

Ek 21: 19 Ocak 1933-Mustafa Kemal İpek-İş Fabrikasını ziyaret ediyor.

Ek 22: 19 Ocak 1933- Mustafa Kemal'in İpek-İş Fabrikasının hatıra defterine yazdıkları.

19. I. 1933
İpek-iş Fabrikasında
gördüklerimden
çok sevince duy-
düm.
Gazi M. Kemal

Ek 23: Vakit Gazetesi, 7 Şubat 1933, s.1 Bursa'da Türkçe Ezan'a karşı gerçekleştirilen tepki sonrasında Bursa'ya gelerek incelemeleri bizzat yürüten Mustafa Kemal'in olay karşısında yaptığı resmi açıklamanın örneği.

Bursadan ayrılmadan evvel Gazi Hz.nin tebliği

<h3>Bazı mürtecilerin küstahlığı</h3> <p>Bursa, 6 (A.A) — Bazı mürtecilerin ezan ve kametin Türkçe okunmasından dolayı 1 şubatta sebcbiyet verdikleri hâdisi üzerine dün Eursayı teşrif eden Reisicümbur Hazretleri tu ana kadar mese'e ile meşgul olmuşlardır. Bugün kendilerine iltihak eden ve hâdisenin hül ümet namına tetkiki ile meşgul olan adliye ve dahiliye vekillerile de öğleden sonra uzakerece kuuunmuşlardır.</p> <p>Eursadan ayrılmadan evvel Gazi Hazretleri Anaç'ou ajanına şu tebliği yapmışlardır.</p>	<h3>Gazi Hz. nin tebliği</h3> <p>Bursaya geldim. Hâdisi hakkında alâkadarlardan malûmat aldım. Hâdisi haddizatında fazla ehemmiyeti haiz değildir. Herhalde cahil mürteciler cumhuriyet adliyesinin pençesinden kurtulamıyacaklardır. Hâdiseye dikkatimizi bilhassa çevirmemizin sebebi, dini siyaset ve herhangi bir tahrike vesile etmeye asla müsamaha etmiyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır. Meselenin mahiyeti esasen din değil, dildir. Kat'i olarak bilinmelidir ki Türk milletinin millî dilli ve millî benliği bütün hayatında hâkim ve esas kâ'sacaktır.</p>
---	--

Ek 24: 4 Mayıs 1934- Atatürk ve İsmet İnönü Bursa Kız Lisesini Ziyareti sırasında

Ek 25: 4 Mayıs 1934 Atatürk ve İsmet İnönü Orhangazi’de

Ek 26: 15 Temmuz 1935 Atatürk İznik'te

Ek 27: 8 Haziran 1936 Atatürk ve Sabiha Gökçen Bursa'da

Ek 28: 28 Kasım 1935-Merinos Fabrikasının temel atma töreni sırasında İsmet İnönü, Bursa Valisi Şefik Soyer

KURUN

İSTANBUL - Ankara Caddesi
Posta kutusu: 46 (İstanbul)

Telegraf adresi: Kurun - İstanbul
Telef: 21413 (Yan) 24370 (İdare)

Perşembe
3
ŞUBAT 1938
YIL : 21 - 3
Sayı: 7203 - 1298

Bu
S

Büyük Önder Atatürk'ün, Başvekil, Dahiliye ve Nafia Vekillerimizle beraber Cemlik ve Bursa fabrikalarının açılış törenleri münasebetiyle yaptıkları...

Merinos Fabrikası

Her sene harice giden birçok milyonlar bu mühim fabrika sayesinde memleketle kalacaktır

*Bursa, 2 (Bağışkırımlarından te-
lefonla) - Bugün Bursalılar ilk bay-
ramı birlikte yaptılar.*

*Birinci bayram Atatürk'ün şehit ge-
retilmelerinin ikinci günü oldu. İ-
kinci bayram yine büyük Şefin baş-
kanı altında olarak Merinos fabri-
kasının açılış töreni yapılmıştır.*

*Bütün Bursa halkı daha sabah erken-
den sokaklara dökmüştü. Bütün so-
kaktarı dolduran bu kalabalık Meri-
nos fabrikası etrafında toplanmıştı.*

*Dükkanlar, evler bayram günlerine
mahsus, bayraklarla donatılmıştı. So-
kaktarın kalabalığı o derece idi ki
araba ve otomobil gibi vasıtalarla şeh-
rin ancağında dolaşmak imkân-
sız bir hale gelmişti. Bu hal akşam
kadar devam etti. Akşam olunca şeh-
rin her tarafı elektrikle aydınlatıldı.*

*Başbakan Celal Bayar açılış tö-
reninde söylediği çok çarpıcı ve
Merinos fabrikasının kıymet ve ma-
hiyeti çok güzel tabirleri etmiştir.*

*Memleketimiz kantonbantmanlar ve
diğer günlük tahdillerine rağmen
Yünlü kumaş yapmağa mahsus ilk
sene milyonlar veriyordu. Bu türlü ih-
salat ancak ecebî memleket-
lerden tedarik edildiği için büyük bi-
fedakâriyet yapmağa ihtiyacıydı.*

*Şimdi Merinos fabrikası bu fedakâ-
riyetlerin önünü alacaktır. İlk za-
manlarda tamamen olmasa bile yine
memleket, ihşalâtında milyonlar ta-
saruruf edecektir. Bundan memleket-
in hissedil muvazenesi kazanacaktır.*

*Millî paramızın kıymetini düşürebile-
cek olan birtakım şümler otadan
kalkacaktır. Fabrikamız, 3 milyon ki-
lo merinos yünü işlemek kapasitesine
göre tesis edilmiş olduğu gözetilince
bu müesseseden elde edilecek
iktisadî menfaatin ehemmiyeti an-
laşılır.*

*Fakat Bursa Merinos fabrikasının
başka fabrikalarında olmayan bir hu-
susiyeti daha vardır ki, o da, Meri-
nos yünü ile beraber tiftik ve kır-
cuk yünü de işlemek kabiliyetine
malik olmasıdır. İlk zamanlarda işle-
mek üzere memleketin kâfi derecede
Merinos yünü bulamıyacağı endi-
şesi olduğundan fabrikası iyi rap-
tordanla işletmek imkânı bu sayede te-
min olacağı gibi memleketimize
bol bol mevcut olan tiftik ve kırıcık
yünü için yeni bir istihlak sahası a-
çılmış olacaktır. Sonra, Merinos fab-
rikasının bütün memleketi temin olan
bu iyiliklerinden başka Bursa halkı
işin de faydaları bulacaktır. Bilhassa
AKIM US*

Bursa Merinos Fabrikası

Atatürk'ün yüksek huzurlarıyla dün açıldı. Başvekil mühim bir nutukla fabrika hakkında izahat verdi

Atatürk Köşkünü ve otelin ait olduğu şirketteki hisselerini Bursa Belediye-sine terketti

Bursa 2 (A. A.) - Atatürk Bursa belediye reisine şu mektubu göndermişlerdir:

Bay Neşet Kiper

Bursa belediye reisi

"Bu defa Bursa'yı ziyâcetim münasebetiyle Bursa'nın resmî ve hususî bütün teşekkülleri bu güzel şehrinin bütün vatandaşları tarafından haklarında izah edilmiş ve saygıdan çok duyulmuş. Modern bir zihniyetle ve temiz bir konforla vücudu getirilen Çelikpalata beni hoşnûdlayan Bursa'nın yüksek emsalleriyle beraber çok müteahhas oldum. Burada Türk mülletinin âyât ve medenî yüksekliğini gösteren yüksek deşiler gördüm. Bundan mütevellit tehasus ve teşakürümünle sevgili Bursalılara teşekkür ederim.

Bursa kapitallarının büyük ve medenî ihtiyâçlarından birini karşılayan Çelikpalata otelinin Bursa belediyesinin de himmet ve muavenetiyle daha fazla tahsis edilmesini temin için bu otelin ait olduğu şirketteki 34.830 Türk lirahak kısmını belediyeye terk ediyorum. Aynı zamanda vakitliyle Bursa belediyesinin 1923 tarihinde bana tahsis ettiği...

(Soni Sa. 6 Sü. 3)

"KURUN", un Bursalılara hediyesi

"Dünkü sayımızda Ulu Önderimiz Atatürk'ün huzurlarıyla bahşiyar kıldığımız Kurun Bursalılara Bursa belediyesi tarafından Bursa belediyesine tahsis edilmiştir. Bursalılar bu sayfa-yı gazeteden ayrıntı ile ve halinde kullanabilirler.

Atatürk ve Başvekil Bursa halkı arasında...

Atatürk ve Başvekil Bursa kargulama merasimi esnasında...

Atatürk'ün Bursa ziyâcileri arasında...

*Bursa 2 (Hususî) Memleketin sa-
nayi ve iktisat hayatında yeni bir bür-
yâk ecek olan Bursa Merinos fabri-
kası, bugün Ulu Önderimiz Atatürk-*

*B. Celal Bayar'ın kıymetli nutu-
kıyla açıldı.*

*Başvekilin açış nutku sudur:
Sevgili yurdtaşlarım,*

Ek 30: 2 Şubat 1938-Atatürk, Merinos Fabrikasının açılışını gerçekleştiriyor.

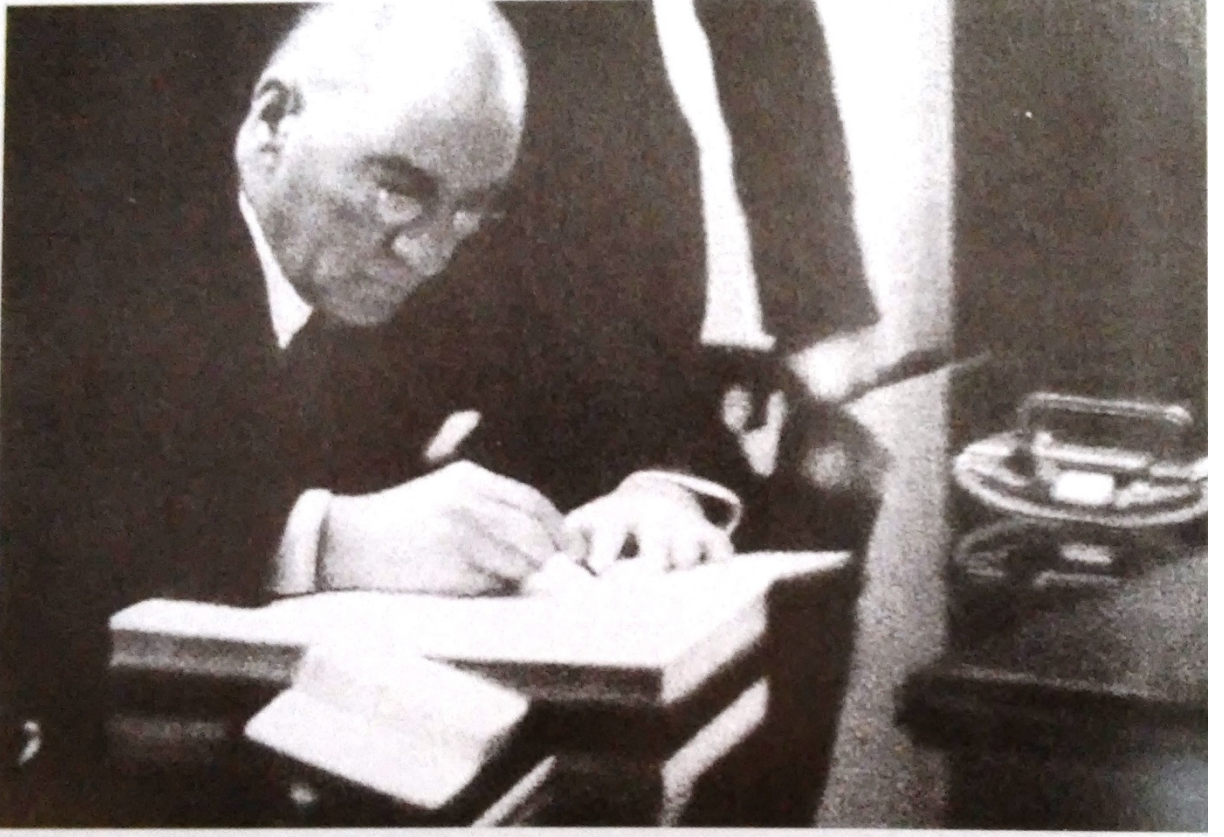

Ek 31: 2 Şubat 1938-Atatürk, açılışını gerçekleştirdiği Merinos Fabrikasını denetliyor.

Ek 32: Şubat 1938-Atatürk, Merinos Fabrikasının hatıra defterini imzalıyor.

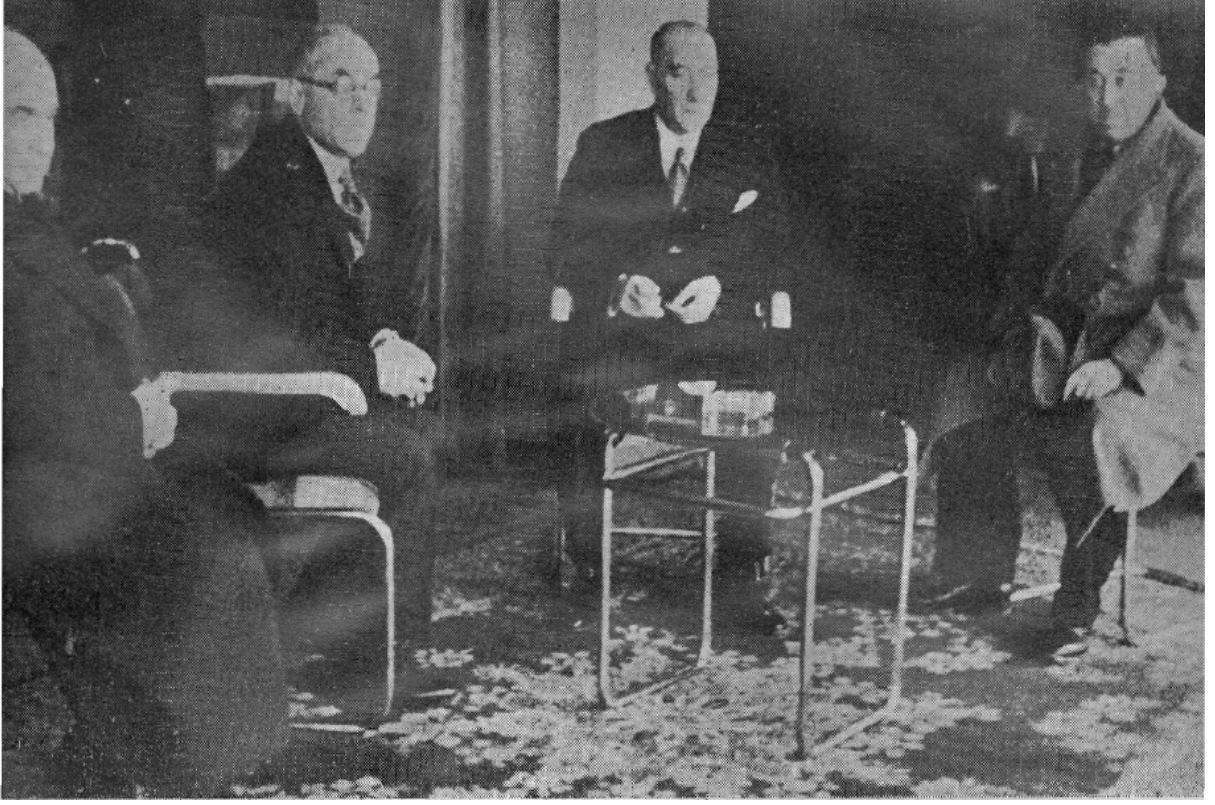

Ek 33: 2 Şubat 1938-Atatürk'ün Merinos Fabrikasının hatıra defterine yazmış olduğu yazı.

2/II/1938
Bursa
Sümer Bank Merinos Fabrikası,
çok kıymetli bir eser olarak milli
sevime artıracaktır. Bu eser yurdum
Hürriyeti, Bolgesinin endüstri inkızağı
na ve büyük milli ihtiyacın gideril
mesine yardım edecektir. Eserin
başarılmasından Ekonomi Bakanlı
ğını tebrik ederim. ~~Merinos~~ Sümer Bank
direktörlüğüne teşekkür ve Fabrik
yı yarattığını gibi yukarıdaki bilgi,
tam düzenli idarede, direktörüne
başarı temenni ederim.

B Atatürk

Ek 34: Bursa'ya son gezisini gerçekleştiren Atatürk, Başbakan Celal Bayar ile elik Palas Oteli'nin lobbiesinde

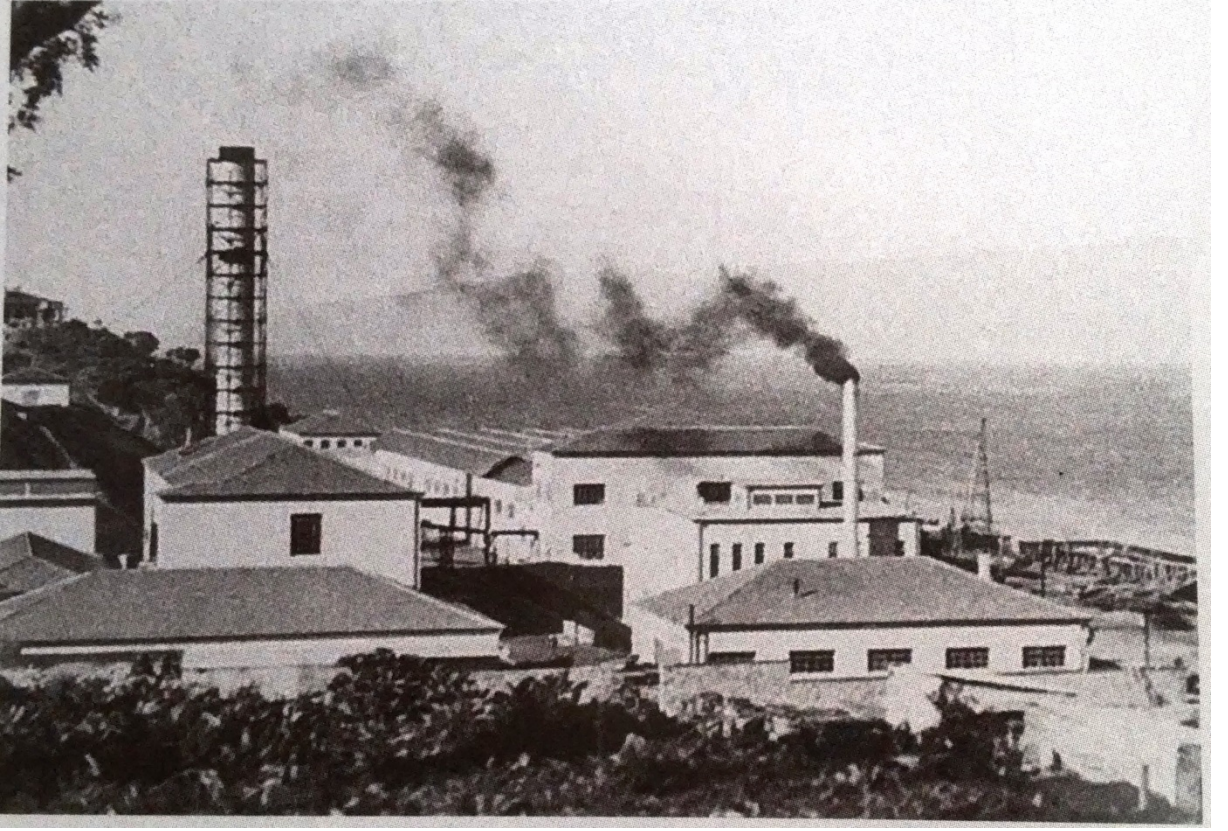

Ek 35: 1930'lu yıllar Merinos Fabrikasından bir görünüş

Ek 36: Gemlik Suni İpek Fabrikasından bir görünüş

Ek 37: 2 Şubat 1938-Atatürk'ün Gemlik Suni İpek Fabrikasının hatıra defterine yazmış olduğu yazı

1-II-1938
Gemlik
Sümer Bank Sünî İpek Fabrikası
ziyaretimden dolayı bu büyük tesisin
büyük tesisi; bu değerli kurumunun
Millet için kullandığı emeklerini diletim
K. i. Hülûk,

KAYNAKÇA

Sürekli Yayınlar

Açıksöz Gazetesi

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Hâkimiyet – i Milliye Gazetesi

Kurun Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Renin-Tanin Gazetesi

Vakit Gazetesi

Resmi Yayınlar

1934 Bursa İl Yıllığı, Bursa Belediyesi Neşriyatı, Bursa,1934.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, TBMM Matbaası, Ankara

TBMM, ZC. Devre. 2, Cilt. 12, İçtima 1, 13 Ekim 1922.

TBMM. Z.C. Devre.1, Cilt. 24, İçtima.3, 30 Ekim 1922.

TBMM. Z.C. Devre. 1, Cilt. 24, İçtima.3, 1 Kasım 1922.

TBMM, Z.C. Devre.2, Cilt.3, İçtima.1, 29 Ekim 1923.

TBMM Z.C. Devre.2, Cilt.19, İçtima.3, 25 Kasım 1925.

TBMM Z.C. Devre.2, Cilt.22, İçtima. 3, 4 Ekim 1926.

TBMM. Z.C. Devre 4. Cilt 23, İçtima.3, 18 Haziran 1934.

TBMM Z.C. Devre 4. Cilt.25, İçtima.4, 25 Kasım 1934.

TBMM Z.C. Devre 4. Cilt.1, İçtima.8, 26 Kasım 1934.

TBMM Genel Sekreterliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, TBMM Albümü (1920-2010), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

Kitaplar

- AFETİNAN Ayşe, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972.
- AFETİNAN Ayşe, **İzmir İktisat Kongresi**, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- AKBULUT Rükneddin, **Her şeyi ile Bursa**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1957.
- AKKILIÇ Yılmaz, **Atatürk ve Bursa**, Burdef Yayınları, Bursa, 2004.
- ARİF HİKMET, **Bursa Seyahati**, Çev. Nezaket Özdemir, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2008.
- Atatürk Bursa'da**, Bursa Halkevi Neşriyatı.
- ATATÜRK Mustafa Kemal, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- AYTAÇ Kemal, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk-Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984.
- ÇEÇEN Anıl, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1981.
- ÇEÇEN Anıl, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000.
- GÖNLÜBOL Mehmet, Ömer Kürkçüoğlu vd. **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1996.
- KANSU Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- KAPLANOĞLU Raif, **Bursa'nın Alamet-i Fabrikaları**, Bursa Araştırmaları Vakfı Yayınları, Bursa.
- KARACAN Ali Naci, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, Bilgi Yayınevi, 1993.
- KIRKYAŞAROĞLU Osman, **Atatürk'ün Bursa Nutku Davası**, İstiklal Matbaası, İzmir, 1986.
- KİLİ Suna, **Atatürk Devrimi**, Minpa Matbaacılık, Ankara, 1995.
- KOCATÜRK Utkan, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara; 2006.
- KOCATÜRK Utkan, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü**, Atatürk Araştırma Merkezi; Ankara, 2006.
- KONGAR Emre, **21. Yüzyılda Türkiye Remzi** Kitapevi, İstanbul, 2007.

- MERAY Seha L., **Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar-Belgeler)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.
- ÖNDER Mehmet, **Atatürk Evleri ve Atatürk Müzeleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988.
- ÖNDER Mehmet, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1975.
- ÖTGÜN ÖMER, **Atatürk Evleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara, 2007.
- PALAZOĞLU Ahmet Bekir, **Atatürk ve Eğitim**, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi; Ankara, 1988.
- SARICAN Bayram, **1930'lardan Günümüze Bursa'da Dini Hayat: Gördüklerim, Duyduklarım, Yaşadıklarım, Hatıralar**, Haz: Mustafa Öcal, Düşünce Yayınevi, Bursa, 2005.
- SARIHAN Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.4, T. T.K. Basımevi 1993-1996.
- SEVÜK İsmail Habib, **Atatürk'le Beraber**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- SOYAK Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- TURAN Şerafettin, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.
- TÜRKER Hasan, **Türk Devrimi ve Basın (1922- 1925)**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2000.
- ÜLKER Reşit, **Tanıklar ve Belgelerle Atatürk'ün Bursa Nutku**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998.
- VEREL Oktay, **Atatürk'le Bir Ömür Sabiha Gökçen Oktay Verel'in Kaleminden**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- YENAL Oktay, **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013.
- YÜCEER Saime, **Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2001.
- YÜCEER Saime, **Tanıkların anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih arşivi 1919-1938)**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2005.
- YÜCER Rıza Ruşen, **Atatürk'e Ait Birkaç Fıkra ve Hatıra**, Şaka Basımevi; İstanbul, 1947.

Makaleler

- “Bursa Türk Ocağının Faaliyeti, Zehra Hanım Kimdir? Bursa’da Gençliğin İnşası” **Asri Türkiye Mecmuası**, Nisan 1926, S.2 C.1, ss.20-26
- 23 Nisan Türklerin Kurtuluş Günü ve Çocuk Günüdür. “Ankara Çocuk Bayramı ve Bursa Programı.” **Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi**, S10. C1. 1927. s.5
- AKIN Veysi, “23 Nisan Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramının Tarihçesi” **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.3, 1997, ss.90-105
- AKTAR Ayhan, “Bursa’da Devlet ve Ekonomi” **Bir Masaldı Bursa**, Yay. Haz. Engin Yenal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996, ss.110-141
- AKYÜZ Yahya, “Atatürk ve Eğitim”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, ss.170-191
- ALBAYRAK Mustafa, “Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1933), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.10, S.29, Temmuz 1994, ss.460-483.
- AVŞAR Zakir,- Ayşe Elif Emre Kaya, “Cumhuriyet Türkiye’sinin Halkçılık Uygulamaları ve Soyadı Kanunu Örneği”, **Turkish Studies**, Vol.8/5, Spring 2013, ss.70-102.
- AYTEPE Oğuz, “Ankara’nın Merkez ve Başkent Olması”, Ankara Üniversitesi **Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.33-34. Mayıs-Kasım 2004, ss.10-32.
- BOYKOY Seher, "Mudanya Mütarekesi Sonrasında Refet Paşanın İstanbul'daki Faaliyetleri", **Ulusal Zaferimizi Taçlandırın Kent: Mudanya**, Yay. Haz. Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, Bursa 2007. ss. 76-98
- BOYKOY Seher, “Bursa Kaplıcalarının İslahına Yönelik Bir Girişim: Bursa Kaplıcaları Türk Anonim Şirketinin Kurulması”, **Sağlık ve Su Kültürü**, İstanbul, 2014. ss.201-226.
- BOYKOY Seher, “Cumhuriyet Döneminde Bursa Ekonomisi”,**Prusia’dan Bursa’ya**, Haz. Erdoğan Bilenser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, ss.224-246.
- BÜYÜKDÜVENCİ Sabri, “Atatürk’ün Eğitim Felsefesi”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.17, S.1-2, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, ss.460-486
- ÇAKMAK Fevzi, “Bursa’da On beşinci Yıl Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları” **Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:11, S.18, 2010/1, ss. 2-23
- ÇANAKLI Oktay, Atatürk ve Güzel Sanatlar, **Az Bilinen Yönleriyle Atatürk**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2004, ss.139-162

- DOĞANER Yasemin, “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamaları”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl:5, S.9, Şubat 2007, ss.1-24
- DOĞRAMACI Emel, “Atatürk ve Kadın Hakları”, Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, ss. 230-255
- DÖNMEZ Cengiz, “Atatürk’ün Eğitim ile İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.7, S.1, 2006, ss.90-124
- EROĞLU Hamza, “Atatürk ve Cumhuriyet”, **Atatürkçü Düşüncenin El Kitabı I**, Ankara, 2004, ss.22-45
- GÖKÇİMEN Semra, “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, **Yasama Dergisi**, S.10, Eylül-Ekim Kasım-Aralık 2008, ss.4-26
- KARA Nilgün Nurhan, “Atatürk’te Çocuk Sevgisi ve Manevi Çocukları”, Az Bilinen Yönleriyle Atatürk, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2004, ss.86-102
- KEPECİOĞLU Kamil, Türkiye’de Merinos Koyunları, **Uludağ- Bursa Halkevi Dergisi**, 1938, S.16, ss.6-12.
- ÖZKAYA Yücel “Atatürk ve Halkçılık”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, ss.60-83
- SARIKAYA, Makbule, Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye- i Etfal Cemiyeti, **Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.34, 2007, ss.318-336.
- TURANİ Adnan, Atatürk ve Güzel Sanatlar, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, ss. 300-322.
- ULUSOY Kadir -Bahattin Demirtaş, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İki Önemli Kültür Politikası: Halk Evleri ve Millet Mektepleri,” **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.29, S.5,Aralık 2009, ss.1192-1213.
- YÜCEER Saime, “Türkiye’nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi Millet Mektepleri”, **Atatürkçü Bakış**, C.1, S.1, 2002. ss.13-32.
- YÜCEER, Saime. “Atatürk’ün Güvenlik Politikasına Bir Örnek: Türk Tayyare Cemiyeti- Bursa Örgütü”, **Atatürkçü Bakış**, Yıl:2, Cilt:2, Sayı:3, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa, 2004. ss.7-24
- YÜCEER, Saime. “Onuncu Yılda Bursa’da Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları”, **II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı I**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2005, s.s.149-163.
- YÜCEER Saime, “Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Hakların Tanınması”, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.14, Yıl.9, 2008, ss. 131-151.

YÜCEER Saime, “Millet Mekteplerinin İşleyişi ve Bursa’daki Uygulamalar”,**80. Yılında Türk Harf İnkılâbı Uluslararası Sempozyumu**, Yeditepe Üniversitesi Yayın No: 54, İstanbul, 2009, ss. 171-186

YÜCEER Saime, “Yalova Termal Kaplıcaları ve Mustafa Kemal Atatürk”, **Sağlık ve Su Kültürü**, İstanbul 2014, ss.211-221

Diğer Kaynaklar

AKÇİÇEK Eren, “Atatürk’ün Sağlık Takvimi”,
http://atailkuyg.ege.edu.tr/files/E_AAAta_Saglik_T.pdf (23.05.2015).

AKYOL Cahit, “Çelik Palas Yeniden Doğdu”, Hürriyet Gazetesi, 16 Nisan 2011 <http://www.hurriyet.com.tr/cumartesi/17559564.asp> (23 Mayıs 2015).

ASLAN Demo Ahmet, “Cumhuriyet’in Törenselleşmesi: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar(1923-1938)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara,2011, s. 65

BOLAT Bengül Salman, Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s70.

BOYKOY Seher, Atatürk Dönemi Siyasal Devrim Süreci, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2003, s.48.

DUROĞLU Sibel, Türkiye’de ilk Kadın Milletvekilleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

KAYA Mehmet, 1918-1950 Yılları arasında Bursa Kazası’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1999.

ÖZDEMİR Kamuran, Cumhuriyet Döneminde Şapka Devrimi ve Tepkiler, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2007.

ŞENEKEN Sevi, 1930’lu Yıllarda İzmir’de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2009, s.61

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Gökçe		SÜZGÜN
Doğum Yeri ve Yılı	İzmit		1984
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
ve Düzeyi	İyi derecede		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1999	2001	Bursa Cumhuriyet Lisesi
Lisans	2003	2007	Uludağ Üniversitesi
Yüksek Lisans	2009		Uludağ Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2008	2009	Bursa Ali Karasu Lisesi
2.	2010	2012	Bursa Uğur Dershanesi
3.	2012	2014	Uludağ Üniversitesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	gokcesuzgun@gmail.com		
		Tarih	
		İmza	
		Adı Soyadı	